

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑΣ ΣΤΑΜΕΛΟΥ
(Α.Μ.: 1012202003048)

**Θέμα: «Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης και η δίκη του (1824): Αφορμές,
πρωταγωνιστές και ετυμηγορία»**

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2022

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	2
Εισαγωγή.....	4
Α΄ Κεφάλαιο	
Η διοικητική οργάνωση της Στερεάς Ελλάδας και οι απορρέουσες σχέσεις	6
Β΄ Κεφάλαιο	
Γεώργιος Καραϊσκάκης και Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος: δύο επάλληλες πορείες προς τη σύγκρουση και τη δίκη επί προδοσία.....	11
Γ΄ Κεφάλαιο	
Λίγα σχόλια για τη δίκη.....	45
Δ΄ Κεφάλαιο	
Η καταδίωξη στα Άγραφα και το αίτημα της συγχώρεσης.....	53
Επίλογος.....	58
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	64
Παράρτημα.....	68
Περίληψη.....	73

Πρόλογος

Το έτος 1824 αποτελεί ορόσημο για την εξέλιξη του Αγώνα για την ελληνική ανεξαρτησία όχι μόνο για τις κρίσιμες μάχες και ναυμαχίες που το σημάδεψαν αλλά και για τις εμφύλιες διαμάχες που στιγματίσαν την ελληνική προσπάθεια. Οι ανακατατάξεις που εύλογα επέρχονται σε συνθήκες πολιτικής και κοινωνικής κρίσης δεν έλλειψαν από τον χώρο της Στερεάς Ελλάδας και στο πλαίσιο αυτό της ανακατανομής ισχύος θα εξεταστεί η σύγκρουση μεταξύ του Γεώργιου Καραϊσκάκη και του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου.

Ο χώρος της Στερεάς Ελλάδας κατά τα πρώτα έτη της επανάστασης βρίσκεται ακόμη υπό την επιρροή της προσωπικότητας του Αλή πασά και του τρόπου με τον οποίο εκείνος ασκούσε την εξουσία. Η νέα πνοή που δίνει ο Αγώνας εισάγει διαφορετικούς τρόπους αντίληψης και προκαλεί συγκρούσεις. Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης και ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος είναι εκ των διεκδικητών της εξουσίας, ο τρόπος θεώρησης των πραγμάτων όπως τον πρεσβεύει ο καθένας τους όμως είναι εκ διαμέτρου αντίθετος και η σύγκρουσή τους είναι αναπόφευκτη.

Η δίκη στο Μεσολόγγι, την οποία οργανώνει ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, κατηγορώντας τον Γεώργιο Καραϊσκάκη ως προδότη της πατρίδας, αναδεικνύει τις πολιτικές διεργασίες αλλά και τις ιδιαίτερες σχέσεις μεταξύ των φορέων της στρατιωτικής και πολιτικής εξουσίας σε ένα νευραλγικό γεωγραφικό χώρο. Οι πρωταγωνιστές της δίκης, οι προθέσεις τους και οι σχέσεις μεταξύ τους αποκαλύπτουν πολύ ενδιαφέρουσες πτυχές της εποχής και εύκολα διακρίνονται αναλογίες με σημερινές καταστάσεις. Ο τρόπος με τον οποίο ασκείται δικαιοσύνη σε ένα υπό διαμόρφωση ακόμη πολιτειακό μόρφωμα, με τις κατάφορες ελλείψεις του, ο τρόπος με τον οποίο οι πρωταγωνιστές επιλέγουν να δράσουν, υποκινούμενοι άλλοι με γνώμονα το κοινό και άλλοι με γνώμονα το προσωπικό συμφέρον, θα εξεταστούν σε συνδυασμό με την καινοφανή για την εποχή εκμετάλλευση της δύναμης του τύπου και της προπαγάνδας.

Η δίκη του Γεώργιου Καραϊσκάκη δεν αποτέλεσε μόνο μια ακόμη σκοτεινή σελίδα σε ένα ταραγμένο έτος όπως το 1824, αλλά είχε και συνέπειες σε πολλαπλά επίπεδα. Η πορεία του Γεώργιου Καραϊσκάκη αλλάζει και ο διωγμός του από τα αγαπημένα του Άγραφα τον αναγκάζει να διευρύνει το πεδίο της δράσης του. Κυρίως όμως η απομάκρυνση του Καραϊσκάκη από το αρματολίκι του έχει σοβαρές επιπτώσεις στους τοπικούς πληθυσμούς, που ζουν έκτοτε σκλαβωμένοι στους Τούρκους μέχρι την

τελική χάραξη των συνόρων. Ο γεωγραφικός χώρος των Αγράφων λόγω προσωπικών συμφερόντων αφήνεται να χαθεί και χρησιμοποιείται πλέον από τους Τούρκους ως διάυλος ανεφοδιασμού, δυσχεραίνοντας επιπλέον την ελληνική προσπάθεια.

Η προσωπικότητα του νεοφερμένου στον ελλαδικό χώρο Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου υπήρξε καταλυτική για την οργάνωση και την εξέλιξη του Αγώνα στη Στερεά. Ο τρόπος με τον οποίο χειρίστηκε την αντιπολίτευση του Γ. Καραϊσκάκη μπορεί να συνδεθεί με αντίστοιχες πρακτικές που ακολούθησε με άλλους αντιπάλους του, η εξέλιξη όμως της δίκης και η αντίδραση του Καραϊσκάκη επιτρέπουν να αναδειχθεί η προσωπικότητα του δεύτερου και η διάσταση στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονταν τον απώτερο στόχο του Αγώνα.

Η έρευνα που χρειάστηκε να κάνω για να κατανοήσω τις διάφορες πτυχές του θέματος με βοήθησε να σχηματίσω πιο ολοκληρωμένη άποψη για τις εσωτερικές διεργασίες που διαμόρφωσαν την πορεία του ελληνικού Αγώνα. Η παραδοχή πως τα ανθρώπινα πάθη διαχρονικά επηρεάζουν την εξέλιξη των γεγονότων δεν ακυρώνει τη βάσιμη ελπίδα πως οι καταστάσεις μπορούν να αλλάξουν και οι θυσίες δεν γίνονται άσκοπα. Και είναι σημαντικός αυτός ο λόγος για να ευχαριστήσω τον καθηγητή κ. Χρήστου που με προέτρπε να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο θέμα και στάθηκε βοηθός στην έρευνά μου.

Η προσωπικότητες του Γεωργίου Καραϊσκάκη και του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου έχουν κερδίσει το ενδιαφέρον πολλών μελετητών, κάνοντας εύκολη την αναζήτηση υλικού, ιδιαίτερα όμως το ζήτημα της δίκης έχει αναπαραχθεί κατά τη διάρκεια των ετών με τρόπο που συχνά επαναλαμβάνει κοινοτοπίες, επομένως ήταν απολαυστική η προσπάθεια να ξεδιαλέξω τις πιο αξιόπιστες πηγές και να τις συνδυάσω. Ήταν μια χρονοβόρα διαδικασία, που κάποιες στιγμές δοκίμασε την ανοχή της οικογένειάς μου και θέλω να γνωρίζουν πόσο πολύ εκτίμησα την υπομονή και τη στήριξή τους.

Εισαγωγή

Το 1824 βρίσκει τον ελληνικό αγώνα για απελευθέρωση σε κρίσιμο σημείο. Οι έριδες μεταξύ των στρατιωτικών, που διεξάγουν τον ένοπλο αγώνα ενάντια στους Τούρκους και στους πολιτικούς, που επιχειρούν να ενισχύσουν με διπλωματικές και οργανωτικές ενέργειες την επανάσταση, έχουν οδηγήσει σε εμφύλιες συρράξεις στην Πελοπόννησο. Η διάσταση αυτή είχε πιθανώς τις ρίζες της στην προηγούμενη περίοδο της Τουρκοκρατίας και στον τρόπο που είχε επικρατήσει για την οργάνωση των κοινοτήτων. Σύμφωνα με τον Κασομούλη¹, οι προεστοί και οι 'Καπιτάνοι' ήταν ανέκαθεν σε διάσταση, «Οι Καπιταναίοι, οίτινες κυριαρχούν εις τας επαρχίας, εμφαντάζοντο (πάντοτε) ότι με το σπαθί των εκέρδισαν το «ψωμί» των. Οι Προεστοί το ανάπαλιν, ότι αυτοί συνεργούσαν και τους βαστούσαν (ως Αρματολούς)». Τρία χρόνια μετά την έναρξη του αγώνα όμως, οι έντονες αυτές διαφορές έχουν μετατραπεί σε στρατιωτικές συγκρούσεις που έθεταν σε κίνδυνο την έκβαση του Αγώνα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Gamba² η αίσθηση που επικρατούσε ήταν πως «οι Έλληνες εφρόντιζον περισσότερο να συκοφαντούν αλλήλους, παρά να εξασφαλίσουν την ανεξαρτησίαν της χώρας των». Η Στερεά Ελλάδα δεν έμεινε έξω από αυτό το πεδίο και η διάσταση μεταξύ Γεωργίου Καραϊσκάκη και Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, δύο εκ διαμέτρου αντίθετων προσωπικοτήτων, φαίνεται πως θα ήταν αναπόφευκτη.

Το πλαίσιο στο οποίο εξελίσσεται η σύγκρουση των δύο αντίθετων κόσμων που πρεσβεύουν οι δύο άνδρες αναλύεται σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται προσπάθεια να διασαφηνισθεί το πεδίο δράσης Καραϊσκάκη και Μαυροκορδάτου τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Η Δυτική Ελλάδα και οι ιδιαιτερότητές της σε σχέση με άλλες περιοχές της Ελλάδας δημιουργούν συγκεκριμένες συνθήκες, με δεδομένη την απότομη μετάβαση από μία πολυετή περίοδο εξουσίας του Αλή Πασά σε μία ασταθή πολιτική κατάσταση. Ο θεσμός των Αρματολικιών, μοναδικός στον ελλαδικό χώρο, διαμορφώνει σχέσεις που μεταβάλλονται, τόσο μεταξύ Ελλήνων αλλά και μεταξύ Ελλήνων και Οθωμανών. Τα περίπλοκα Αρματολικά δίκτυα και οι συμφωνίες με τους Τούρκους, τα λεγόμενα "Καπάκια", ορίζουν έναν ιστό διπλωματίας που πρέπει να λάβουν σοβαρά υπ' όψιν οι διεκδικητές της εξουσίας.

¹ Ν. Κασομούλης, *Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επανάστασεως των Ελλήνων 1821-1833*, Αθήνα 2005, τ. 2, σ. 40

² Conte Pietro Gamba, *Ο Λόρδος Βύρων στην Ελλάδα*, Αθήνα 2007, σ. 28

Το δεύτερο κεφάλαιο της ανά χείρας μελέτης προσπαθεί να εξετάσει την περίοδο από την άφιξη στη Δυτική Ελλάδα του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου μέχρι και τη δίκη του Γεωργίου Καραϊσκάκη επί προδοσία. Περιλαμβάνει πηγές σχετικά με την φιλοσοφία δράσης του Μαυροκορδάτου στην προσπάθειά του να επιβληθεί και τον τρόπο με τον οποίο χειριζόταν την αντίθετη άποψη, με αναφορά στην περίπτωση του Γεωργίου Βαρνακιώτη αλλά και την επικράτησή του στη Διοίκηση της Δυτικής Στερεάς. Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης, έχοντας κερδίσει την θέση του στο Αρματολίκι των Αγράφων, ηγείται της αντιπολίτευσης στην προσπάθεια του Μαυροκορδάτου να ελέγξει απόλυτα την πορεία του Αγώνα. Η νίκη στη μάχη του Σοβολάκου και η επιτυχημένη οργάνωση των Αγράφων δίνουν στον Καραϊσκάκη το κύρος, παρά τα προβλήματα υγείας του, ώστε να ορθώσει το ανάστημά του στις αδικίες που εντοπίζει, τον καθιστούν όμως ταυτόχρονα και εμπόδιο στην ολοκληρωτική επικράτηση του Μαυροκορδάτου. Αναλύονται οι συνθήκες, τα στοιχεία και οι λεπτομέρειες των κατηγοριών που χρησιμοποιήθηκαν για να οδηγηθεί ο Καραϊσκάκης σε δίκη ως προδότης, μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο του Μεσολογγίου της εποχής, και περιγράφεται η σύντομη σε διάρκεια δίκη.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται προσπάθεια να σχολιασθούν περισσότερο κάποιες σημαντικές πτυχές της δίκης του Καραϊσκάκη, με ιδιαίτερη έμφαση στο πρόσωπο του “μάρτυρα” Κωνσταντίνου Βουλπιώτη, τη στάση του Μαυροκορδάτου και τα κίνητρά του, αλλά και τα μέλη του δικαστηρίου και η εξάρτησή τους από τον Γενικό Διευθυντή της Δυτικής Στερεάς. Εξετάζονται ακόμη νομικά ζητήματα της δίκης αλλά και ο πολύ σημαντικός ρόλος του Τύπου και της προπαγάνδας, μια επιπλέον απόδειξη της διαφοράς ήθους, νοοτροπίας και ισχύος μεταξύ των πρωταγωνιστών.

Το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στην καταδίωξη που ακολούθησε την καταδίκη σε εξορία του Καραϊσκάκη. Παρατίθενται πηγές σχετικές με την σύμπραξη Ελλήνων και Τούρκων στην προσπάθεια να εξοντωθεί ο Καραϊσκάκης, ο οποίος προσπαθεί να ανακαταλάβει το παλιό του Αρματολίκι, τα Άγραφα, μεταφερόμενος λόγω της ασθενούς υγείας του άλλοτε σε ξυλοκρέββατο και άλλοτε στις πλάτες των ανδρών του. Η καταδίωξή του ολοκληρώνεται με τη μάχη της Βράχας και ακόλουθα χρησιμοποιούνται χειρόγραφες επιστολές τοπικών οπλαρχηγών και προεστών για να διασαφηνισθεί η κατάσταση στην οποία περιέρχονται τα Άγραφα χωρίς τον Καραϊσκάκη. Η διάδοχη κατάσταση αποδεικνύεται επισφαλής για την ευημερία των τοπικών πληθυσμών αλλά και την επιτυχή εξέλιξη του Αγώνα στη Ρούμελη.

Α' Κεφάλαιο

Η διοικητική οργάνωση της Στερεάς Ελλάδας και οι απορρέουσες σχέσεις

Είναι σημαντικό να κατανοήσει κανείς τις ιδιαιτερότητες της περιοχής της Στερεάς Ελλάδας κατά την εποχή, για να σχηματίσει ολοκληρωμένη άποψη των γεγονότων που οδήγησαν στη σύγκρουση και ουσιαστικά σε εμφύλιο πόλεμο. Τα ορεινά, δυσπρόσιτα εδάφη της κεντρικής Ελλάδας κατοικούνταν από αμιγώς κτηνοτροφικούς πληθυσμούς, που μετακινούνται κατά τη διάρκεια του έτους από ορεινές σε ημιορεινές τοποθεσίες. Οι πληθυσμοί αυτοί μεταφερόμενοι εμπορεύονται τα προϊόντα τους και αναγκάζονται να οργανώνουν τη ζωή τους με βάση κανόνες κοινής ασφάλειας, σχηματίζοντας συμβούλια αλλά και ένοπλες ομάδες προστασίας.

Σύμφωνα με τον Π. Πιζάνια³ κατά τον 16^ο αιώνα το πανίσχυρο Οθωμανικό κράτος περιείχε ακόμη “γεωγραφικά κενά” στην κυριαρχία του, που έπρεπε να αντιμετωπισθούν. Λαμβάνοντας υπόψιν το γεωγραφικό ανάγλυφο και την ύπαρξη μετακινούμενου ένοπλου πληθυσμού σε δύσκολα επιτηρούμενες περιοχές, είναι εύλογη η προσπάθεια ελέγχου από το επίσημο κράτος για φορολογικούς αλλά και στρατιωτικούς λόγους, όπως και για να εδραιωθεί η ασφάλεια των μετακινήσεων. Λόγω της ελλιπούς παρουσίας επίσημων στρατιωτικών δυνάμεων στην περιοχή και του γεγονότος πως τα ένοπλα σώματα που σχηματίζονταν δεν περιορίζονταν μόνο στην προστασία των ποιμένων, αλλά ενίοτε κατέφευγαν σε αρπαγές και ένοπλες συγκρούσεις, η αυτοκρατορία επέβαλε άλλοτε τη μετακίνηση γυναικόπαιδων από τα χωριά που βρίσκονταν κοντά σε ένοπλους οικισμούς, έκαιγε δάση για να εξαλείψει μέρη διαφυγής ή αναγκαζόταν να διαπραγματευθεί με τους “αρχηγούς των ορεσίβιων”⁴.

Οι προσπάθειες περιορισμού και επιβολής συναντούσαν αντίσταση και εν τέλει οδήγησαν το 1525 στην υπογραφή της Συνθήκης του Ταμασίου. Σύμφωνα με αυτή, τα Άγραφα αποκτούσαν αυτόνομη διοίκηση από συμβούλιο με έδρα το Νεοχώρι Νευρόπολης. Μάλιστα δεν επιτρεπόταν σε τουρκικές οικογένειες να κατοικούν εντός των ορίων των Αγράφων παρά μόνο στο χωριό Φανάρι και η Υψηλή Πύλη θα λάμβανε ως φόρο πενήντα χιλιάδες γρόσια ετησίως από κάθε κοινότητα⁵. Ο Κασομούλης αναφέρει πως τα Άγραφα, εκτός από το χαράτσι, δεν είχαν υποχρέωση άλλου φόρου

³ Π. Πιζάνιας, *Ο κόσμος της “θάλασσας των βουνών”*. Ο αρματολισμός από τον 16^ο αιώνα έως το 1821, Νέα Εστία, Μάρτιος 2013, τ. 1857, σ. 53

⁴ Π. Πιζάνιας, *ό. π.*, σ. 55

⁵ Π. Πιζάνιας, *ό. π.*, σ. 55-56

παρά ένα «αστάρι 6 πηχών, το οποίον χρησίμευεν ως σφογγιστήριο των αγγείων του μαγειρείου του Σουλτάνου»⁶. Με τη συμφωνία αυτή τα Άγραφα ορίζονται ως το πρώτο Αρματολίκι της Στερεάς Ελλάδας, και αποτελούνταν αρχικά από δώδεκα “πρωτάτα”⁷.

Κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας στην ηπειρωτική Ελλάδα συναντώνται δεκαεπτά ανεξάρτητα αρματολίκια, ο αρματολός ή καπετάνιος των οποίων είχε υπό την ευθύνη του κυρίως την τήρηση της τάξης⁸. Επιπλέον, ο καπετάνιος διοικούσε το αρματολίκι του αποφασίζοντας για θέματα δικαιοσύνης, φορολογίας και στρατολογίας⁹. Βλέπουμε πως στην περίπτωση της Στερεάς είναι σαφής η υπεροχή στην εξουσία των αρματολών έναντι των προεστών σε αντίθεση με την Πελοπόννησο, όπου η στρατιωτική ισχύς των Οθωμανών εξόντωσε τις ομάδες των ένοπλων κλεφτών και οι προεστοί έμειναν μόνοι να διαχειρίζονται τις τοπικές κοινότητες. Ο διορισμός ενός αρματολού γινόταν είτε με απευθείας ανάθεση από την Υψηλή Πύλη, στην οποία περίπτωση οι καλές σχέσεις με τους Οθωμανούς μπορούσαν να καταστήσουν τον αρματολό στόχο αμφισβήτησης από ληστές και ένοπλες ομάδες, είτε με την επιβολή των όπλων. Όποιος διεκδικούσε το καπετανάτο δεν αναγνώριζε τη νομιμότητα του αρματολού και, ως κλέφτης, δια της βίας προσπαθούσε να αποδείξει στα μάτια του πληθυσμού και των Οθωμανών πως ο καπετάνιος ήταν «αναποτελεσματικός και επικίνδυνος για τον πληθυσμό που διαφέντευε»¹⁰. Επιβαλλόταν επομένως ο διεκδικητής σχηματίζοντας ισχυρή ομάδα ενόπλων, δίνοντας νικητήριες μάχες και προστατεύοντας την ασφάλεια των οικογενειών των παληκαριών του, μέχρι να επιτύχει την αποδοχή και των αρματολών που γειτνίαζαν με το δικό του¹¹. Αυτό αποτέλεσε και τη βάση της δημιουργίας αρματολικών δικτύων, που στόχο είχαν την ομαλή συνεργασία μεταξύ των περιοχών αλλά και την πιθανή επέκταση των αρματολικιών κυρίως με σύναψη συγγενικών σχέσεων. Οι πρωτοκαπετάνιοι πάντρευαν μέλη της οικογένειάς τους με μέλη άλλων αρματολικών οικογενειών συνάπτοντας στενές σχέσεις και δημιουργώντας ένα καθεστώς διευρυμένης εξουσίας. Κατά τον Κωστή Παπαγιώργη «Η μεγάλη οικογένεια σήμαινε και μεγάλη δύναμη»¹².

⁶ Ν. Κασμούλης, *Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επανάστασης των Ελλήνων 1821-1833*, Αθήνα 2005, τ. 1, σ. 183

⁷ Θ. Θεολόγης, Εισήγηση στο Ιστορικό Συνέδριο Λεοντίτου, σε <https://www.dimosargitheas.gr/el/plirofories/istoria/193-armatoliki-agrafwn>, ημερομηνία ανάκτησης 3.12.2021, χ. σ.

⁸ Θ. Θεολόγης, *ό. π.*, χ. σ.

⁹ Η. Παπαστεργιόπουλος, *Η Δίκη του Καραϊσκάκη*, Γ΄ έκδοση, σ. 158

¹⁰ Π. Πιζάνιας, *ό. π.*, σ.78

¹¹ Π. Πιζάνιας, *ό. π.*, σ.79

¹² Κ. Παπαγιώργης, *Τά καπάκια. Βαρνακιώτης, Καραϊσκάκης, Ανδρούτσος*, Αθήνα 2014, σ. 151

Εκτός από τις σχέσεις του με τους ελληνικούς πληθυσμούς πρέπει να εξεταστεί και το ζήτημα της αναγνώρισης ενός αρματολού από την Οθωμανική πλευρά και στον χώρο της ηπειρωτικής Ελλάδας δεσπόζει στα τέλη του 18^{ου} και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα η προσωπικότητα του Αλή Πασά των Ιωαννίνων (1740-1822). Ξεκινώντας από ληστής και έπειτα Δερβιτζή πασάς, έφτασε να αναγνωριστεί πασάς στα Γιάννενα και να εδραιώσει την δύναμή του ελέγχοντας ολόκληρη την ηπειρωτική Ελλάδα και την Πελοπόννησο. Η ισχυρή προσωπικότητα του Αλή χαρακτηρίζει όλες τις εκφάνσεις της ζωής των πολιτών που διαβιούν στην επικράτειά του. Ο Αν. Παπασταύρος¹³ αποθησαυρίζει μια ιδιαίτερα ενδεικτική λεπτομέρεια, που καταγράφεται από τον Άγγλο περιηγητή Edward Dodwell, η οποία αναφέρει πως ο Αλής υπέγραφε φερμάνια προστασίας ακόμα και από την κακοτυχία. Κατά την επίσκεψή του στα Αμπελάκια το 1805 ο Dodwell διάβασε έγγραφο με τη φράση «Εγώ, ο μεγάλος Βεζύρης Αλή Πασάς, δηλώνω ότι τον Ιωάννη Παπαθεοδώρου, από τα Αμπελάκια, δεν θα τον κεντούν σε οποιαδήποτε περίπτωση οι μύγες, ούτε θα τον δαγκώνει το φίδι». Είχε κατορθώσει να θεωρείται απόλυτος εξουσιαστής ανθρώπων και φύσης και εύλογα η επίδρασή του παρέμεινε αισθητή για δεκαετίες μετά την πτώση του.

Για να ελέγχει την επικράτειά του ο Αλή Πασάς επέλεγε ανθρώπους που μπορούσε να εξουσιάζει, τους ανάγκαζε να αφήνουν ως “εγγύηση” κάποιον στενό συγγενή τους κοντά του στα Γιάννενα, άλλαζε τις προτιμήσεις του εύκολα, ακόμα και οργανώνοντας δολοφονίες, και επεδίωκε να ενισχύει τις έριδες μεταξύ των πιθανών διεκδικητών μιας περιοχής. Σύμφωνα με τον Κωστή Παπαγιώργη, «η δολιότητα του Αλή φρόντιζε να υποθάλπει το πνεύμα της μισαλληλίας εφαρμόζοντας τον ωμό νόμο του “Φέρε μου το κεφάλι του τάδε, για να σώσεις το δικό σου”»¹⁴. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η περίπτωση του Αρματολικιού των Αγράφων, που διοικούσε η οικογένεια των Μπουκουβαλαίων. Με μεθοδεύσεις του Αλή Πασά το Αρματολίκι άλλαξε χέρια αρκετές φορές είτε με διορισμούς άλλων είτε με δολοφονίες¹⁵. Η οικογένεια Τσολάκογλου, οι Μπουκουβαλαίοι, ο Λεπενιώτης, ο Μήτσος Κοντογιάννης, ο Γιαννάκης Ράγκος εναλλάσσονταν στη διοίκηση της περιοχής¹⁶. Αναφέρεται ακόμη η συνήθεια του Αλή Πασά να διορίζει στα χηρεύοντα Αρματολίκια Καπετάνιους από τους Κλέφτες και τους Τζοχανταραίους (σωματοφύλακες) του ώστε

¹³ Α. Παπασταύρος, *Αλή Πασάς από λήσταρχος ηγεμόνας*, Ιωάννινα 2013, τ. 1, σ. 219

¹⁴ Κ. Παπαγιώργης, *ό. π.*, σ. 146

¹⁵ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 1, κεφ. 7

¹⁶ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 1, κεφ. 7

αυτοί να του είναι υπόχρεοι¹⁷. Σε άλλες περιπτώσεις η τουρκική Αρχή όριζε νέους διοικητές από άλλα μέρη, οι οποίοι έπρεπε να αποκρούσουν τις διαβολές των αντιπάλων τους. Η εξουσία και το κύρος που συνόδευαν τον ορισμό μιας φάρας στην διεύθυνση ενός αρματολικιού έκανε τους διεκδικητές του να καταφεύγουν σε κάθε θεμιτό και αθέμιτο μέσο για να κυριαρχήσουν. Ο Βλαχογιάννης¹⁸ σημειώνει πως ακόμα και πρωτοπαλίκαρα διεκδικούσαν την αρχηγία από τους Καπετάνιους τους, υπήρχε όμως η έννοια του «αρχαίου δικαιώματος» που επικαλούνταν εκείνοι για να διαφυλάξουν τη θέση τους. Στο πλαίσιο αυτό αντιλαμβάνεται κανείς πόσο λεπτές ήταν οι ισορροπίες που έπρεπε να τηρηθούν και πόσο έντονο παρασκήνιο υπήρχε.

Κατά τα πρώτα χρόνια της επανάστασης, η ευρύτερη ηπειρωτική Ελλάδα βρίσκεται ακόμη τουρκοκρατούμενη, με ισχυρά στρατιωτικά κέντρα στη Λάρισα, τα Τρίκαλα, τα Γιάννενα και τη Θεσσαλονίκη. Η Στερεά Ελλάδα δεν έχει ένα κεντρικό σημείο οργάνωσης και οι οπλαρχηγοί επιχειρούν αυτόνομα να ανακόψουν τις τουρκικές εκστρατείες που οργανώνονται για την κατάσβεση της επανάστασης στην Πελοπόννησο. Για να μπορούν να διατηρούν τη θέση τους, να κερδίζουν χρόνο ώστε να οργανωθούν αλλά και κυρίως για να σώζουν τους πληθυσμούς τους από τη ληστεία και τη σφαγή, οι οπλαρχηγοί των οποίων τα Αρματολίκια ήταν ακόμη υπό Οθωμανική κυριαρχία κατέφευγαν συχνά στα λεγόμενα «καπάκια»¹⁹. Ο θεσμός αυτός ήταν ευρέως διαδεδομένος ως μια μορφή μυστικής ανακωχής μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων και προέβλεπε κοινά αποδεκτούς όρους. Οι συμφωνίες αυτές γίνονταν με συγκεκριμένους σκοπούς και από τις δύο πλευρές. Ο Βλαχογιάννης σχολιάζει πως τα «καπάκια ήτανε καμμία φορά διπρόσωπα· ο ένας Αρματολός προσκυνούσε, για να σώση την επαρχία από την καταστροφή, κάνοντας τάχα πως χωρίστηκε από τον αδερφό του, ενώ ο άλλος πολεμούσε τους Τούρκους»²⁰. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις τα καπάκια δεν γινόντουσαν μόνο για να ενισχυθεί με διπλωματικά μέσα ο Αγώνας, αλλά και από άμεση ανάγκη, μιας και η κεντρική εξουσία άφηνε τους αγωνιστές απροστάτευτους και χωρίς ενισχύσεις²¹. Αγωνιστές όπως ο Βαρνακιώτης, ο Μπακόλας αλλά ακόμη και ο Οδυσσέας Ανδρούτσος αναγκάστηκαν, υπό διαφορετικές συνθήκες, από απογοήτευση προς την κεντρική Αρχή του Αγώνα να κάνουν «καπάκια» με τους Τούρκους²².

¹⁷ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 186

¹⁸ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, κεφ. 7

¹⁹ Θ. Γιαννακόπουλος, *Καπάκια*, σε [Θαν. Γιαννακόπουλος: ΚΑΠΑΚΙΑ \(epoxi.gr\)](http://www.epoxi.gr), ημερομηνία ανάκτησης 27.1.2022

²⁰ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 180

²¹ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 376

²² Θ. Γιαννακόπουλος, *ό. π.*

Ο Η. Παπαστεριόπουλος ξεκαθαρίζει πως υπάρχει σαφής διάκριση μεταξύ καπακίου και προσκυνήματος, με την έννοια πως το καπάκι μπορεί να θεωρηθεί «μια παρατραβηγμένη μορφή στρατιωτικής τακτικής»²³. Μια τακτική που δεν μπορεί ίσως να γίνει αρκούντως κατανοητή από όσους δεν βιώνουν αντίστοιχες συνθήκες, όπως φαίνεται από τα σχόλια του αμφιλεγόμενου ως προς τον φιλελληνισμό του Julius Millingen. Ο Millingen θεωρεί πως οι συμφωνίες αυτές αποτελούν «ξεπούλημα του πατριωτισμού στον εχθρό» και «πράξεις προδοσίας»²⁴. Στην ανάλυσή του ο Κωστής Παπαγιώργης²⁵ περιγράφει την ρευστή κατάσταση που επικρατούσε μετά την πτώση του Αλή Πασά. Η επανάσταση ήταν ακόμη σε πρώιμο στάδιο και η επικράτησή της έναντι της σουλτανικής εξουσίας δεν φαινόταν εξασφαλισμένη. Οι αρματολοί χρειάστηκε να εξετάσουν την υποστήριξη μιας εθνικής προσπάθειας που δεν είχε ακόμη στρατιωτική ισχύ και εκπροσωπούσαν από ανθρώπους όπως ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος και οι σύμβουλοί του Πραϊδης και Λουριώτης, «που ήταν υπερόπτες, κομπορρήμονες και αγνοούσαν τα παραδοσιακά ήθη των εντοπίων, κατ' ουσίαν τον συνεκτικό ιστό των πληθυσμών»²⁶. Η τουρκική Αρχή που αντικαθιστούσε τον Αλή Πασά θα ήταν εχθρική με όσους στήριζαν τον Αλή ενώ η ελληνική Αρχή ήταν ακόμη ρευστή και δεν εξασφάλιζε την συνέχιση της αρματολικής εξουσίας τους. Τα καπάκια έδωσαν μια λύση καιροσκοπική μέχρι ο χρόνος να δείξει ποια κίνηση θα ήταν συνετότερη.

²³ Η. Παπαστεριόπουλος, *Η Δίκη του Καραϊσκάκη*, Γ' έκδοση, σ. 9

²⁴ J. Millingen, *Memoirs of the Affairs of Greece*, 1831, σ. 35

²⁵ Κ. Παπαγιώργης, *ό. π.*, σ. 146-147

²⁶ Κ. Παπαγιώργης, *ό. π.*, σ. 147

Β' Κεφάλαιο

Γεώργιος Καραϊσκάκης και Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος: δύο επάλληλες πορείες προς τη σύγκρουση και τη δίκη επί προδοσία

Το ξέσπασμα της επανάστασης έφερε καίρια αλλαγή στην διοικητική οργάνωση του ελλαδικού χώρου και ιδιαίτερα στις περιοχές που μέχρι πρότινος ελέγχονταν από τον Αλή Πασά των Ιωαννίνων. Ο ολοκληρωτικός τρόπος που εκείνος ασκούσε την εξουσία είχε επί δεκαετίες επιβάλει ένα σύστημα, που με την πτώση του κατέρρευσε και το κενό που άφηγε πίσω του επέτρεπε σε όσους είχαν φιλοδοξίες να ελπίσουν να το καλύψουν. Αυτό σημαίνει πως επίδοξοι αρματολοί που δεν ανήκουν στα μέλη παραδοσιακών αρματολικών οικογενειών αλλά και παράγοντες εξωτερικοί, από τον χώρο της επαναστατικής διοίκησης, αντιλαμβάνονται τις νέες συνθήκες ως ευκαιρία. Οι αρματολοί, που κατέχουν τις θέσεις τους από την προηγούμενη κατάσταση, βρίσκονται σε δύσκολη θέση. Πλέον επιβάλλεται να επιλέξουν τις επόμενες κινήσεις τους ώστε να διατηρήσουν τις θέσεις τους και τα προνόμια που αυτές συνεπάγονται, αποκρούοντας τους νέους ανταγωνιστές αλλά και διατηρώντας την ευμένεια της νέας Οθωμανικής διοίκησης και ζυγίζοντας τις πιθανότητες επιτυχίας της επαναστατικής προσπάθειας.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο τοποθετείται η έλευση στη Δυτική Ελλάδα του Φαναριώτη Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου από την Πίζα με συστατικές επιστολές από τον Μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας Ιγνάτιο, πρώην Πρεβέζης και Άρτης. Ο Μαυροκορδάτος, αποδύομενος το Οθωμανικό τουρμπάνι και την ανατολίτικη ενδυμασία που συνήθιζε έως τότε²⁷, ενδύεται ευρωπαϊκά ρούχα και αποβιβάζεται στο Μεσολόγγι στις 21 Ιουλίου 1821. Σύμφωνα με τον Εμ. Πρωτοψάλτη, γίνεται δεκτός πανηγυρικά από τους προκρίτους της πόλης και επιφυλάσσεται να αποδεχθεί την διοίκηση του τόπου, όπως του προσφέρεται, μέχρι «να γνωρίση πρώτον από κοντά τα πολιτικά πράγματα»²⁸. Ο περίγυρός του διατυμπανίζει πως «τώρα όπου ήλθεν ο Πρίγκιψ Μαυροκορδάτος η Ελλάς θέλει ελευθερωθή»²⁹ και ο αυθαίρετος τίτλος του “πρίγκιπα” εντυπωσιάζει τους στερεοελλαδίτες.

²⁷ Κ. Παπαγιώργης, *ό. π.*, σ. 44

²⁸ Ε. Πρωτοψάλτης, *Αλέξανδρος Ν. Μαυροκορδάτος, Ο βίος και το έργο του μέχρι και της Καποδιστριακής περιόδου*, Αθήνα 1982, σ. 32

²⁹ Κάρπος Παπαδόπουλος, *Τα κατά Γ. Βαρνακιώτην και Ανάκτησις του Μεσολογγίου*, Μεσολόγγι 1861, σ. 49

Για το θέμα του αριστοκρατικού τίτλου ο Ν. Σπηλιάδης σχολιάζει πως ο Μαυροκορδάτος ίσως τον επέλεξε για να προκαλέσει τον φόβο των Τούρκων και τον σεβασμό των Ελλήνων. Ίσως ακόμη ο σκοπός του ήταν να θεωρηθεί ίσου βεληνεκούς με τον Πρίγκηπα Δημήτριο Υψηλάντη, του οποίου την εξουσία επρόκειτο να αμφισβητήσει, ή να έτρεφε ελπίδες πως μετά την απελευθέρωση οι Μεγάλες Δυνάμεις θα τον αντιμετώπιζαν ευμενέστερα ως “πρίγκηπα”³⁰. Αργότερα βέβαια, όταν ο Αδαμάντιος Κοραΐς ψέγει τον Υψηλάντη που φέρει έναν αριστοκρατικό τίτλο που «απενέμετο υπό των βαρβάρων δυναστών της πατρίδος του», και ο Μαυροκορδάτος αντιλαμβάνεται πως η μομφή μπορεί να απευθυνθεί και στον ίδιο λέει «Αφού επιμένουν να με προσαγορεύουν με αυτόν τον τίτλον, πως ημπορώ να τους εμποδίσω; Εγώ δεν τον εζήτησα, ούτε θα τον ζητήσω ποτέ!»³¹ Φαίνεται πως οι κινήσεις του είναι επιλεγμένες προσεκτικά και, επομένως, έχουν αποτελέσματα.

Την περίοδο που εξετάζουμε, στη Δυτική Ελλάδα ευρέως εδραιωμένη ήταν η επιρροή του Γιωργάκη Νικολού Βαρνακιώτη, Αρματολού του Ξηρόμερου. Το συγγενικό δίκτυο που είχε συγκροτηθεί από τον παππού του Γεώργιο Βαρνακιώτη περιελάμβανε στενές σχέσεις με την επίσης ισχυρή οικογένεια Ίσκου του Βάλτου, τους Γριβαίους, τους Μπουκουβαλαίους των Αγράφων και άλλους, οι οποίοι αναγνώριζαν και σέβονταν τις ικανότητές του. Σύμφωνα με τον Κάρπο Παπαδόπουλο, «άπαντες οι των αυτόθι ες αυτόν ενατένισαν, διότι, ως ισχυρότερος πάντων του Δυτικού τμήματος, εκ της θελήσεως αυτού εξηρτάτο η έναρξις του αγώνος»³². Ο πατριωτισμός του Βαρνακιώτη και οι αρχηγικές του ικανότητες κέρδισαν την αποδοχή των οπλαρχηγών της Στερεάς, όπως φαίνεται σε πλήθος επιστολών που δημοσιεύονται από τον Νέαρχο Φυσεντζίδη, μεταξύ των οποίων και το πληρεξούσιο με το οποίο τον αναγνωρίζουν ως Καπετάνο τους «όχι μόνον εις τους ανθρώπους διά το σηφέρ έχει όλην την εξουσίαν, αλλά και διά την δεκατίαν, και διά κάθε άλλην κυβέρνησιν»³³ στις 28 Σεπτεμβρίου 1821. Σε μια προσπάθεια να συνοψίσει τις εθνικές ενέργειες του Βαρνακιώτη ο Κάρπος Παπαδόπουλος αναφέρει πως χάρη σε εκείνον εδραιώθηκε η επανάσταση στην περιοχή, με επιτυχείς μάχες εναντίον των οθωμανικών στρατευμάτων και ακόμη

³⁰ Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 1851, τ. 1, σ. 233

³¹ C. P. Gamba, *ό. π.*, σ. 75

³² Κ. Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 6-7

³³ Ν. Φυσεντζίδης, *Ανέκδοτοι αυτόγραφοι επιστολαί των επισημοτέρων Ελλήνων οπλαρχηγών και Διάφορα προς αυτούς έγγραφα της Διοικήσεως μεθ' ιστορικών σημειώσεων*, Αλεξάνδρεια 1893, σ. 103

συστάθηκε τοπική Διοίκηση στο Βραχώρι σε μια πρώιμη προσπάθεια πολιτικής οργάνωσης³⁴.

Οι συσχετισμοί αλλάζουν με την έλευση στην Δυτική Ελλάδα του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου. Στην προσπάθειά του να επιβληθεί και να οργανώσει κέντρο τοπικής εξουσίας ο τελευταίος αντιλαμβάνεται πως η αποδοχή του Βαρνακιώτη αποτελεί εμπόδιο στις φιλοδοξίες του. Ο Μαυροκορδάτος κατανοεί πως η μεταβατική περίοδος εκείνη, από την πλήρη Οθωμανική εξουσία στην δημιουργία ελληνικού εθνικού κράτους, άφηνε όλη την εξουσία ελεύθερη να αναδιανεμηθεί και σπεύδει να τη διεκδικήσει. Η επιστολή με την οποία επιχειρεί να προσεταιρισθεί τον Βαρνακιώτη μόλις στις 29 Ιουλίου 1821³⁵, λίγες ημέρες μετά την άφιξή του στο Μεσολόγγι, δεν έχει άμεσα αποτελέσματα και τον αναγκάζει να ενεργοποιήσει άλλες μεθόδους ώστε να εδραιωθεί αδιαμφισβήτητος ρυθμιστής της εξουσίας στην περιοχή. Προσεγγίζει δευτερεύοντες καπετάνους δημιουργώντας έναν κύκλο επιρροής και, υπονομεύοντας το κύρος και την ηγεσία του Βαρνακιώτη, καταφέρνει να τον εξουδετερώσει. Το πληρεξούσιο της επαναστατικής αρχής που παίρνει από τον Δ. Υψηλάντη του δίνει τη νομιμότητα των κινήσεων. Ελέγχει τους Σουλιώτες, που έχουν χάσει τα εδάφη της πατρίδας τους, συνάπτει στενές συγγενικές σχέσεις με την ισχυρή οικογένεια Τρικούπη του Μεσολογγίου και, κατά τον Κ. Παπαδόπουλο, ο ίδιος συντάσσει έγγραφο, που υπογράφεται από τοπικούς παράγοντες, το οποίο τον αναγνωρίζει ως «ανώτατο άρχοντα του τόπου»³⁶.

Ο Κ. Παπαγιώργης εκτιμά πως αρχικά ο Μαυροκορδάτος δεν στρέφεται ενάντια στο Βαρνακιώτη ως πρόσωπο αλλά ως εκπρόσωπο του αρματολικού θεσμού, κατάλοιπου της οθωμανικής διοίκησης του τόπου³⁷. Η συνέλευση που οργανώνει στο Μεσολόγγι στις 4 Νοεμβρίου 1821 καθιστά τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο απόλυτο ρυθμιστή της Δυτικής Χέρσου Ελλάδας και έπειτα από την Α΄ Εθνοσυνέλευση ισχυροποιείται, ως Πρόεδρος του Εκτελεστικού Σώματος, σε όλο τον ελλαδικό χώρο. Χαρακτηριστικό είναι το σχόλιο του Samuel Howe³⁸ για τον τρόπο με τον οποίο ο Μαυροκορδάτος κατάφερε να παραγκωνίσει τον Ιωάννη Κωλέττη και να αναρριχηθεί στο πλευρό του Γεώργιου Κουντουριώτη. Σε αντίθεση με τον Κωλέττη ήταν πιο

³⁴ Κ. Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 24, 50

³⁵ Κ. Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 49-50

³⁶ Κ. Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 51

³⁷ Κ. Παπαγιώργης, *ό. π.*, σ. 104

³⁸ Samuel G. Howe M.D., *1801-1876. An historical sketch of the Greek Revolution*, Νέα Υόρκη 1828, σ. 221

διακριτικός. Έβαζε στο μυαλό του Κουντουριώτη μια ιδέα κατ' ιδίαν και παρουσία άλλων την εκμαίευε από τον Πρόεδρο αφήνοντας να φανεί ότι η ιδέα ήταν του Κουντουριώτη. Αντίστοιχα στη Δυτική Στερεά, ο Μαυροκορδάτος κατόρθωσε να διαλύσει τα αρματολίκια της περιοχής συγκεντρώνοντας όλες τις εξουσίες στην Γερουσία που σχημάτισε, προβάλλοντας την ανάγκη κεντρικής Διοίκησης ακόμη και αν οι συνθήκες δεν το ευνοούσαν. Το τοπικό σύνταγμα που επέβαλε στερούσε την ελευθερία κινήσεων στα στρατιωτικά από τους κατεξοχήν αρμόδιους οπλαρχηγούς, ελέγχοντας την αριθμητική ισχύ τους και επιβάλλοντας την έγκρισή του πριν από κάθε ενέργεια. Το κλίμα που δημιούργησε αυτή η συγκεντρωτική πολιτική σταδιακά συνέβαλε στην στρατιωτική αταξία και αποσυντόνισε τις επιτυχημένες μέχρι πρότινος προσπάθειες των Ελλήνων.

Επιπλέον, ο Μαυροκορδάτος χρησιμοποιεί και άλλες μεθόδους για να επιβληθεί. Όπως αναφέρεται από τον Δ. Τσιάμαλο³⁹, σκόπιμα η περιοχή του Ξηρόμερου, αρματολίκι του Βαρνακιώτη, αφέθηκε χωρίς στρατιωτική θωράκιση να πυρποληθεί από τους Τούρκους. Ακόμη, οι προσκείμενοι στον Μαυροκορδάτο Μ. Μπότσαρης και Γ. Τσόγκας φαίνεται πως αγνόησαν τις εκκλήσεις του Βαρνακιώτη για βοήθεια στη μάχη του Αετού⁴⁰. Ο Κάρπος Παπαδόπουλος⁴¹ αναφέρει στα πλαίσια της επιβολής του Μαυροκορδάτου τις δολοφονίες των Ιω. Κίτζαλη, Σπυρίδωνα και Κωνσταντίνου Γκολφίνου, την απόπειρα δολοφονίας του επιφανούς Μεσολογγίτη Αθανασίου Ραζηκότσικα καθώς και πέντε απόπειρες σε βάρος της ζωής του ίδιου του Βαρνακιώτη. Παρόμοιες πρακτικές δεν είναι η πρώτη φορά που αποδίδονται στον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο. Αναφέρονται ακόμη από τον βιογράφο του Εμ. Πρωτοψάλτη οι υπόνοιες για την ηθική αυτουργία στην απόπειρα δολοφονίας περί το 1815 του διευθυντή του Λυκείου του Βουκουρεστίου Νεόφυτου Δούκα όταν ο Μαυροκορδάτος ήταν ποστέλνικος του θείου του Ιωάννη Καρατζά, ηγεμόνα της Βλαχίας και οι δύο άνδρες διαφώνησαν στο ζήτημα της διδασκαλίας της νέας ελληνικής. Ο Πρωτοψάλτης σχολιάζει σχετικά πως «είναι προφανές, ότι ο κακοποιηθείς διδάσκαλος υπήρξε μάλλον θύμα της περί το γλωσσικόν ζήτημα δημιουργηθείσης εντάσεως και όχι των προσωπικών αισθημάτων του Μαυροκορδάτου, προς το αξίωμα και τον χαρακτήρα του οποίου δεν συνεβιβάζετο

³⁹ Δ. Τσιάμαλος, *Κοινωνική και επαναστατική συνείδηση των ενόπλων της Ρούμελης στην επανάσταση του 1821*, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα 2007, σ. 159-160

⁴⁰ Κ. Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 25

⁴¹ Κ. Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 57-59, 68-69

τοιαύτη ταπεινή πράξις»⁴². Ο Ν. Δούκας παρ' όλα αυτά θεωρούσε τον Μαυροκορδάτο υπεύθυνο.

Η πιο αποτελεσματική όμως κίνηση, που πέτυχε να εξουδετερώσει τον Γεώργιο Βαρνακιώτη αφήνοντας μόνο τον Μαυροκορδάτο στα ηνία του Αγώνα στη Δυτική Στερεά, ήταν ο στιγματισμός του ως προδότη. Στη βάση των κατηγοριών τοποθετείται η στενή σχέση που υπήρχε από παλιά μεταξύ του Βαρνακιώτη και του Ομέρ Βρυώνη, άλλοτε ταμίας του Αλή Πασά, που μεταπήδησε στο Σουλτανικό στρατόπεδο. Η επικοινωνία μεταξύ των δύο ανδρών υπήρξε χρήσιμη για τους Έλληνες στη μάχη του Αετού αλλά και αργότερα, όταν ο κλοιός έσφιγγε και ο Βρυώνης προειδοποιούσε πως η υποταγή θα ήταν η μόνη λύση για να αποφευχθεί αιματοχυσία⁴³. Η αλληλογραφία αυτή ήταν εν γνώσει του Γενικού Αρχηγού και, όταν η κατάσταση φαίνεται πως δύσκολα θα ανατρεπόταν, ο Μαυροκορδάτος πιέζει τον Βαρνακιώτη πως η μόνη λύση για να κερδίσουν πολύτιμο χρόνο είναι τα “καπάκια”. Η αρχική άρνηση του Αρματολού να μεταβεί στην Άρτα και να δηλώσει “ψευτο-υποταγή” κάμπτεται όταν του δίνεται γραπτή εντολή υπογεγραμμένη από τους οπλαρχηγούς και τον ίδιο τον Μαυροκορδάτο πως ενεργεί με κοινή εντολή. Ο Κάρπος Παπαδόπουλος σημειώνει πως το έγγραφο αυτό της αποστολής του Βαρνακιώτη στην Άρτα, εκ παραδρομής ή συνειδητά, δεν έφερε ημερομηνία⁴⁴. Επιστρέφοντας όμως ο Βαρνακιώτης βρίσκει πως έχει αποκηρυχθεί από τον Μαυροκορδάτο ως προδότης με επιστολές προς την Διοίκηση και με άρθρα στην εφημερίδα του Μεσολογγίου *Ελληνικά Χρονικά*, που ελέγχεται από τον ίδιο. Ο Βαρνακιώτης καλεί όλους σε σύσκεψη για ενημέρωση στην οποία ο Μαυροκορδάτος δεν παρευρίσκεται επιδεικτικά. Έκτοτε ο Βαρνακιώτης βλέπει κάθε προσπάθειά να εξηγήσει τη θέση του να αποτυγχάνει. Έχει στιγματιστεί και μέχρι την έλευση του Καποδίστρια αποσύρεται από τον Αγώνα και συνεχίζει να είναι υποταγμένος στους Τούρκους.

Λίγο μετά την άφιξη του Μαυροκορδάτου στο Μεσολόγγι, ένα από τα ζητήματα που καλείται να χειριστεί είναι η οργάνωση εκστρατείας για την απελευθέρωση του Αρματολικιού των Αγράφων. Το Αρματολίκι εκτεινόταν από το χωριό Γιαννιτσού ανατολικά, στον Αχελώο ποταμό δυτικά, την Σαλαμπριά βόρεια και τον Αγαλλινό ποταμό και το Βελούχι νότια⁴⁵, καταλαμβάνοντας το βόρειο τμήμα του

⁴² Ε. Πρωτοψάλτης, *ό. π.*, σ. 14

⁴³ Κ. Παπαγιώργης, *ό. π.*, σ. 122 και 124

⁴⁴ Κ. Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 29

⁴⁵ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 183

σημερινού νομού Ευρυτανίας και το δυτικό τμήμα του νομού Καρδίτσας. Η οικογένεια των Μπουκουβαλαίων, που κατείχε το αρματολίκι για δεκαετίες, απώλεσε την ηγεσία λόγω της ανικανότητας των τελευταίων απογόνων και ο Αλή Πασάς το 1818 παραχώρησε τα δικαιώματα της περιοχής στον Αρματολό του βόρειου Βάλτου Γιαννάκη Ράγκο με τοποτηρητή τον συγγενή του Σταμούλη Γάτσο⁴⁶. Με ψήφισμα της Γερουσίας της Δυτικής Χέρσου Ελλάδας στις 20 Μαρτίου 1822 ο Γιαννάκης Ράγκος αναγνωρίζεται αρχηγός της εκστρατείας στα Άγραφα και επομένως διεκδικητής του αρματολικιού.

Η επιλογή αυτή, που επικύρωνε την πρότερη επί Αλή Πασά κατάσταση, συνδυάζεται με μία επιστολή του συνεργάτη του Μαυροκορδάτου Γ. Πραΐδη. Σε αυτή την επιστολή-υπόμνημα ο Ράγκος παρουσιάζεται ως «ο μόνος από τους καπεταναίους, όστις ημπορεί να συνεργήση εις τους ωφελίμους σκοπούς μας, είναι πρακτικός των Αγράφων και των Υπεραγραφίων και δι' άλλα πολλά χρήσιμος δι' αυτήν την εκστρατείαν, είναι πρόπον να τον γράψη ο Μαυροκορδάτος, λέγων ότι πληροφορήθη διά γραμμάτων του Πραΐδη περί του τιμίου χαρακτήρος του, και ότι εις το εξής θέλει είναι ιδικός του»⁴⁷. Στις 22 Μαρτίου 1822 όμως η Γερουσία ενημερώνει τον Μαυροκορδάτο πως ζήτησε από τον Καπετάνιο του Κάτω Βάλτου Ανδρέα Ίσκο να στείλει και εκείνος δικό του άνθρωπο στην εκστρατεία «με εκατόν έως 150 ανθρώπους του, διά να είναι μαζί με τον Ράγκον, διά το ασκανδάλιστον»⁴⁸. Είναι ξεκάθαρο πως οι λεπτές ισορροπίες μεταξύ των καπετάνων έπρεπε να ληφθούν υπόψιν. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το σχόλιο του Δ. Τσιάμαλου για την ταχεία οργάνωση της συγκεκριμένης εκστρατείας και τον συμβιβασμό στην αποστολή διεκδικητών και από τις δύο σχηματιζόμενες φατρίες. Ο απώτερος στόχος πιθανόν να μην ήταν η κυριαρχία της μίας ή της άλλης ομάδας στα Άγραφα, αλλά η γρήγορη απελευθέρωση της σημαντικής περιοχής από δυνάμεις της Γερουσίας της Δυτικής Χέρσου Ελλάδας και όχι των δυνάμεων της Κεντρικής Διοίκησης και συγκεκριμένα του Δημήτριου Υψηλάντη⁴⁹. Η πτυχή αυτή διαφαίνεται στο υπόμνημα που απευθύνει προς τους Αλ. Μαυροκορδάτο και Θ. Νέγρη ο Γ. Πραΐδης.⁵⁰

⁴⁶ Δ. Τσιάμαλος, *ό. π.*, σ. 186-187

⁴⁷ Ιστορικών Αρχείων Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, Ακαδημία Αθηνών, Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας, Αθήνα 1963, τ. 5, τχ. 1, (1803-1822), σ. 153, στο εξής Ι.Α.Μ.

⁴⁸ Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τ. 1, (1971), σ. 475-476, στο εξής Α.Ε.Π.

⁴⁹ Δ. Τσιάμαλος, *ό. π.*, σ. 194

⁵⁰ Ι.Α.Μ., τ. 5, τχ. 1, σ. 153

Ο άνθρωπος που επελέγη να εκπροσωπήσει την άλλη πλευρά ήταν ο Γεώργιος Καραϊσκάκης, ο οποίος επωφελούμενος των περιστάσεων συγκέντρωσε στρατό κυρίως από Βαλτινούς και έσπευσε κι εκείνος στα Άγραφα. Μετά από κάποιες κοινές μάχες εναντίον των Τούρκων οι δύο άνδρες ήρθαν αντιμέτωποι και ο Καραϊσκάκης κατάφερε να στεφθεί «αυτοχειρόνητος καπιτάνος εις αυτή την επαρχίαν»⁵¹. Η προσπάθεια του Μαυροκορδάτου τον Σεπτέμβριο του 1822 να εκδιωχθεί από τα Άγραφα ο Καραϊσκάκης και να αναλάβει το αρματολίκι έστω ο Γιαννάκης Μπουκουβάλας⁵² απέτυχε και ο Καραϊσκάκης βλέπει την ευκαιρία να δείξει τις ικανότητές του.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διασαφηνίσουμε πως η σχέση του Καραϊσκάκη με τα Άγραφα δεν ξεκινά με την εκστρατεία του 1822. Είχε γεννηθεί στην περιοχή και εκεί ανδρώθηκε προσπαθώντας να επιβιώσει χωρίς τη στήριξη στενής οικογένειας. Η μητέρα του περιερχόταν τα χωριά των Αγράφων πουλώντας κεριά, σταυρουδάκια και μοσχολίβανο ντυμένη καλόγρια⁵³ και, χωρίς πατέρα, ο Καραϊσκάκης αναγκάστηκε από νωρίς να υπερασπιστεί μόνος τον εαυτό του. Ο Γιάννης Βλαχογιάννης, που μελέτησε με προσοχή τη ζωή του, γράφει για την προσωπικότητα που διαμόρφωσαν οι κακουχίες, η μοναξιά και η καταφρόνηση της εποχής απέναντι σε ένα νόθο παιδί⁵⁴.

Η δράση του ξεκινά με τη δημιουργία μικρών κλέφτικων ομάδων μέχρι τη στιγμή που συλλαμβάνεται και οδηγείται στα Γιάννενα. Τα χρόνια του στην Αυλή του Αλή, ο οποίος διαβλέπει την αξία του και τον κρατά κοντά του, αποτελούν σχολείο για τον Καραϊσκάκη. Εκεί μαθαίνει γράμματα⁵⁵, αποκτά στενές φιλίες με ανθρώπους όπως τον Οδυσσέα Ανδρούτσο και τον Ιωάννη Κωλέττη αλλά και τον Ομέρ Βρυώνη, μαζί με τον οποίο παίρνει μέρος στην εκστρατεία εναντίον του Πασβάνογλου στην Βουλγαρία το 1798⁵⁶. Ο Βλαχογιάννης καταγράφει την υποψία πως ο Καραϊσκάκης, αν και νεαρός, ανέλαβε από τον Αλή μυστική αποστολή να περάσει στο πολιορκούμενο κάστρο του Βιδινίου και να του μεταφέρει έπειτα πληροφορίες⁵⁷. Άρα είχε ήδη κερδίσει την εμπιστοσύνη του για τις ικανότητές του. Ως ανυπότακτος όμως, ο Καραϊσκάκης λιποτακτεί από τα Γιάννενα και ενσωματώνεται στο νταϊφά του Κατσαντώνη και του Λεπενιώτη. Είναι μάλιστα από εκείνους που ακολουθούν τον

⁵¹ Δ. Αινιάν, *Η Βιογραφία του στρατηγού Γεωργίου Καραϊσκάκη*, Αθήνα 1903, σ.13

⁵² *I.A.M.*, τ. 5, τχ. 2, σ. 213

⁵³ Γ. Βλαχογιάννης, *Καραϊσκάκης*, Νέα Εστία, τχ. 506, σ. 984

⁵⁴ Γ. Βλαχογιάννης, *Καραϊσκάκης*, Νέα Εστία, τχ. 507, σ. 1042

⁵⁵ Γ. Βλαχογιάννης, *Καραϊσκάκης*, Νέα Εστία, τχ. 512, σ. 1366

⁵⁶ Γ. Βλαχογιάννης, *Καραϊσκάκης*, Νέα Εστία, τχ. 512, σ. 1367

⁵⁷ Γ. Βλαχογιάννης, *Καραϊσκάκης*, Νέα Εστία, τχ. 515, σ. 124-125

Κατσαντώνη στη σύναξη των Οπλαρχηγών που οργάνωσε ο Καποδίστριας το 1806 στην Κέρκυρα και το 1807 στη Λευκάδα. Με τον Κατσαντώνη ο Καραϊσκάκης βρίσκει πολλές ευκαιρίες να δείξει τη ανδρεία του, όπως στη συμπλοκή με το στράτευμα που στέλνει ο Αλής εναντίον των Κατσαντωναίων υπό τον Βελή Γκέκα, τον οποίο σκότωσε ο Καραϊσκάκης⁵⁸. Ενδιαφέρον έχει πως γραμματικός του Βελή Γκέκα ήταν ο έτερος διεκδικητής αργότερα του αρματολικιού των Αγράφων Γιαννάκης Ράγκος⁵⁹.

Όταν ο Αλή Πασάς καταφέρνει να διαλύσει το σώμα των Κατσαντωναίων, κατά τον συνήθη τρόπο που χρησιμοποιούσε, διορίζει τον Λεπενιώτη Αρματολό Αγράφων και τους άνδρες του σε διάφορα πόστα για να τους καταστήσει υποχείριά του. Ο Καραϊσκάκης διορίζεται κολτζής στη Σάμη⁶⁰. Η τακτική του Αλή Πασά να εξουδετερώνει τους αντιπάλους του ολοκληρώνεται όταν οργανώνει τη δολοφονία του Λεπενιώτη με την υποκίνηση του κοτζαμπάση των Αγράφων Τσολάκογλου. Τα πρωτοπαλίκαρα του Λεπενιώτη αναγκάζονται να προσκυνήσουν και ο Καραϊσκάκης επιστρέφει στα Γιάννενα⁶¹, όπου ο Αλής τον διορίζει μπουλούκμπαση⁶². Με την σταδιακή κατάρρευση των σχέσεων Πύλης-Αλή Πασά, ο Καραϊσκάκης καταφέρνει να βγάλει την οικογένεια, που στο μεταξύ αποκτά, από τα επισφαλή Γιάννενα στον Κάλαμο και τον Ιανουάριο του 1821 παίρνει μέρος στη συνάντηση στο σπίτι του ποιητή Ιωάννη Ζαμπέλιου στη Λευκάδα. Εκεί, οι Ανδρούτσος, Τσόγκας, Βαρνακιώτης, Μακρής, Κίτσος, Πανουργιάς, Στορνάρης, Κατσικογιάννης και Καραϊσκάκης συζητούν με τον Υδραίο Τομπάζη και τον Ηλία Μαυρομιχάλη και αποφασίζουν να «σηκώσουν στ' άρματα» τη Ρούμελη⁶³. Ο Σπυρίδων Α. Βλαντής αναφέρει μάλιστα πως οι Βαρνακιώτης, Τσόγκας και Καραϊσκάκης αναλαμβάνουν να οργανώσουν την εξέγερση στη Δυτική Ελλάδα.⁶⁴ Επομένως, ο Καραϊσκάκης δεν επιλέχθηκε τυχαία να διεκδικήσει το Αρματολίκι των Αγράφων. Ήταν ήδη ένας πολεμικός άνδρας με εμπειρίες σημαντικές, και συμμετείχε σε σπουδαίες στιγμές της οργάνωσης του Αγώνα πολύ πριν αυτός ξεκινήσει.

Η εδραίωση του Καραϊσκάκη στα Άγραφα δεν ήταν εύκολη. Έχοντας αναφερθεί στις λεπτές ισορροπίες που έπρεπε να τηρούνται στα Αρματολίκια

⁵⁸ Δ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 89

⁵⁹ Ι. Ράγκος, *ό. π.*, σ. 41

⁶⁰ Δ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 106

⁶¹ Γ. Βλαχογιάννης, *Καραϊσκάκης*, Νέα Εστία, τχ. 515, σ. 127

⁶² Δ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 112

⁶³ Δ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 130

⁶⁴ Σ. Α. Βλαντής, *Εθνική δράσις του Ιωάννου Ζαμπελίου και Βιογραφία Αθανασίου Ψαλλίδα*, Αθήνα 1924, σ. 11

αντιλαμβανόμαστε πλήρως τα σχόλια του Κασομούλη⁶⁵, που αναφέρει τη δυσαρέσκεια των Αρματολών των γειτονικών περιοχών προς τον νεοφερμένο αρχηγό. Ο Καραϊσκάκης, παιδί αγνώστου πατρός, χωρίς στενές οικογενειακές σχέσεις να τον στηρίζουν, ήταν ένας ισχυρός, αποφασιστικός χαρακτήρας που είχε αποδείξει τις ικανότητές του δίπλα στον Κατσαντώνη και έπειτα τον Αλή Πασά. Οι οικογένειες των παλιών Καπεταναίων, που βρίσκονταν στην εξουσία λόγω κληρονομικού δικαιώματος ή στενών διπλωματικών σχέσεων με τους Τούρκους, ανησυχούσαν από την άνοδο του Καραϊσκάκη και τον αποδέχθηκαν από ανάγκη και μόνο προσωρινά στη θέση του Αρματολού. Αρχικά ο Καραϊσκάκης επιτόρευε τυπικά τους γιούς του παλιού Αρματολού Μπουκουβάλα και προσπάθησε να ενισχύσει τη θέση του αρραβωνιάζοντας την ανήλικη κόρη του με τον Χριστάκη Μπουκουβάλα⁶⁶. Ήταν μια κίνηση που φαίνεται δικαιολογημένη, μιας και οι υπόλοιπες αρματολικές οικογένειες είχαν στενές συγγενικές σχέσεις μεταξύ τους και στηρίζονταν σε αυτούς τους δεσμούς για αλληλοβοήθεια. Επιπλέον, επιδίωξε να αναπτύξει φιλικές σχέσεις με τον Νικόλαο Στορνάρη, Αρματολό του γειτονικού στα Άγραφα Ασπροποτάμου, ο οποίος διατηρούσε τη θέση ως αρχηγός της φάρας των Στορναραίων, που διοικούσε τα χωριά του Απροποτάμου από παλιά. Παρ' όλες αυτές τις κινήσεις, ο Καραϊσκάκης εξακολουθούσε να μην θεωρείται «Καπιτάνος» από τους υπολοίπους και δεν αποκαλούνταν ως τέτοιος⁶⁷.

Στα Άγραφα ο Καραϊσκάκης δείχνει τις αρχηγικές και διοικητικές του ικανότητες. Μία από τις πρώτες κινήσεις του είναι η απομάκρυνση από τους αξιωματικούς που τον περιστοίχιζαν των 'ψυχογιών' τους, των ανθρώπων που ως ένδειξη μεγαλείου κρατούσαν τα άρματα και τους υπηρετούσαν. Η κίνηση αυτή βοήθησε οικονομικά τη διοίκησή του, αλλά και ενίσχυσε με έμπυχο δυναμικό τον Αγώνα, μιας και οι άνθρωποι αυτοί αναγκάστηκαν να αναζητήσουν την τύχη τους στην Πελοπόννησο ως μισθωτοί της Διοίκησης⁶⁸. Επιπλέον, ο Καραϊσκάκης οργάνωσε στα Άγραφα τη δημογεροντία καθώς και οικονομικό έλεγχο εσόδων και εξόδων από επίτροπο ο οποίος ήταν ευρέως αποδεκτός⁶⁹. Κυρίως όμως, με συμφωνία που έκανε με τον Σούλτσε Κόρτσα, δερβέναγα Τρικάλων, και τον Χουρσίτ Πασά, διοικητή της Ρούμελης, πέτυχε να μην μπαίνουν Τούρκοι στην περιοχή του και να στέλνει ο ίδιος

⁶⁵ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 389-390

⁶⁶ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 13

⁶⁷ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 389

⁶⁸ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 376

⁶⁹ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 71

τους φόρους. Το “καπάκι” αυτό, που έγινε και από τον Ν. Στορνάρη και τον Γρ. Λιακατά από τον Ασπροπόταμο, έφερε ανάσα στον άμαχο πληθυσμό γιατί προέβλεπε και την προστασία του από τους περιφερόμενους ατάκτους στρατιώτες, Έλληνες και Τούρκους, που ενεργούσαν ληστρικά αλλά και ανέφερε πως Έλληνες και Τούρκοι διατηρούσαν το δικαίωμα σε περίπτωση γενικής εκστρατείας «να κάμουν τα χρέη των» απέναντι στο έθνος τους⁷⁰. Χαρακτηριστική είναι η κίνηση του Καραϊσκάκη να στείλει ως όμηρο για εγγύηση στους Τούρκους έναν άνδρα που παρουσίασε ως ανιψιό του με τον οποίο δεν είχε καμία σχέση. Ο Κασομούλης αναφέρει πως ο Σούλτσε Κόρτσα προσποιήθηκε πως δεν κατάλαβε το τέχνασμα χωρίς να έχει εμπιστοσύνη⁷¹. Διαφαίνεται πως και οι δύο πλευρές, Έλληνες και Τούρκοι, αντιλαμβάνονται πως η συμφωνία γίνεται με το βλέμμα στις εξελίξεις στο Μεσολόγγι. Ο βιογράφος του Γεωργίου Καραϊσκάκη Δημήτριος Αιινιάν γράφει για τα καπάκια του με τους Τούρκους ότι αποτελούσαν μόνο μερική συνθήκη και όχι απόδειξη υποταγής, αφού ο καπετάνιος είχε στείλει δύναμη σε όλες τις ελληνικές εκστρατείες στη Δυτική Ελλάδα⁷². Ο Γεώργιος Παπαγιάννης αναφέρει ακόμη επιστολή της 15^{ης} Φεβρουαρίου 1822 με την οποία οι Μεσολογγίτες τον ευχαριστούν για την αποστολή βοήθειας κατά την πολιορκία της πόλης τους, που υπογράφεται και από τον Μαυροκορδάτο, τους Σουλιώτες, τον Αν. Ζαΐμη και άλλους⁷³.

Πιο έντονα φαίνεται η σαφής στάση του Καραϊσκάκη μετά την λύση της πρώτης πολιορκίας του Μεσολογγίου στις 31 Δεκεμβρίου 1822. Το μεγάλο στράτευμα του Ομέρ Βρυώνη και του Κιουταχή έπρεπε να αποχωρήσει και να περάσει μέσα από τα Άγραφα προς την Άρτα και τα Τρίκαλα αντίστοιχα. Λόγω των δυσμενών καιρικών συνθηκών σώμα 3.000 ανδρών υπό τον Άγο Βάσιαρη και τον Ισμαήλ Χατζή Μπέντο στέλνεται στην Πρέβεζα για εφόδια. Ο Καραϊσκάκης, που κατά τη διάρκεια της πολιορκίας δεν έπαυσε να ενημερώνεται και να ενδιαφέρεται για τις εξελίξεις, κρίνει σωστά τα τεκταινόμενα, αφήνει το γραμματέα του να συνεχίζει τις συζητήσεις με τον Χουρσίτ και τον Σούλτσε Κόρτσα και σπεύδει με 1.000 άνδρες στο σημείο από όπου πιστεύει πως θα περάσει το οθωμανικό σώμα⁷⁴. Κλείνει το πέρασμα στη θέση Σοβολάκου κοντά στο χωριό Άγιος Βλάσης Ευρυτανίας και απορρίπτει την

⁷⁰ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 383

⁷¹ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 384

⁷² Δ. Αιινιάν, *ό. π.*, σ. 14

⁷³ Γ. Επ. Παπαγιάννης, *Τα 150 χρόνια από το θάνατο του Γεωργίου Καραϊσκάκη*, Παρνασσός, τ. ΚΖ', αρ. 4 (Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1985), σ. 565

⁷⁴ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 392

προσπάθεια των Τούρκων να τον δωροδοκήσουν για να επιτρέψει τη διέλευσή τους. Υπάρχει μαρτυρία σχετικά από τον Ζαχαρία Ι. Στουρνάρα που πολέμησε στο σώμα του Καραϊσκάκη και αναφέρεται στην παράκληση του Χατζή Μπέντου για συμβιβασμό προσφέροντάς 500 χιλιάδες γρόσια και αξιώματα στην οποία ο Καραϊσκάκης απάντησε «Για τους εχθρούς μου δεν έχουμε δρόμους έχουμε βόλια και μπαρούτι. Δεν θέλουμε αξιώματα μόνο πατρίδα...θέλουμε»⁷⁵.

Μετά από μια αρχικά αμφίρροπη μάχη, ο στρατός του Καραϊσκάκη καταφέρνει να αναγκάσει τους Τούρκους να οπισθοχωρήσουν. Στη μάχη αυτή οι τουρκικές απώλειες ξεπέρασαν τις 200, συμπεριλαμβανομένου του Χατζή Μπέντου⁷⁶. Από την ελληνική πλευρά αναφέρονται 20 νεκροί, μεταξύ των οποίων ο Μπακογιάννης, πρωτοπαλίκαρα του Καραϊσκάκη. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ζαχαρία Ι. Στουρνάρα «Τα θύματα των Τούρκων ήσαν άνω των τριακοσίων (300) εις το πεδίο της μάχης. Του δε Καραϊσκάκη επτά νεκροί μεταξύ των οποίων και ο Μπακογιάννης, 23 τραυματίαι και έξι εξαφανισθέντες κατά την καταδίωξη»⁷⁷. Ο νικητής Καραϊσκάκης στέλνει στον Κιουταχή 11 κεφάλια Τούρκων μαζί με μια ειρωνική επιστολή στην οποία αποκαλεί τους νικημένους «ληστές και αγάριστους του Σουλτάνου, οίτινες διαλύσαντες τον στρατόν, ηθέλησαν να εισέλθουν εις τας επαρχίας, να πατήσουν τας αναμεταξύ ημών συνθήκας και να γυμνώσουν και αιχμαλωτίσουν τον λαόν»⁷⁸.

Η μάχη στον Άγιο Βλάση τον Ιανουάριο του 1823 μπορεί να θεωρηθεί ιδιαίτερα σημαντική στον ερευνητή της πορείας του Καραϊσκάκη για αρκετούς λόγους. Αρχικά για τον προφανή λόγο ότι η κίνηση του να ανακόψει την προέλαση του τουρκικού στρατεύματος αποτελούσε ξεκάθαρη απόδειξη των προθέσεων του. Δήλωνε ανοιχτά σε όλους πως ήταν ένας αγέρωχος πατριώτης, ικανός στρατηγικά και γενναίος, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους καπεταναίους που έμειναν άπραγοι, ίσως από φόβο να εναντιωθούν ανοιχτά στην Οθωμανική Αρχή και να χάσουν τα κεκτημένα τους. Ενδιαφέρον έχει και η άποψη πως η μάχη στο Σοβολάκο αποδεικνύει πως ο Καραϊσκάκης είχε ευρύτερη στρατηγική ανακοπή της επικοινωνίας των Τούρκων

⁷⁵ Η. Υφαντής, *Η προφορική παράδοση για τη "Μάχη του Αγίου Βλασίου ή Σοβολάκου (1823)" συντελεστής στην επανασηματοδότηση της μνήμης. Η περίπτωση της μαρτυρίας του Ζαχαρία Στουρνάρα*, σε Βετσόπουλος Α. Β. και Σπυρέλη Χ. (επιμ.), Γεώργιος Καραϊσκάκης: *Η προσωπικότητα και η δράση του αρχιστράτηγου Γεωργίου Καραϊσκάκη στην Επανάσταση του 1821. Από την πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου μέχρι και τη μάχη της Αράχωβας*, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου: 21-22 Αυγούστου 2015, Άγιος Βλάσιος Δήμου Αγρινίου και Μεσολόγγι, συλλογικό έργο, Μεσολόγγι 2016, σ. 135

⁷⁶ Κ. Παπαρηγόπουλος, *Γεώργιος Καραϊσκάκης*, Αθήνα 1867, σ. 22

⁷⁷ Η. Υφαντής, *ό. π.*, σ. 137

⁷⁸ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 395

μεταξύ Θεσσαλίας και Δυτικής Ελλάδας γι' αυτό και έσπευσε στο Άγιο Βλάση αν και η προέλαση των Τούρκων δεν αφορούσε άμεσα τα Άγραφα⁷⁹. Έπειτα, διαφαίνεται η αντιμετώπισή του στα “καπάκια” και με ποια λογική τα έκανε. Ήταν χρήσιμα για τους σκοπούς του και όταν ήθελε τα παρέβλεπε. Ακόμη, μετά τη μάχη στο Άγιο Βλάση οι Τούρκοι έβλεπαν πια ξεκάθαρα με ποιόν είχαν να κάνουν. Η επιστολή του έφτασε στον Χουρσίτ Πασά πριν από κάποια άλλη επίσημη ειδοποίηση και τον ενόχλησε έντονα. Στην απάντησή του ο Χουρσίτ τον ευχαρίστησε αφήνοντας να εννοηθεί ότι κάποια στιγμή θα του το πληρώσει⁸⁰. Άλλωστε και οι αρχηγοί του νικημένου στρατεύματος όταν έφτασαν στη Λάρισα διαμαρτυρήθηκαν έντονα εναντίον του Καραϊσκάκη αν και επίσημα τηρήθηκε στάση αναμονής. Πολύ σημαντικό είναι επίσης να αναφέρουμε την αλλαγή στάσης από τον ίδιο τον Καραϊσκάκη. Η φήμη και εκτίμησή του είχε εύλογα ανεβεί και προσπάθησε να την εκμεταλλευτεί στέλνοντας επιστολή στην Διοίκηση, με την οποία ζητούσε πολεμοφόδια και επίσημη αναγνώριση της αρχηγίας του στα Άγραφα⁸¹. Τέλος, η νίκη του αυτή έκανε οπωσδήποτε τους άλλους αρματολούς να τον δουν τώρα αλλιώς. Θεώρησαν πως ο Καραϊσκάκης άλλαξε ύφος και συμπεριφορά, έγινε υπεροπτικός, εποφθαλμιούσε ηγετική θέση ανάμεσά τους και πλέον επιζητούσε να αποκαλείται “καπιτάνος”⁸². Ανάγκαζε με αυτό τον τρόπο την κεντρική Διοίκηση να ασχοληθεί πιο ενεργά μαζί του.

Ένας από τους τομείς που αποτέλεσε προτεραιότητα του Μαυροκορδάτου για να ενισχύσει τη θέση του στην Ελλάδα ήταν ο προσεταιρισμός των Σουλιωτών, για τους οποίους είχε ήδη πληροφορηθεί από τον μέντορά του Ιγνάτιο. Άλλωστε χρειαζόταν στρατιωτικό σώμα πιστό σε εκείνον αν ήθελε να αντιπαρατεθεί με τους οπλαρχηγούς της Στερεάς καθώς και για να εξασφαλίσει την προστασία του. Εύστοχα ο Δ. Τσιάμαλος σχολιάζει πως πρόκειται για ένοπλες δυνάμεις χωρίς «τοπικές εξαρτήσεις» που «υπακούουν στη λογική της έμμισθης αναγκαιότητας»⁸³. Σε αυτά τα πλαίσια δημιουργήθηκε μία στενή φιλία με τον Μάρκο Μπότσαρη. Η φιλία αυτή όμως δημιούργησε ρήξη μεταξύ των διαφόρων σουλιώτικων φάρων που την περίοδο εκείνη διαβιούν στο Μεσολόγγι ουσιαστικά άπραγοι. Ο Τρικούπης αναφέρει πως οι στρατιώτες περιφερόντουσαν στην πόλη ζώντας από τους κατοίκους, που εύλογα

⁷⁹ Τρ. Μαντζιούρα και Λ. Τσιβόλας, *Πρωτεύουσα των Αγράφων του Καραϊσκάκη*, σε <https://docplayer.gr/67860118-Protelyoysa-ton-agrafon-toy-karaiskaki.html> ημερομηνία προσπέλασης 3.12.2021

⁸⁰ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 395

⁸¹ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 396

⁸² Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 14

⁸³ Δ. Τσιάμαλος, *ό. π.*, σ. 146

δυσανασχετούσαν⁸⁴. Η φάρα των Τζαβελλαίων αντιδρά στην πρόκριση του Μπότσαρη και περνά από το Μεσολόγγι στα χωριά του Βάλτου «συμπράττοντας με τον Γιαννάκη Μπουκουβάλα (νόμιμο κάτοχο των Αγράφων) και τον Νιάφα, ανιψιό του Ράγκου»⁸⁵. Η κίνηση αυτή γίνεται με την υποκίνηση του Γιαννάκη Ράγκου.

Ο Βλαχογιάννης αναφέρεται στην ενέργεια αυτή ως καθαρά στοχευμένη⁸⁶. Οι πεινασμένοι Τζαβελλαίοι θα απομακρύνονταν από το Μεσολόγγι, από τους δυσαρεστημένους κατοίκους του και τους συμμάχους του Μαυροκορδάτου Μποτσαραίου, και οδεύοντας στα μέρη του Καραϊσκάκη θα έσπαγαν τα καπάκια του με τους Τούρκους, αφού θα αποτελούσαν ένοπλο σώμα που περνά τα Άγραφα. Επιπλέον ο Καραϊσκάκης θα αναγκαζόταν να έρθει σε σύγκρουση με τους Τζαβελλαίους δείχνοντας αδυναμία να ελέγξει την περιοχή δικαιοδοσίας του και θα άφηνε έτσι το πεδίο ανοιχτό σε άλλους διεκδικητές όπως τον Ράγκο. Η δικαιολογία της Διοίκησης ότι το σώμα αυτό των 200-300 ανδρών στελνόταν προς βοήθεια του Καραϊσκάκη δεν φάνηκε αρκετά αληθοφανής για να τον ξεγελάσει. Αρνείται να τους αφήσει να περάσουν και η πορεία τους ανακόπτεται αργότερα σε συνεργασία με τον Στορνάρη όταν οι Σουλιώτες προσπαθούν να περάσουν στον Ασπροπόταμο. Μάλιστα ο Καραϊσκάκης μετά τη συμπλοκή στέλνει στους Τούρκους έναν Σουλιώτη αιχμάλωτο μαζί με ένα κεφάλι⁸⁷. Η κίνηση αυτή σοκάρει τους υπόλοιπους οπλαρχηγούς και δείχνει την ψυχολογική κατάσταση στην οποία βρισκόταν ο Καραϊσκάκης. Οι Σουλιώτες ήταν εχθροί του από τα χρόνια που πολεμούσε στο πλευρό του Κατσαντώνη και στην συμπλοκή μαζί τους έχασε ένα από τα πρωτοπαλικάρα του, τον Χρηστάκη Συντεκνιώτη⁸⁸.

Η επιτροπή που ο Μαυροκορδάτος είχε ορίσει να τον αντικαθιστά στο Μεσολόγγι όσο έλειπε στην Πελοπόννησο τον ενημερώνει για το θέμα με επιστολή της 13^{ης} Μαΐου 1823⁸⁹. Οι πληροφορίες που δίνονται είναι διαφορετικές, ίσως λόγω ελλιπούς ενημέρωσης. Αναφέρεται πως οι Σουλιώτες πέρασαν στον Ασπροπόταμο και όταν ο Στορνάρης τους αρνήθηκε μισθούς προχώρησαν στα Άγραφα. Εκεί, συνεχίζει η επιστολή, ο Καραϊσκάκης τους είπε πως μόνο τροφές μπορεί να τους προσφέρει και εκείνοι προέβησαν σε αρπαγές και λεηλασίες των χωριών, οπότε ο Καραϊσκάκης

⁸⁴ Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, Αθήνα 1993, τ. 3, σ. 67

⁸⁵ Κ. Παπαγιώργης, *ό. π.*, σ. 160

⁸⁶ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 16

⁸⁷ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 24

⁸⁸ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 22 και 27

⁸⁹ *Α.Ε.Π.*, τ. 11 (1978), σ. 164

έστειλε δύναμη εναντίον τους και στην συμπλοκή που ακολούθησε χάθηκαν δώδεκα άνθρωποι. Είναι ξεκάθαρο παρ' όλα αυτά πως ο Καραϊσκάκης μάχεται να διατηρήσει τα κεκτημένα του και να κρατήσει ισορροπίες με Έλληνες και Τούρκους.

Την ίδια έντονη ψυχολογική φόρτιση δείχνει και λίγο αργότερα, όταν ο Πασάς της Σκόδρας ετοιμάζεται να εκστρατεύσει στο Μεσολόγγι και τον καλεί από τη Λάρισα να τον προσκυνήσει αυτοπροσώπως. Η επιστολή της 1^{ης} Ιουλίου 1823 με την οποία ο πασάς προειδοποιεί «Όποιος θέλει να είναι με μένα, πρέπει να είναι πλησίον μου. Όποιος δεν θέλει, ας καρτερεί τον πόλεμόν μου» γράφτηκε από τον Έλληνα γραμματικό του Σκόδρα Γεώργιο Βουλπιώτη⁹⁰. Ο Καραϊσκάκης αντιλαμβάνεται πως τα περιθώρια είναι πλέον στενά και πως πρέπει να πάρει ξεκάθαρη θέση. Τολμά να αρνηθεί με τον χαρακτηριστικό αθυρόστομο τρόπο του και, επομένως, αναγκάζεται και εξαιτίας της φυματίωσης που τον ταλαιπωρούσε να αποχωρήσει από τα Άγραφα, αφού προηγουμένως εξασφαλίζει πως ο άμαχος πληθυσμός έχει μετακινηθεί σε ασφαλή σημεία⁹¹. Ο Σελιχτάρ Μπόδας με στρατό 4.000 λεηλατεί τα χωριά του Ασπροποτάμου και των Αγράφων σε μια προσπάθεια να περιοριστεί ο κίνδυνος να επεκταθούν προς τη Θεσσαλία τα ελληνικά επαναστατικά κινήματα που εκείνη την εποχή ξεπηδούν στο Τρίκερι⁹². Ο Καραϊσκάκης παρ' όλα αυτά δεν φεύγει παρά μόνο αφού έχει στείλει επιστολές προς όλους τους οπλαρχηγούς της Ρούμελης να στείλουν στρατό σε βοήθεια για να ανακόψουν την πορεία των Τούρκων⁹³.

Φαίνεται λοιπόν η στρατηγική του σκέψη καθώς και η έλλειψη βοήθειας από την Κεντρική Διοίκηση, που λόγω των εσωτερικών ερίδων άφηνε τη πρωτοβουλία κινήσεων στην καλή θέληση μεμονωμένων οπλαρχηγών. Το στράτευμα που συγκεντρώνεται στην Οξυά το καλοκαίρι του 1823 φτάνει τους 4.500 άνδρες αλλά στην πρώτη αναμέτρηση των αντιπάλων οι Τούρκοι φαίνονται ισχυρότεροι. Η επιχείρηση αποτυγχάνει και ο Καραϊσκάκης, που μαζί με τον Στορνάρη υπογράφουν συνθηκολόγηση, κατηγορείται ότι βιάστηκε να ξεκινήσει την επίθεση και προκάλεσε την διάλυση του στρατοπέδου. Ο ίδιος κατηγορεί τον Γιάννη Φραγγίστα, από τα πρωτοπαλικάρα του, πως άφησε τη θέση του «συνεννοημένος μ' όσους δεν τον θέλανε

⁹⁰ Κ. Παπαγιώργης, *ό. π.*, σ. 161-162

⁹¹ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 52

⁹² Λ. Γριβέλας, *Το στρατόπεδο του Καραϊσκάκη στην Οξυά και οι αψιμαχίες στη Νευρόπολη*, ομιλία που οργάνωσε ο Λαογραφικός Αρχαιολογικός και Πολιτιστικός Σύλλογος Οξυάς «Το μοναστήρι της Αγίας Τριάδας», Μουζάκι, Ιανουάριος 2008

στο www.cognoscoTEAM.gr/το-στρατόπεδο-του-καραϊσκάκη-στην-οξυ/, ημερομηνία ανάκτησης 28/1/2022

⁹³ Γ. Θ. Χαρίτος, *Αρχείον Στρατηγού Γεωργίου Καραϊσκάκη (1821-1835)*, Αθήνα 2009, σ. 56

καπετάνιο στ' Άγραφα»⁹⁴. Είναι όμως η αίσθηση ότι κατατρέχεται παντού από εχθρούς που σύμφωνα με τον Βλαχογιάννη τον ωθεί σε βεβιασμένες κινήσεις⁹⁵. Το αρματολίκι των Αγράφων ήταν για εκείνον φιλοδοξία ζωής και αισθανόμενος τις επιβουλές ένιωθε πως έπρεπε να υπερασπιστεί το μόνο πράγμα που κατείχε με όποιο μέσο μπορούσε.

Και είναι εύλογο πως η φόρτιση αυτή και οι κακουχίες επηρεάζουν την ήδη φιλάσθενη κράση του Καραϊσκάκη. Αποσύρεται ήδη από την Οξυά στο κοντινό μοναστήρι και έπειτα στο μοναστήρι του Προυσού από όπου στέλνει 300 άνδρες να βοηθήσουν τον Μάρκο Μπότσαρη στο Κεφαλόβρυσο όσο εκείνος αναρρώνει⁹⁶. Είναι ενδεικτικό της αξίας του Καραϊσκάκη πως παρόλο που ήταν, σύμφωνα με τον Κασομούλη, «ημιθανής»⁹⁷ πολέμησε, επιστρέφοντας για λίγο στα Άγραφα, με τις δυνάμεις του Πασά της Σκόδρας χωρίς βοήθεια, πολεμοφόδια και ισχυρό στράτευμα⁹⁸.

Βλέπουμε λοιπόν έναν άνθρωπο που στις αρχές του φθινοπώρου του 1823 βρίσκεται σε ιδιαίτερα δύσκολη θέση. Έχει χάσει αρκετή από την αίγλη που του είχε δώσει η νίκη στον Άγιο Βλάση, οι άλλοι οπλαρχηγοί είναι επιφυλακτικοί μαζί του, αισθάνεται έντονα τις επιβουλές της Διοίκησης και του ευνοούμενού της Γ. Ράγκου και κυρίως η υγεία του έχει επιδεινωθεί τόσο, ώστε αναγκάζεται να αποσυρθεί στην Ιθάκη για να έχει μια κάποια ιατρική περίθαλψη⁹⁹. Ο Π. Βασιλείου σχολιάζει σχετικά πως πιθανώς να μην αληθεύει η υπόθεση ότι ο Καραϊσκάκης υπέφερε από φυματίωση. Θεωρεί πιθανότερο η ασθένειά του να ήταν χρόνια ελονοσία, μιας και δεν αναφέρονται αιμοπτύσεις του¹⁰⁰.

Με αυτές τις συνθήκες ο Καραϊσκάκης απευθύνει επιστολή¹⁰¹ και εξηγεί στον «Σιόρ Φωκά» στην Ιθάκη πως παρά την «αθλία» κατάσταση της υγείας του «δεν έλλειψα από του να κάμνω εκείνο το χρέος το οποίον απαιτεί η χριστιανοσύνη. λέγω τολμώ ηπήν, και διπλώτερον, των περισσοτέρων χριστιανών, και σχεδόν όλους όσοι ήταν αιχμάλωτοι τώρα εις τον ερχομόν του Σκόνδρας Πασά, παντοίω τρόπο μηχανευσάμενος τους ηλευθέρωσα· δεν εμέτρησα τας κατηγορίας οπού είπον ο κόσμος κατ' εμού, αλλά εφρόντισα την σωτηρίαν των· και τώρα πάλιν αφύπνωσα τους εχθρούς, και φροντίζω αδιακόπως πως να ημπορέσω να ωφελήσω το γένος και να

⁹⁴ Δ. Φωτιάδης, Καραϊσκάκης, Αθήνα 1995, σ. 318

⁹⁵ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 25

⁹⁶ Δ. Αιτιάν, *ό. π.*, σ. 15

⁹⁷ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 76

⁹⁸ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 78

⁹⁹ Δ. Αιτιάν, *ό. π.*, σ. 15

¹⁰⁰ Π. Βασιλείου, “Το Αρματολίκι των Αγράφων” στην *Επιθεώρηση Τέχνης*, τχ. 19, (Ιούλιος 1956), σ. 20

¹⁰¹ Γ. Θ. Χαρίτος, *ό. π.*, σ. 59-60

προχωρήσω εις το καλλίτερον» Και συνεχίζει, περιγράφοντας την κατάστασή του, λέγοντας πως «αι δυνάμεις μου όλαι απενεκρώθησαν, και τολμώ ειπείν, ότι πνέω τα ολίσθια». Δεν μπορεί να συμβουλευθεί τους γιατρούς που βρίσκονται στη Λάρισα ή τα Τρίκαλα γιατί «ευρίσκονται εκεί όλοι οι θανάσιμοι εχθροί μου» και φοβούνται να τον επισκεφθούν άρα η μόνη του επιλογή είναι τα Επτάνησα. Είναι πολύ ανθρώπινος ο τρόπος που απευθύνεται ο άρρωστος Καραϊσκάκης στον Φωκά: «άραγε ημπορώ ελευθέρως να έλθω εις την νήσον να σταθώ ολίγας ημέρας να θεραπευθώ, ή είναι αδύνατον, γίνεται με κανένα μέσον, ή και με ποίον μέσον, και πώς πρέπει να έλθω;» Και συνεχίζει, «ανίσως είναι διόλου αδύνατον, να έλθω μέσα, και είναι πεπρωμένον διά να δώσω το κοινόν τέλος της ζωής μου αδικώς, παρακαλώ και να φροντίσης να μου πάρης έναν ιατρόν έμπειρον και να μοι τον στείλεις, και πάλιν αν είναι (ταγμένο) και δεν ημπορώ ουδέ αυτό να το απολαύσω· παρακαλώ ακροάσου την περιγραφήν της ασθενείας μου και στείλε μου εκείνα τα ανάλογα ιατρικά οπού ανήκουν εις την ασθένειάν μου και τα μεταχειρίζομαι και μόνος μου». Φαίνεται πόσο μεγάλη ήταν η αγωνία του για την τόσο δύσκολη κατάστασή του, αλλά φαίνεται ακόμα και πόσο η δύσκολη ζωή του τον είχε κάνει να αγωνίζεται και να επιβιώνει. Λαμβάνοντας αυτό υπόψιν, είναι ακόμη πιο σημαντικό πως θεώρησε προτεραιότητα να απελευθερώσει τους αιχμαλώτους Αγραφιώτες προτού ζητήσει βοήθεια για τη ζωή του.

Πριν αποχωρήσει στα Επτάνησα, ο Καραϊσκάκης αφήνει τους άνδρες του στα Άγραφα υπό την ηγεσία του πρωτοπαλικάρου του Αντώνη Ζαραλή. Μάλιστα αναφέρεται από τον Rouqueville πως καθοδόν, μεταφερόμενος σε φορείο, βρέθηκε κοντά σε τουρκικό караβάνι που όδευε στο Μεσολόγγι, ζήτησε από τους άνδρες του να το χτυπήσουν και μοίρασε τα λάφυρα από τριακόσια φορτωμένα άλογα στους περιφερόμενους, ανέστιους Αγραφιώτες¹⁰². Και ενώ την ίδια περίοδο ετοιμάζεται και έπειτα εξελίσσεται η πολιορκία του Αιτωλικού από τους Τούρκους του Σκοδρά Πασά, ο Γιαννάκης Ράγκος, πολιτικός φίλος του Μαυροκορδάτου, μαζί με τον γαμπρό των Μπουκουβαλαίων Σταμούλη Γάτσο, με την βοήθεια του Τούρκου Δερβέναγα των Τρικάλων Σούλτσε Κόρτσα, ξεκινούν καταδίωξη στα Άγραφα του σώματος του Ζαραλή με σκοπό να τους εκδιώξουν από την περιοχή και να αρπάξουν το Αρματολίκι από τον Καραϊσκάκη¹⁰³. Σε κάποια από αυτές τις συγκρούσεις μάλιστα σκοτώνονται και άνδρες του. Ο Αρματολός του Ασπροποτάμου Νικόλαος Στορνάρης κρατά τώρα

¹⁰² Η. Παπαστεργιόπουλος, *ό. π.*, σ. 96

¹⁰³ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 80 και 82

ουδέτερη στάση και δεν αντιδρά στις μυστικές συνεννοήσεις του Ράγκου με τους Τούρκους.

Επιπλέον, οι γιατροί που εξετάζουν τον Καραϊσκάκη στην Ιθάκη, σύμφωνα με τον βιογράφο του, δεν του δίνουν ελπίδα ζωής¹⁰⁴. Παρ' όλα αυτά ενημερώνεται συνεχώς για όσα συμβαίνουν. Στην Κεφαλονιά, όπου μεταβαίνει, συναντά τη σύζυγο του Στορνάρη, η οποία φιλοξενείται από τον κόντε Δελλαδέτσιμα, φίλο του Μαυροκορδάτου, και της δανείζει χρήματα όταν μαθαίνει πως ο οικοδεσπότης της καταχράται την εμπιστοσύνη και τις οικονομίες της¹⁰⁵. Ο κατατρεγμός του Καραϊσκάκη συνεχίζεται και στην Κεφαλλονιά. Επιστολή με ημερομηνία 2 Δεκεμβρίου 1823 υπογράφεται από Αγραφιώτες της ομάδας του Ράγκου, που εξουσιοδοτεί τους Κ. Βουλπιώτη και Δ. Γούζιο να εκθέσουν στον Άγγλο Διοικητή του νησιού και τον Γενικό Έπαρχο Δυτικής Ελλάδας Κ. Μεταξά «όσα κακά εδοκιμάσαμεν, καταδρομάς και ζημίας από τον αντίχριστον Καραϊσκάκην»¹⁰⁶. Ο Βλαχογιάννης σχολιάζει σχετικά πως ο Μαυροκορδάτος προέτρεψε τον Ράγκο να μεταβεί ο ίδιος στον Κάλαμο, όπου βρισκόταν η οικογένεια του Καραϊσκάκη, για να μιλήσει στις Αγγλικές αρχές προς τις οποίες θα συνέθετε και εκείνος επίσημη επιστολή¹⁰⁷.

Από την Ιθάκη ο Καραϊσκάκης στέλνει επιστολή προς τον Μαυροκορδάτο στις 7 Δεκεμβρίου 1823¹⁰⁸, στην οποία ισχυρίζεται πως, ενώ έχει στα χέρια του έγγραφα διορισμού του στα Άγραφα από τον ίδιο, αδιαφορεί για το Αρματολίκι, ζητά όμως να δικαστεί ο Ράγκος για τον θάνατο των ανδρών του στα Άγραφα. «Ο δούλος σας, Εκλαμπρότατε, διά το βιλαέτι δεν με μέλλει· διατί όμως να σκοτώση και τους ανθρώπους μου! Αν έχω εγώ κανένα παισίμιον, επιθυμώ και να με κρίνετε και ό,τι παιδεία μου διορίσετε, την δέχομαι με ευχαρίστησίν μου, και αν πατή ο εναντίος μου, δίκαιον είναι να παιδευθή και αυτός (...) Το αίμα όμως των αθών ανθρώπων μου πρέπει να εκδικηθή» λέει χαρακτηριστικά. Η στάση του Μαυροκορδάτου δεν φαίνεται να αλλάζει ούτε μετά τις προτροπές του Έπαρχου Λεονταρίου Μάρκου Δεσπότη, ο οποίος τον καλεί να εξομαλύνει τις σχέσεις του με τον Καραϊσκάκη. Του γράφει ο Δεσπότης στις 7 Δεκεμβρίου 1823 από την Ιθάκη: «Η μετ' αυτού ενεργητική ανταπόκρισίς σας ελπίζω να τον τιθασεύση και εγκαρδιώση και διατί είναι καλόν αντικείμενον και προπύργιον εις τας κακεντρεχείς διαθέσεις εκείνων και διατί έχομεν

¹⁰⁴ Δ. Αινιάν, *ό. π.*, σ. 15

¹⁰⁵ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 89-91

¹⁰⁶ *I.A.M.*, τ. 5, τχ. 3, σ. 660

¹⁰⁷ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 100

¹⁰⁸ Γ. Θ. Χαρίτος, *ό. π.*, σ. 63-64

χρέος τώρα, να πολεμούν οι στρατιώται μας κατά των εχθρών και όχι αναμεταξύ των»¹⁰⁹.

Ευρισκόμενος σε τόσο δεινή θέση ο Καραϊσκάκης, «ων φύσεως ανησύχου»¹¹⁰, φεύγει από τα Επτάνησα για το Μεσολόγγι, για να ζητήσει να διορισθεί επίσημα αρχηγός των Αγράφων. Ο Julius Millingen¹¹¹ ταξίδεψε μαζί του στις 8 Δεκεμβρίου 1823 (Γρηγοριανό ημερολόγιο) από το Αργοστόλι και περιγράφει την ανυπομονησία του Καραϊσκάκη, παρά την επιβαρυνόμενη υγεία του, να εκδικηθεί για τις διώξεις που υπέστησαν οι άνθρωποί του από τον Ράγκο στα Άγραφα. Δεν έκρυβε τη δυσαρέσκειά του για τη Διοίκηση, που επέτρεψε στους αντιπάλους του να του στερήσουν το αρματολίκι που είχε άξια κερδίσει διώχνοντας τους Τούρκους από τα Άγραφα πολύ πριν η Διοίκηση εδραιωθεί.

Το Μεσολόγγι, μετά τη αποχώρηση του Μαυροκορδάτου στην Πελοπόννησο και την Β' Εθνοσυνέλευση (29/3/23-18/4/23), διοικούνταν από τριμελή επιτροπή που είχε ορίσει ο ίδιος¹¹². Χρέη αντιπροέδρου εκτελούσε ο γραμματέας του Γεώργιος Πραΐδης. Τον Ιούνιο του 1823 ορίστηκε στη θέση του Γενικού Έπαρχου Δυτικής Χέρσου Ελλάδος ο Κωνσταντίνος Μεταξάς¹¹³ ο οποίος αμέσως μετά τη λύση της πολιορκίας του Αιτωλικού (Νοέμβριος 1823) αντικαθίσταται από τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο. Ο διορισμός του Μαυροκορδάτου σύμφωνα με τον Κ. Παπαρρηγόπουλο γίνεται έπειτα από παράκληση των κατοίκων της πόλης λόγω της επιτυχούς διαχείρισης της πρώτης πολιορκίας¹¹⁴. Ο Μεταξάς στα απομνημονεύματά του αφήνει σαφείς υπαινιγμούς για τον διορισμό αυτό του Μαυροκορδάτου και τον συνδέει με τον ερχομό στο Μεσολόγγι του Λόρδου Βύρωνα¹¹⁵.

Ο Βύρων, γνωστός για τα φιλελεύθερά του αισθήματα και αντιπρόσωπος του Φιλελληνικού Κομιτάτου, ερχόταν στην Ελλάδα για να βοηθήσει στον Ελληνικό Αγώνα φέρνοντας μαζί του χρήματα και εφόδια¹¹⁶. Είχε συστηθεί στον Μαυροκορδάτο από τον μέντορά του Ιγνάτιο¹¹⁷, που διέμενε στην Πίζα της Ιταλίας και προφανώς βρισκόταν σε επικοινωνία μαζί του πριν την άφιξή του. Ο Ιγνάτιος συμβουλεύει τον Μαυροκορδάτο «Κάμε ό,τι μπορέσεις για να ευχαριστηθής, όχι τόσον διότι ημπορεί να

¹⁰⁹ *I.A.M.*, τ.5, τχ. 3, σ. 661

¹¹⁰ Δ. Αινιάν, *ό. π.*, σ. 15

¹¹¹ J. Millingen, *ό. π.*, σ. 34

¹¹² Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, τ. 3, σ. 67

¹¹³ Κ. Μεταξάς, *Ιστορικά Απομνημονεύματα εκ της Ελληνικής Επανάστασεως*, Αθήνα 2006, σ. 99

¹¹⁴ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα, Έκτη Έκδοση, τ. 6, σ. 108

¹¹⁵ Κ. Μεταξάς, *ό. π.*, σ. 141

¹¹⁶ C. P. Gamba, *Ο Λόρδος Βύρων στην Ελλάδα*, Αθήνα 2007, σ. 50

¹¹⁷ C. P. Gamba, *ό. π.*, σ. 20-21

εξοδύση και να βοηθήσει πραγματικώς, αλλά το περισσότερο διότι, αν δυσαρεστηθή, θέλει βλάψει τόσον όσον δεν στοχάζεσθε»¹¹⁸. Ο Μεταξάς αναφέρει πως ο Μαυροκορδάτος εσκεμμένα καθυστερούσε τον ερχομό του Βύρωνα στο Μεσολόγγι και τη βοήθεια που αυτός θα σήμαινε μέχρι να καταφέρει τον διορισμό του ως Διοικητή. Άλλωστε ο Βύρων φιλοξενείται στην Κεφαλονιά, όπου κάνει στάση πριν περάσει στην ηπειρωτική Ελλάδα για πέντε μήνες (Αύγουστος 1823-Ιανουάριος 1824), από τον κόντε Δελλαδέτσιμα, «άνθρωπο του Μαυροκορδάτου»¹¹⁹. Θεωρεί μάλιστα ο Μεταξάς ότι όταν ο Μαυροκορδάτος δεν μπόρεσε να καταφέρει να σταλεί στο Μεσολόγγι από το Εκτελεστικό, πέτυχε τον διορισμό του «παρانونως δια του Βουλευτικού»¹²⁰. Οκτώ μέρες μετά την λύση της πολιορκίας του Αιτωλικού ο Μαυροκορδάτος φτάνει στο Μεσολόγγι (30.11.1823)¹²¹ και αναλαμβάνει τη διοίκηση ακολουθούμενος μόλις λίγες ημέρες μετά από τον Βύρωνα και την πολύτιμη βοήθειά του.

Στο Μεσολόγγι ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, όπως σχολιάζει ο Βλαχογιάννης, «ηύρε τον τόπο ερημωμένο, τα εισοδήματα πουλημένα μπροστά ως την πρώτη του Μάρτη, χρήματα πουθενά, των στρατιωτών η τροφή έπρεπε ν' αγοράζεται με μετρητά, και τα δύο Σουλιώτικα σώματα, Μποτσαραίοι-Τζαβελλαίοι, ζητούσαν τους λουφέδες αυστηρά»¹²², όμως με την οικονομική ενίσχυση που του παρείχε η στενή σχέση με τον Βύρωνα μπόρεσε να ισχυροποιήσει τον έλεγχο των οπλαρχηγών της περιοχής και να επιβάλει σε καίριες θέσεις ανθρώπους της επιλογής του. Άλλωστε στο Ιστορικό Αρχείο Μαυροκορδάτου υπάρχει σχέδιο επιστολής προς το Βουλευτικό Σώμα στην οποία ο Μαυροκορδάτος αναφέρει την άφιξη του Βύρωνα στο Μεσολόγγι με χρηματική ποσότητα 20 χιλιάδων ταλλήρων η οποία «εδανείσθη διά τας χρείας της Δυτικής Ελλάδος»¹²³. Ενδιαφέρον έχει και η επιστολή που του απευθύνει το Εκτελεστικό σώμα στις 10 Ιανουαρίου 1824 ενημερώνοντάς τον «Ίδού, κατά την αίτησίν Σας, γράφει σήμεραν το τε Βουλευτικόν και Εκτελεστικόν ευχαριστήρια προς τον λόρδον και λέγει εν ταυτώ να συνεννοήται μετά της Εκλαμπρότητός Σας»¹²⁴.

Με το σκεπτικό πως η Κεντρική Διοίκηση πρέπει να ελέγχει και να οργανώνει τη δομή του στρατεύματος στις εκστρατείες πέτυχε να ορίζει διοικητές σωμάτων και

¹¹⁸ Ε. Πρωτοψάλτης, *ό. π.*, σ. 100

¹¹⁹ Κ. Παπαγιώργης, *ό. π.*, σ. 167

¹²⁰ Κ. Μεταξάς, *ό. π.*, σ. 141

¹²¹ Ε. Πρωτοψάλτης, *ό. π.*, σ. 95

¹²² Γ. Βλαχογιάννης, *Καραϊσκάκης (Η δίκη του περί προδοσίας)*, εφ. Πρωΐα, 8.1.1933

¹²³ *I.A.M.*, τ.5, τχ. 3, σ. 731

¹²⁴ *A.E.Π.*, τ. 6 (1972), σ. 29-30

να καθορίζει τον αριθμό των στρατιωτών που θα τα αποτελούν¹²⁵. Σε συνέλευση των οπλαρχηγών που συγκάλεσε μάλιστα, (23.12.1823 έως 1.1.1824) επιχείρησε να ορίσει τους διοικητές κάθε περιοχής αμφισβητώντας την αρχηγία του Καραϊσκάκη στο Αρματολίκι των Αγράφων και ορίζοντάς του στρατιωτικό στράτευμα εκατό μόλις ανδρών.¹²⁶ Ο Σπηλιάδης θεωρεί πως με την Γενική Συνέλευση ο Μαυροκορδάτος οργάνωσε στράτευμα που θα μπορούσε να αντιπαρατάξει απέναντι σε οποιονδήποτε υπερασπιζόταν τα μέλη της παλαιάς Κεντρικής Διοίκησης στην Στερεά Ελλάδα.¹²⁷

Ο Κ. Παπαρρηγόπουλος ερμηνεύει ως φυσική αυτή την άρνηση του Μαυροκορδάτου να διορίσει τον Καραϊσκάκη στα Άγραφα και τη στήριξή του στο Γ. Ράγκο, επικαλούμενος την μικρή ισχύ που είχε η γνώμη του Διοικητή της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος μπροστά στη δύναμη των οπλαρχηγών κάθε επαρχίας, οι οποίοι δεν υποτάσσονταν πάντα στις υποδείξεις του¹²⁸. Εξάλλου ο Γ. Ράγκος είχε ήδη καταφέρει, στην εκστρατεία που αναφέραμε, με την απουσία του Καραϊσκάκη να εδραιωθεί στο Αρματολίκι και δεν είχε λόγο ο Μαυροκορδάτος να αντικρούσει αυτή τη θέση. Επιπλέον, σύμφωνα με τον Παπαρρηγόπουλο, ο Καραϊσκάκης, του οποίου η υγεία ήταν πολύ άσχημη, δεν είχε ακόμη μπορέσει να δείξει τις τόσο σημαντικές ηγετικές και στρατηγικές του ικανότητες στον Αγώνα¹²⁹. Προς υπεράσπιση παρ' όλα αυτά αυτών των απόψεων μπορεί κανείς να προσθέσει τις ήδη γνωστές θέσεις φθόνου και αμφισβήτησης που επεδείκνυαν οι άλλοι οπλαρχηγοί, πρώην φίλοι και συναγωνιστές του Καραϊσκάκη στο πρόσωπό του. Ο ίδιος ο Μαυροκορδάτος πάντως, σε επιστολή του προς τον Γ. Αινιάνα, αποκαλύπτει πως ο λόγος που δεν αναγνωρίζει στον Καραϊσκάκη το Αρματολίκι των Αγράφων είναι πως δεν ήταν πειθήνιο όργανο της Διοίκησης, δηλαδή του ιδίου. Αναφέρει χαρακτηριστικά πως «τί να ελπίζω από τον Καραϊσκάκη; Ότι πηγαίνοντας εις τα Άγραφα θε να είναι le serviteur très humble της Διοικήσεως. Και Θεός εάν κατέβη να με το ειπή θέλω σταθή πάλιν Θωμάς»¹³⁰.

Η ανάμειξη του Μαυροκορδάτου στα αρματολίκια είναι εμφανής και στην περίπτωση του Αποκούρου, τον Αρματολό του οποίου, Κώστα Σιαδήμα, δίκασε για προδοσία. Όταν ο Σιαδήμας αθωώθηκε, τέθηκε υπό τον Ν. Στορνάρη αντί να

¹²⁵ Χ. Β. Στεργιούλης, *Ο «προδότης» Γ. Καραϊσκάκης-Α' μέρος: Η σύγκρουση με τον Αλ. Μαυροκορδάτο*, στο <https://www.larissanet.gr/2020/07/11/o-prodotis-g-karaiskakis-a-meros-i-sygekrousi-me-ton-al-mavrokordato1/>, ημερομηνία προσπέλασης 28.12.2021

¹²⁶ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 101

¹²⁷ Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 37

¹²⁸ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *Γεώργιος Καραϊσκάκης*, Αθήνα 1867, σ. 24

¹²⁹ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 25

¹³⁰ Η. Παπαστεριόπουλος, *ό. π.*, σ. 221-222

επιστρέφει στη θέση του επειδή στο μεταξύ τον Απόκουρο είχε πάρει ο Χρ. Μακρής, πολιτικός φίλος του Μαυροκορδάτου¹³¹. Μάλιστα, όταν ο Μαυροκορδάτος πληροφορήθηκε την αθώωση του Σιαδήμα και τον διορισμό του στον Απόκουρο αμφισβήτησε την απόφαση του πολεμικού συμβουλίου και τη δικαιοδοσία του λέγοντας σε επιστολή προς τον Δήμο Σκαλτσά στις 28 Φεβρουαρίου 1824 «Κρίνω λοιπόν εξ άπαντος αναγκαίον, οπού και η Γενναιότης σου και ο καπ. Σαφάκας να βοηθήσετε τον Μακρήν και αν δεν τραβήση χέρι και τώρα ο Σιαδήμας, να τον διώξετε κακώς έχοντα»¹³².

Η αντίδραση του Καραϊσκάκη στον παροπλισμό του ήταν απόλυτα συμβατή με τον αυθόρμητο και ευμετάβλητο χαρακτήρα του, αλλά και ενδεικτική της σημασίας που είχε γι' αυτόν να διατηρήσει τη θέση που με τόσες δυσκολίες είχε κατακτήσει. Νοιώθοντας έντονη την προσβολή από το Μαυροκορδάτο, αποσύρεται στο Αιτωλικό και μοιράζεται την αγανάκτησή του με άλλους οπλαρχηγούς πείθοντας αρκετούς, όπως τους μέχρι πρότινος αντιπάλους του Τζαβελλαίους, για το δίκαιό του. Ο Σπηλιάδης αποδίδει την αντιπολίτευση του Καραϊσκάκη όχι μόνο στην προσβολή που του έγινε, αλλά και στο ότι δεν μπορούσε να σιωπήσει βλέποντας τον Μαυροκορδάτο «αυτοχειροτόνητον διευθυντήν εις εκείνα τα μέρη, εξασκούντα δικτατορικήν εξουσίαν, κατακυριεύοντα τα στρατεύματα, και θέλοντα να στρατεύση απόλεμος ων επί κεφαλής των, διά να θερίση σφετεριζόμενος την δόξαν των Ελλήνων»¹³³. Μάλιστα ο Δ. Αινιάν αναφέρει πως κάποιοι εκ των οπλαρχηγών προσπάθησαν να μεταπείσουν τον Μαυροκορδάτο για την αδικία αλλά εκείνος επέμεινε στην στήριξη του Ράγκου¹³⁴.

Η έντονη αγανάκτηση του Καραϊσκάκη φαίνεται και στην απόπειρα να εμπλέξει στη διένεξή του με τον Μαυροκορδάτο τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη. Ο Καραϊσκάκης θεώρησε πως οι εμφύλιες διαμάχες που μάστιζαν τον Αγώνα στην Πελοπόννησο εκείνη την περίοδο μεταξύ της ομάδας του Μαυροκορδάτου και των στρατιωτικών υπό τον Κολοκοτρώνη μπορούσαν να βοηθήσουν την περίπτωσή του. Ο βιογράφος του Δημήτριος Αινιάν αναφέρει πως με επιστολή του ζήτησε από τον Γέρο του Μοριά να του στείλει 300 άνδρες για να διώξει τον Μαυροκορδάτο και έπειτα να κατεβεί με όλους τους αρχηγούς της Δυτικής Ελλάδας σε βοήθειά του στην

¹³¹ Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Η μεγάλη Ελληνική Επανάσταση (1821-1825), ΣΤ' Η εσωτερική κρίση (1822-1825)*, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 625

¹³² *I.A.M.*, τ. 5, τχ. 4, σ. 214

¹³³ Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 39

¹³⁴ Δ. Αινιάν, *ό. π.*, σ. 16

Πελοπόννησο ¹³⁵. Η επιστολή, που υπάρχει δημοσιευμένη στο Ιστορικό Αρχείο Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, πιθανώς υποκλάπηκε στο Μεσολόγγι. Σε αυτήν ο Καραϊσκάκης γράφει στον Κολοκοτρώνη στις 28 Φεβρουαρίου 1824 πως κατά τη διάρκεια της Γενικής Συνέλευσης ο ίδιος έμεινε ουδέτερος και δεν “ανακατεύθηκε”, όμως, όπως λέει χαρακτηριστικά, «Ημείς με έναν κοντζά Σουλτάνον να πολεμούμε τέσσαρους χρόνους και τώρα από τέσσαρους βρακάδες να πέσωμε κάτω;»¹³⁶. Ζητά να σταλούν από τον Κολοκοτρώνη 300-500 άνδρες όχι όμως για να διώξουν συγκεκριμένα τον Μαυροκορδάτο, αλλά αναφέρει τους “Τουρκολάτρες” Φραγκίστα και Ράγκο: «Αν αγαπάς και θέλεις την τιμήν των αρμάτων και να τιμηθής περισσότερον, στείλε έναν ειδικόν σου άνθρωπον νάρθη εδώ με 300-500 συντρόφους να τους δώσωμε νόμον τουτουτών. Ημείς, καθώς σε το προείπα όπου τον Σουλτάνον δεν φοβούμαστε και να δειλιάσωμεν από τουτουτούς». Εξηγεί πως χρειάζονται στη Ρούμελη τους Πελοποννήσιους όχι επειδή δεν έχουν αρκετά στρατεύματα αλλά για να «γνωρισθή απ’ αυτού η τιμή μας και η Διοίκησις». Ενδιαφέρον έχει και η αναφορά στους συμμάχους του Μαυροκορδάτου: «σου λέγω και ποιοι είναι αυτοί, όπου αγκάλιασαν τον Μαυροκορδάτον διά Πρίτζηπα: ο Σκαλτζοδήμος, ο Κοντογιάννης, και ένας κάποιος κερατοαπόστολος από Πατρατζίκι Αινιάνης, στοχάζομαι τον ηξεύρετε».

Ο Κολοκοτρώνης προφανώς δεν θεώρησε την πρόταση εφικτή και δεν έστειλε τη ζητούμενη βοήθεια (ή ίσως δεν έλαβε την επιστολή ποτέ), ο Καραϊσκάκης όμως συνέχιζε από το Αιτωλικό να αντιπολιτεύεται φανερά τον Μαυροκορδάτο και να εκφράζει τη δυσαρέσκειά του. «Οι παλαιοί Καπιταναίοι ωρκίσθησαν να σας κάμουν σκλάβους, και αν θέλετε ζητήσατε στρατολογία, να ιδήτε – σας συγχωρείται; Εμένα με ωργίσθησαν διότι δεν ηθέλησα να συμφωνήσω με αυτούς – να πνίξω τα δίκαιά σας. Ανοίξατε τα ομμάτιά σας, ιδέτε ποιούς ακολουθάτε και εις τι γκρημνόν (σας) ετοιμάζουν να σας ρίψουν»¹³⁷. Ο Σπυρίδων Τρικούπης, σύζυγος της αδερφής του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου Αικατερίνης, γράφει πως η δυσαρέσκεια του Καραϊσκάκη, που είχε αποσυρθεί λόγω της άσχημης υγείας του, έγκειτο στο γεγονός ότι του ανατέθηκε μικρότερος αριθμός μισθωτών στρατιωτών από αυτόν που επιθυμούσε και στο ότι δεχόταν επιπλήξεις για την συμπεριφορά των ανδρών του για τις «καθημερινές αταξίες τους»¹³⁸. Την απώλεια της κοινωνικής καταξίωσης που με

¹³⁵ Δ. Αινιάν, *ό. π.*, σ. 16

¹³⁶ *I.A.M.*, τ. 5, τχ. 4, σ. 212

¹³⁷ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 102

¹³⁸ Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, τ. 3, σ. 120

τόσο αγώνα είχε κερδίσει αυτός ο άνθρωπος, ο πάντα στο περιθώριο λόγω ταπεινής καταγωγής, την εξέφραζε ίσως με τρόπο που μπορούσε να κάνει κάποιους να την εκλάβουν ως πείσμα. Επιπλέον, η αγωνιώδης αντιπολίτευσή του Καραϊσκάκη στον Μαυροκορδάτο και στους υποστηρικτές του έστρεφε πολλούς οπλαρχηγούς, θαμπωμένους από την εξωτική καταγωγή και εμφάνιση του Διοικητή, εναντίον του. Αυτό βέβαια δεν εμπόδισε τη Διοίκηση να διαπραγματεύεται δάνειο 100.000 γροσίων από τον Καραϊσκάκη, ο οποίος είχε μαζί του μεγάλα χρηματικά ποσά και σύμφωνα με τον Βλαχογιάννη είχε δεχτεί να το δώσει¹³⁹.

Το χρηματικό ποσό που διαπραγματεύθηκε ο Μαυροκορδάτος θα χρησίμευε στην εκστρατεία που οργανωνόταν εναντίον της Ναυπάκτου με τη συνδρομή και του Λόρδου Βύρωνα. Παράλληλα όμως σχεδιάζόταν μια άλλη, μυστική εκστρατεία εναντίον του Ραδοβυζίου Άρτας, από το οποίο καταγόταν η μητέρα του Καραϊσκάκη, αλλά και ο Γώγος Μπακόλας και οι Κουτελιδαίοι, προσκυνημένοι στους Τούρκους μετά το φιάσκο της μάχης του Πέτα. Η πεδινή αυτή επαρχία, πλούσια σε πόρους φαινόταν η λύση για να εξοικονομηθούν οι απλήρωτοι στρατιώτες και οι απάτριδες πιά Σουλιώτες που διαβιούσαν σε βάρος των πολιτών στο Μεσολόγγι. Έτσι, ενώ επίσημα ο Βύρων ενημερωνόταν για τις καθυστερήσεις στην προετοιμασία της εκστρατείας για την κατάληψη του κάστρου της Ναυπάκτου, οι οπλαρχηγοί σχεδίαζαν να εισβάλουν στην Άρτα αδιαφορώντας για τους φιλήσυχους ελληνικούς πληθυσμούς της περιοχής που θα λαφυραγωγούνταν. Ο Βλαχογιάννης γράφει πως «οι λίγοι συμμετοχοί στο μυστικό καταλαβαίνανε τον άτιμο σκοπό της εκστρατείας, αλλά κανείς δεν μιλούσε»¹⁴⁰. Ο Σουλιώτης Ζώης Πάνου, θείος του Κίτσου Τζαβέλλα, γνώριζε πως ο Καραϊσκάκης διέθετε χρήματα. Αναφέρεται¹⁴¹ πως δάνειζε άτοκα σε γνωστούς του και πριν γίνει Αρματολός, αλλά και έπειτα, με την ειρηνική συμβίωση των κατοίκων, χωρίς τους Τούρκους να εισβάλουν στον τόπο τους, οι Αγραφιώτες μπορούσαν να εμπορεύονται τα προϊόντα τους με τους γειτονικούς πληθυσμούς ελεύθερα και να πληρώνουν τους φόρους τους στο Αρματολίκι. Πρότεινε επομένως ο Ζώης Πάνου τον Καραϊσκάκη ως λύση στην πληρωμή των Σουλιωτών και ο ίδιος ο Μαυροκορδάτος, σύμφωνα με τον Βλαχογιάννη, τον επισκέφθηκε στο Αιτωλικό για να συζητήσουν το ζήτημα. Ο Καραϊσκάκης ζήτησε ως όρο να ηγηθεί της εκστρατείας ο φίλος του Κίτσος Τζαβέλλας, ίσως επειδή θεωρούσε πως μόνο εκείνος αποτελούσε εγγύηση πως δεν θα

¹³⁹ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 111

¹⁴⁰ Γ. Βλαχογιάννης, *ό. π.*, Πρωΐα, 8.1.1833

¹⁴¹ Γ. Βλαχογιάννης, *ό. π.*, Πρωΐα, 8.1.1833

ληλατούνταν οι ανυπεράσπιστοι τοπικοί πληθυσμοί. Ο Μαυροκορδάτος δέχθηκε τον όρο, όμως το πρωί της επόμενης ημέρας τα στρατεύματα είχαν κιάλας ξεκινήσει χωρίς τους Τζαβελλαίους.

Ο Καραϊσκάκης στέλνει το πρωί της 19^{ης} Μαρτίου 1824 τον ανιψιό του Ψαρογιάννη από το Αιτωλικό στο Μεσολόγγι για να πάρει τις ομολογίες του δανείου από τον Μαυροκορδάτο και στην επιστροφή του στο Αιτωλικό με βάρκα, όπως γινόταν η επικοινωνία της εποχής, διαπληκτίστηκε με τους βαρκάρηδες και η διαφωνία εξελίχθηκε σε βίαιο καβγά. Όπως έγραψε στην Διοίκηση ο Μαυροκορδάτος περιγράφοντας το περιστατικό, «συνέβη να κτυπήσωσιν εις μίαν φιλονεικίαν τον ανεψιόν του εις Μεσολόγγιον και να του σχίσωσι το κεφάλι»¹⁴². Όταν επέστρεψε στον Αιτωλικό πληγωμένος ο Ψαρογιάννης διαμαρτυρήθηκε έντονα και ο Καραϊσκάκης προφανώς ένοιωσε προσβεβλημένος. Ο Γιάννης Βλαχογιάννης εξηγεί την αντίδραση του Καραϊσκάκη και από μία άλλη οπτική. Τα περιφερόμενα στρατεύματα της εποχής αντιμετώπιζονταν πάντα με σεβασμό και φόβο από τους άμαχους πληθυσμούς στις περιοχές που διέρχονταν και οι άμαχοι από την άλλη δεν τολμούσαν ποτέ να προσβάλουν οπληρχηγό «ειδεμή θ' ακολουθούσε θάνατος»¹⁴³. Οι Μεσολογγίτες, που ανεχόντουσαν Σουλιώτικα στρατεύματα μέσα στα σπίτια τους, δεν θα τολμούσαν να χτυπήσουν ποτέ τους Σουλιώτες. Η έχθρα όμως μεταξύ Μαυροκορδάτου και Καραϊσκάκη τους έκανε να πιστέψουν πως μπορούν άφοβα να φερθούν με τέτοιο τρόπο στον ανιψιό του. Επιπλέον, ο Καραϊσκάκης ίσως θεώρησε πως το συμβάν έγινε με σκοπό να ταπεινωθεί και, επομένως, έπρεπε «ν' αποκαταστήσει την τιμή του στη γνώμη των άλλων καπεταναίων»¹⁴⁴.

Η αντίδρασή του είναι σύμφωνη με τον αυθόρμητο χαρακτήρα που έχει ήδη επιδείξει αλλά και της φόρτισης στην οποία βρίσκεται. Στέλνει αμέσως, στις 20 Μαρτίου, 150 άνδρες του στο Μεσολόγγι να βρουν τους ενόχους και άλλους 50 να καταλάβουν το Βασιλάδι, νησάκι μπροστά στο Μεσολόγγι. Οι σταλμένοι στο Μεσολόγγι την επομένη συλλαμβάνουν δύο προκρίτους και τους στέλνουν στον καπετάνιο τους, ενώ οι υπόλοιποι καταλαμβάνουν το Βασιλάδι και διώχνουν τη φρουρά του. Η κατάληψη του Βασιλαδίου, που έγινε πιθανόν για να αναγκασθούν να παρουσιασθούν οι αληθινοί ένοχοι, οι οποίοι διέφευγαν ακόμη της σύλληψης, ήταν εύκολη υπόθεση μιας και, κατά τον Millingen, η φρουρά του στρατηγικού αυτού

¹⁴² *I.A.M.*, τ. 5, τχ. 4, σ. 318

¹⁴³ Γ. Βλαχογιάννης, *ό. π.*, Πρωΐα, 15.1. 1933

¹⁴⁴ Γ. Βλαχογιάννης, *ό. π.*, Πρωΐα, 15.1. 1933

σημείου αποτελούνταν από «μισή ντουζίνα ψαράδες· κι αυτούς κοιμισμένους»¹⁴⁵. Οι ενέργειες του Καραϊσκάκη ταραάζουν προφανώς όλο το Μεσολόγγι και εξαγριώνουν το λαό εναντίον του. Δεν βοήθησε βέβαια και η παρουσία επτά εχθρικών πλοίων που βρέθηκαν στο Βασιλάδι εκείνες τις μέρες και ενός Τουρκικού σώματος που εξήλθε από την Ναύπακτο την ίδια περίοδο.¹⁴⁶ Προφανώς οι Τούρκοι είχαν πληροφορηθεί τις φήμες για την εκστρατεία της Ναυπάκτου και ήταν σε εγρήγορση.

Η Διοίκηση του Μαυροκορδάτου ενεργεί γρήγορα, συλλαμβάνοντας τους ανθρώπους του Καραϊσκάκη, ελευθερώνει το Βασιλάδι και καλεί όλους τους οπλαρχηγούς και τα στρατεύματα, που μόλις είχαν αναχωρήσει, πίσω στο Μεσολόγγι.¹⁴⁷ Ο Καραϊσκάκης, στο μεταξύ, διαισθάνεται πως η κίνησή του, που ενδεχόμενα την έκανε ως ένδειξη ισχύος, είχε εξελιχθεί σε επιχείρημα της Διοίκησης εναντίον του και καθόλου δεν βοηθούσε τον σκοπό του, και σπεύδει να απελευθερώσει τους συλληφθέντες και να τους επιστρέψει στο Μεσολόγγι. Σε συνάντηση που είχε μάλιστα με τον Νικόλαο Στορνάρη παραδέχθηκε πως έπρεπε να είχε αναφερθεί στον Διευθυντή προτού αντιδράσει: «Εις αυτό έσφαλα, λέγει· και εγώ άνθρωπος είμαι, θύμωσα, δεν καρτέρεσα. Δεν υπόφερα οι ψαράδες να δέρνουν στρατιώτας οπού πολέμησαν και πολεμούν»¹⁴⁸. Σύμφωνα με τον Δ. Κόκκινο, η κατάσταση στην πόλη ήταν ιδιαίτερα τεταμένη, «τα καταστήματα έμεναν κλειστά κατά το διάστημα αρκετών ημερών εκ του φόβου διαρπαγών, και οι κάτοικοι είχαν αποσυρθή εις τα σπίτια των, ενώ οι πυροβοληταί διετάχθησαν να παραμένουν εις τα κανονοστάσια, ως εις ώραν πολέμου»¹⁴⁹. Δεν προκαλεί επομένως εντύπωση το γεγονός πως ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος βρίσκει την ευκαιρία να απαλλαγεί ολοκληρωτικά από την ενόχληση του ασθενή Καραϊσκάκη σε μία στιγμή που, όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Κασομούλης, «Οπλαρχηγοί και στρατιώται ήσαν τόσο ερεθισμένοι κατ' αυτού και κατά των ομοφρόνων του, ώστε δεν έβλεπαν την ώραν και τον τρόπον να τον εκδικηθούν».¹⁵⁰

Η κατάλληλη αφορμή δίνεται όταν συλλαμβάνεται στις 24 Μαρτίου 1824 ο Κωνσταντίνος Βουλπιώτης ως «επί τη βάσει σοβαρών υπονοιών, ένοχος εσχάτης προδοσίας»¹⁵¹. Ο Βουλπιώτης κατηγορείται ότι εστάλη από τον Καραϊσκάκη στα

¹⁴⁵ J. Millingen, *ό. π.*, σ. 122

¹⁴⁶ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 27

¹⁴⁷ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 27

¹⁴⁸ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 115

¹⁴⁹ Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Έκτη έκδοση, τ. 4, σ. 155

¹⁵⁰ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 114

¹⁵¹ C. P. Gamba, *ό. π.*, σ. 144

Γιάννενα για να επιδώσει στον Ομέρ Βρυώνη επιστολή με την οποία του υποσχόταν να του παραδώσει το Μεσολόγγι αν τον όριζε Αρματολό Αγράφων. Έχει στο σημείο αυτό ενδιαφέρον να εξετάσουμε όσα θυμάται από εκείνες τις ημέρες ο γραμματέας του Λόρδου Βύρωνα Pietro Gamba¹⁵². Η πολεμική ατμόσφαιρα στην πόλη είχε θεωρηθεί αποτέλεσμα προσωπικής διαφοράς, «ιδιωτικής έριδος». Ο Γ. Πραϊδής, γραμματέας του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, όμως, έσπευσε να παραδώσει στον Βύρωνα επιστολή που είχε σταλεί από το Κρανίδι και ανέφερε ραδιουργίες του καθαιρεθέντος Εκτελεστικού Σώματος εναντίον της τωρινής Διοίκησης και του Μαυροκορδάτου. Έτσι, τα τεκταινόμενα στο Μεσολόγγι συνδέθηκαν σε μια ευρύτερη κίνηση υπαρπαγής της εξουσίας. Ακολούθησε επιστολή του Μαυροκορδάτου προς τον Βύρωνα με την οποία τον ενημέρωνε πως ο πατέρας της σπιτονοικοκυράς του, Βουλπιώτης, που βρισκόταν εντός της οικίας, θεωρήθηκε ένοχος εσχάτης προδοσίας και, προκειμένου να μην εισέλθει η Αστυνομία στο σπίτι, ο Βύρων παρακαλούνταν να διατάξει την φρουρά του να οδηγήσει τον Βουλπιώτη στην έξοδο προκειμένου να συλληφθεί¹⁵³. Φαίνεται εύλογο το σχόλιο του Ηλία Παπαστεριόπουλου επί του θέματος¹⁵⁴. Ο Βουλπιώτης βρισκόταν στο σπίτι του χωρίς να κρύβεται και προφανώς θα έβγαине κάποια στιγμή, οπότε η παράκληση προς τον Βύρωνα είναι ίσως ένας τρόπος να εμπλακεί στην υπόθεση ο βασικός χρηματοδότης της Διοίκησης.

Εξετάζοντας περισσότερο το πρόσωπο που ο Καραϊσκάκης κατηγορήθηκε πως εμπιστεύθηκε για μια τόσο σημαντική και μυστική αποστολή, θα δούμε πως πρόκειται για τον θείο του Γιαννάκη Ράγκου¹⁵⁵. Στην επιστολή που απευθύνει ο Γ. Ράγκος προς τον Κωνσταντίνο Βουλπιώτη στις 12 Ιανουαρίου 1824, λίγο καιρό πριν τη σύλληψή του, ο Ράγκος τον ενημερώνει να ακούσει όσα θα του πει προφορικά ο Κ. Σπαθογιάννης, που μεταφέρει την επιστολή μαζί με άλλα γράμματα προς τον «Πρίγκηπα», ώστε να πράξει ανάλογα. «Δεν σου εκτείνομαι περισσότερο, διότι σε πληροφορεί διά κάθε τι ο παρών διά ζώσης φωνής»¹⁵⁶. Προφανώς δεν έπρεπε να γραφούν τα όσα είχε να του πει, σε περίπτωση που η επιστολή δεν έφτανε στα σωστά χέρια. Ο Βουλπιώτης ήταν επίσης ο άνθρωπος που, όπως είδαμε, ο Ράγκος είχε στείλει, ως εκπρόσωπο των Αγραφιωτών, να εγχειρήσει στον Βρετανό Διοικητή της

¹⁵² C. P. Gamba, *ό. π.*, σ. 142-146

¹⁵³ C. P. Gamba, *ό. π.*, σ. 144

¹⁵⁴ Η. Παπαστεργιόπουλος, *ό. π.*, σ. 237-238

¹⁵⁵ Α. Δ. Σταμάτης, *Η δίκη του Καραϊσκάκη και ο Κωνσταντής Βουλπιώτης*, Πρακτικά Ημερίδας: «Η Βούλπη Ευρυτανίας στη διαδρομή της Ιστορίας, Βούλπη 18 Αυγούστου 2007», Αθήνα 2008, σ. 59

¹⁵⁶ *I.A.M.*, τ. 5, τχ. 4, σ. 65

Κεφαλονιάς και τον Κ. Μεταξά, Διοικητή Δ. Χ. Ελλάδας, επιστολή παραπόνων εναντίον του Καραϊσκάκη. Ο Βλαχογιάννης αναφέρει ακόμη πως στον Βουλπιώτη είχε αναθέσει ο Ράγκος να τον εκπροσωπήσει στη Συνέλευση του Μεσολογγίου και πως η οικογένειά του είχε παλαιόθεν σχέσεις με τους Τούρκους¹⁵⁷. Αναφέρθηκε ήδη πως ο συγγενής του Γεώργιος (κατά τον Κ. Παπαγιώργη ή Χρήστος κατά τον Βλαχογιάννη) Βουλπιώτης ήταν γραμματικός του Πασά της Σκόδρας, και βλέπουμε ακόμη πως ο ανιψιός του Κωνσταντίνου Γιαννάκης Βουλπιώτης ήταν γραμματικός ενός από τους γιούς του Αλή Πασά και του Ισμαήλ Πασά.¹⁵⁸

Ο Βουλπιώτης οδηγείται στην Αστυνομία και πάνω του βρίσκονται επιστολές του Μαυροκορδάτου και άλλων προς τον Καραϊσκάκη. Ο Σπηλιάδης πιστεύει πως πιθανώς να ήταν και πλαστογραφημένες.¹⁵⁹ Ο βιογράφος του Καραϊσκάκη Δ. Αινιάν αποδέχεται τη ύπαρξη επιστολής προς τον Ομέρ Βρυώνη, το περιεχόμενό της όμως ήταν άλλο¹⁶⁰. Θεωρεί ότι ο Καραϊσκάκης βλέποντας πως έχανε το Αρματολίκι του προσπαθούσε να εξαντλήσει κάθε μέσο και αφού, όπως είδαμε, ο ευνοούμενος του Μαυροκορδάτου Ράγκος είχε συμφωνίες με τον δερβέναγα των Τρικάλων Σούλτσε Κόρτσα, εκείνος προσπάθησε να προσεταιριστεί τον Ομερ Βρυώνη, γνωστό του από τα χρόνια που βρισκόταν στην αυλή του Αλή Πασά. Σύμφωνα με το φύλλο 27 της εφημερίδας *Ελληνικά Χρονικά*, πάνω στον Βουλπιώτη βρέθηκαν όντως επιστολές προς τον Καραϊσκάκη από τον Μαυροκορδάτο και άλλους αρχηγούς, δεν αναφέρεται όμως να βρέθηκε η επίμαχη επιστολή που στοιχειοθετούσε προδοσία: «ευρέθησαν επάνω του γράμματα του πρίγκιπος Μαυροκορδάτου, και τινων πολεμικών αρχηγών προς τον Καραϊσκάκην, με τα οποία τον επέπληττον διά τα άτακτά του φερσίματα· αυτά τα γράμματα εδόθησαν εις τον Βουλπιώτην από τον Καραϊσκάκην, με σκοπόν, φαίνεται, να τα δείξη εις τον Ομέρ-πασαν, διά να τον δώση να συμπεράνη, ότι από τας επιπλήξεις οπού λαμβάνει από τους αρχηγούς των Ελλήνων, φαίνεται πόσον καλά τον δουλεύει»¹⁶¹.

Αρχικά, κατά την απολογία του στην Αστυνομία Μεσολογγίου, ο Βουλπιώτης δεν ενοχοποιεί τον Καραϊσκάκη. Στη συνέχεια οργανώνεται “μονοκλησιτιά” μια Κυριακή¹⁶², με μόνο σκοπό της λειτουργίας να τον εξομολογήσει ο Μητροπολίτης

¹⁵⁷ Γ. Βλαχογιάννης, *ό. π.*, Πρωΐα, 15.1.1933, σ. 4

¹⁵⁸ Γ. Βλαχογιάννης, *ό. π.*, Πρωΐα, 15.1.1933, σ. 4

¹⁵⁹ Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 42

¹⁶⁰ Δ. Αινιάν, *ό. π.*, σ. 17-18

¹⁶¹ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 27, 2.4.1824, σ. 32

¹⁶² Γ. Βλαχογιάννης, *ό. π.*, Πρωΐα, 15.1.1933, σ. 4

Άρτας Πορφύριος, στην οποία ο Βουλπιώτης φαίνεται πολύ φοβισμένος. Ζητά να αφοριστεί πρώτα από τον Μητροπολίτη και μετά να μιλήσει και εν τέλει αρνείται να ομολογήσει¹⁶³. Ο Νικόλαος Κασομούλης παραβρέθηκε ως πρακτικογράφος στην “εξομολόγηση” του “μάρτυρα” και περιγράφει την επιμονή του να αφοριστεί πριν την εξομολόγηση. Ο Κασομούλης θεωρεί πως το έκανε ώστε να μπορεί έπειτα εύκολα να πει ψέματα ή επειδή φοβόταν την αντίδραση του Καραϊσκάκη. Ο Βλαχογιάννης από την άλλη πιστεύει πως ο φόβος του Βουλπιώτη ήταν άλλος. Οι αφορισμοί εκείνη την εποχή ήταν σύνηθες φαινόμενο άρα δεν θα ήταν τόσο δύσκολο όντως να τον αφορίσει ο Άρτης προκειμένου να μαθευτεί η αλήθεια. Το συμπέρασμα του Βλαχογιάννη είναι πως ο Βουλπιώτης φοβόταν να αδικήσει τον Καραϊσκάκη ψευδόμενος αλλά και τους δυνατούς εχθρούς που θα έκανε λέγοντας την αλήθεια. Ο Πορφύριος, από την άλλη, και η άλλη πλευρά φοβόταν μήπως ο Βουλπιώτης πει την αλήθεια και γι’ αυτό δεν αφόρισαν τον μάρτυρα¹⁶⁴. Ωστόσο, οι υπόνοιες που είχαν δημιουργηθεί εναντίον του Καραϊσκάκη θεωρήθηκαν αρκετές για να ζητήσει ο Διοικητής τη σύσταση επιτροπής, που πήρε μορφή στρατιωτικού δικαστηρίου.

Η προκήρυξη που δημοσιεύει ο Μαυροκορδάτος στα *Ελληνικά Χρονικά* στις 30 Μαρτίου 1824¹⁶⁵ είναι αυστηρή και διαφέρει σε ύφος από την μετάφρασή της, όπως προφανώς μεταφέρθηκε στον Βύρωνα και έπειτα δημοσιεύθηκε από τον Pietro Gamba. Ο Gamba αναφέρει πως στην προκήρυξη καλείται ο Καραϊσκάκης σε απολογία ενώπιον επιτροπής και ζητείται από όποιον «γνωρίζει τι περί χαλκευομένης συνωμοσίας» να προσέλθει και να μιλήσει ενώπιον του αρχιεπισκόπου χωρίς φόβο¹⁶⁶. Ο όρος “χαλκευομένη συνωμοσία” δεν υπάρχει στο φύλλο των *Ελληνικών Χρονικών*, όπου ο αναγνώστης διαβάζει «Προσκαλούνται όλοι οι πατριώται, όσοι ηξέυρουν τους ενόχους», αλλά και η φράση «Ας μην υποπτεύση κανέναν να φανερώση τοιούτον μέγα έγκλημα», που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα, μεταφέρεται στον Βύρωνα ως «Όσοι τυχόν γνωρίζουν σχετικά με αυτήν (την υπόθεση) γεγονότα, ας μην εμποδισθούν υπό του φόβου». Στην εφημερίδα της Ύδρας *Ο Φίλος του Νόμου* δημοσιεύεται ανταπόκριση από το Μεσολόγγι της 31^{ης} Μαρτίου 1824 στην οποία ανακοινώνεται πως «ανεκαλύφθη ευτυχώς φρικτή προδοσία, διά της οποίας ο Καραϊσκάκης, έχων ενταύθα ικανούς Στρατιώτας του, εξαίφνης εκυρίευσεν το Βασιλάδι, και διά νυκτός συνέλαβε

¹⁶³ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 117

¹⁶⁴ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 117

¹⁶⁵ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 27, 2.4.1824, σ. 32

¹⁶⁶ C. P. Gamba, *ό. π.*, σ. 146

δύω των Προκρίτων μας»¹⁶⁷. Η ανταπόκριση συνεχίζει πως ο κίνδυνος για την πόλη απεφεύχθη χάρη στη «μεγάλη φρόνηση» του κυρίου Μαυροκορδάτου, ο οποίος «ευρίσκεται εις το Ανατολικόν εξιχνιάζων τας σχέσεις και την έκτασιν της προδοσίας», η οποία προφανώς παρουσιάζεται ως δεδομένη.

Η κατηγορία που επίσημα αποδίδεται στον Καραϊσκάκη στις 30 Μαρτίου 1824 μιλά για «επιβουλή κατά της πατρίδος, κατά τον νόμον της Επιδαύρου»¹⁶⁸. Τον κατηγορούμενο ορίζονται να δικάσουν οι στρατηγοί Γεώργιος Τσόγκας, Δήμος Σκαλτσάς, Αλεξιάκης Βλαχόπουλος, και οι χιλίαρχοι Γρηγόρης Λιακατάς και Αναγνώστης Καραγιάννης. Οι «συνήγοροι εκ μέρους της Διοικήσεως» που επιλέγονται είναι οι Άρτας Πορφύριος, Νικόλαος Στορνάρης, Πάνος Γαλάνης, Τάτσης Μαγγίνας και Σωτήρης Γιώτης.¹⁶⁹ Όπως σχολιάζει ο Ηλίας Παπαστεριόπουλος¹⁷⁰, δεν ορίστηκε συνήγορος ούτε μάρτυρες υπεράσπισης του κατηγορούμενου και δεν δόθηκε ανακριτική απολογία. Στο μεταξύ, ο Καραϊσκάκης προσπαθούσε να βρει συμμάχους μοιράζοντας χρήματα και «υποπτευθείς από έξαφνον προσβολήν, ωχυρώνετο εις την οικίαν του»¹⁷¹. Ο φίλος του Κίτσος Τζαβέλλας ενίσχυε την άποψη στο στράτευμα πως οι ενέργειες του Καραϊσκάκη έγιναν για να υπερασπισθεί την «τιμήν των στρατιωτών»¹⁷². Δεν μπορούσε βεβαίως να αγνοήσει το δικαστήριο, γιατί κάτι τέτοιο θα άφηνε υπόνοιες ενοχής, και παρουσιάζεται επομένως στην εκκλησία της Παναγιάς στο Αιτωλικό για να δικαστεί.

Η ημερομηνία έναρξης της δίκης δεν επιβεβαιώνεται. Ο Κασομούλης γράφει «Εις τας – Μαρτίου εδιορίσθη η δικάσιμος ημέρα, και προσεκλήθη ο Καραϊσκάκης να απολογηθή»¹⁷³, ο Βλαχογιάννης την υπολογίζει στην 1^η Απριλίου 1824¹⁷⁴, ενώ ο Ηλίας Παπαστεριόπουλος καταλήγει στην 31^η Μαρτίου 1824¹⁷⁵. Οι πληροφορίες που έχουμε από τον Ν. Κασομούλη, που εκτελούσε χρέη πρακτικογράφου στη δίκη, είναι αρκετά παραστατικές. Σε μία σκηνή που περιγράφεται ως «τραγική», ο Άρτης και οι κατήγοροι εισέρχονται στον ναό και κάθονται στα στασίδια ή το έδαφος. Όλοι οι παρευρισκόμενοι είναι οπλισμένοι, «Και πώς ήτον δυνατόν να μη οπλοφορή κανένας;»¹⁷⁶. Ο

¹⁶⁷ *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. φ. 9, 14.4.1824, σ. 3

¹⁶⁸ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 29, 9.4.1824, σ. 36

¹⁶⁹ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 117

¹⁷⁰ Η. Παπαστεριόπουλος, *ό. π.*, σ. 204

¹⁷¹ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 117

¹⁷² Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 117

¹⁷³ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 118

¹⁷⁴ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 118

¹⁷⁵ Η. Παπαστεριόπουλος, *ό. π.*, σ. 253

¹⁷⁶ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 118

Καραϊσκάκης στέλνει από νωρίς άνδρες του στην εκκλησία φοβούμενος για τη ζωή του, έπειτα εισέρχεται και ο ίδιος αρματωμένος, φιλά τις εικόνες και ζητά την ευχή του Πορφύριου. Ρωτά πού πρέπει να σταθεί και, λόγω της κλονισμένης υγείας του, του παραχωρείται μαξιλάρι να καθίσει στα κρύα μάρμαρα του ναού. Ο Δεσπότης του αναγιγνώσκει το κατηγορητήριο και εξηγεί το σκεπτικό της παραπομπής του, συνδέοντας τα γεγονότα του Αιτωλικού με τις κινήσεις των Τούρκων την ίδια περίοδο. Αναγνωρίζει τις προηγούμενες πατριωτικές του ανδραγαθίες αλλά υποστηρίζει πως «ανταποκρίσεις» και «λόγους» του Καραϊσκάκη μαζί με τις τελευταίες ενέργειές του «δίδουν δικαίας υποψίας εις το Έθνος εναντίον σου»¹⁷⁷. Τον καλεί να απαντήσει για ποιο λόγο έδωσε στον Βουλπιώτη διαβατήριο, έγγραφη άδεια, να μεταβεί στα Γιάννενα και γιατί ενώ ο Διευθυντής παρέβλεψε αυτό του το λάθος, εκείνος κατέλαβε έπειτα το Βασιλάδι, συνέλαβε τους προκρίτους και αναστάτωσε την πόλη.

Στην απολογία του ο Καραϊσκάκης εξηγεί πως όλες οι κινήσεις του έγιναν χωρίς δόλο. «Θέλησα να εκδικηθώ εις εκείνους όπου έδειραν τον άνθρωπόν μου, δια να μην φύγουν· εθύμωσα, δεν καρτέρεσα· εκείνο στοχάσθηκα να κάμω εις την ώρα του θυμού μου το έκαμα. Είδα (έπειτα) ότι η Διεύθυνσις ζητούσε να τους παιδεύση, μετανόησα κ' εγώ (δια τούτο) το κίνημα».¹⁷⁸ Αρνείται ότι έστειλε τον Βουλπιώτη στα Γιάννενα για δική του δουλειά και καλεί το δικαστήριο να επιβεβαιώσει τα λεγόμενά του με τον ίδιο. Ο Γιάγκος Σούτσος, που προσέρχεται μετά ως μάρτυρας κατηγορίας, καταθέτει πως ο Καραϊσκάκης του είχε ομολογήσει επικοινωνία με τους Τούρκους για να βλάψει την προετοιμαζόμενη ελληνική εκστρατεία. Ο Καραϊσκάκης το αρνείται παραξενεμένος, «-Εγώ, μωρε, λέγει ο Καραϊσκάκης, σε τα είπα εσένα; -Μάλιστα, λέγει ο Σούτσος»¹⁷⁹. Δίνεται τότε η ευκαιρία στον Στορνάρη, Αρματολό του Ασπροποτάμου και πρώην φίλο του Καραϊσκάκη που έχει προ πολλού προσχωρήσει στον κύκλο του Μαυροκορδάτου, να ζητήσει «διδόμενα θετικά» για να εξετάσουν, γιατί ο Καραϊσκάκης ήταν γνωστός για τις “μεγάλες κουβέντες” του. Ο ίδιος ο Καραϊσκάκης λέει στους οπλαρχηγούς που τον κρίνουν «Αν βάλετε θεμέλιο εις τα λόγια μου, εκατό ζωές να έχω, δεν γλυτώνω. Πλην ποτέ έργον δεν έκαμα»¹⁸⁰. Στον Γαλάνη Μεγαπάνο, που τον επιπλήττει για την συνήθειά του αυτή να μιλά χωρίς να σκέφτεται πρώτα, απαντά με ένα από τα γνωστά αθυρόστομα αστεία του και κάνει όλο το ακροατήριο να

¹⁷⁷ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 119

¹⁷⁸ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 119-120

¹⁷⁹ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 121

¹⁸⁰ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 121

ξεσπάσει σε γέλια. Η πρώτη και ουσιαστικά μοναδική, επίσημη ημέρα διεξαγωγής της δίκης του Γεωργίου Καραϊσκάκη βρίσκει τους υποστηρικτές του να φωνάζουν με ενθουσιασμό για την ετοιμολογία του και την αθωότητά του που είχε, όπως πίστευαν, αποδειχθεί.¹⁸¹

Το ίδιο βράδυ ο Καραϊσκάκης στέλνει στον Στορνάρη τον ανιψιό του, Ψαρογιάννη, για να τον ευχαριστήσει για τον κίνησή του να μιλήσει με ήπιο τρόπο για εκείνον στη δίκη. Ο Ν. Κασομούλης, γραμματικός του Στορνάρη, παραβρίσκεται στη σκηνή και αναφέρει πως ο Καραϊσκάκης έστειλε στον Αρματολό του Ασπροποτάμου ένα μαντήλι με χρήματα και ο Στορνάρης απάντησε πως έπραξε αυτό που θεωρούσε σωστό, χωρίς να κινείται από φιλία ή υστεροβουλία¹⁸². Δεν ήταν, με άλλα λόγια, απόδειξη φιλίας η στάση του και άρα δεν θα μπορούσε να υπολογίζει σε αυτή αν δεν ήταν αθώος. Ο Κασομούλης γράφει πως ο Ψαρογιάννης «ανεχώρησε πολλά συνεσταλμένος ο άνθρωπος» και ο Ηλίας Παπαστεριόπουλος συμπεραίνει πως η φράση δείχνει ότι ο Στορνάρης απέρριψε τα χρήματα και ο ανιψιός του Καραϊσκάκη έφυγε ντροπιασμένος¹⁸³. Αξιίζει να αναφέρουμε παρ' όλα αυτά το σχόλιο του Βλαχογιάννη ότι, παρά τις ηθικολογίες του, ο Στορνάρης μάλλον κράτησε το χρηματικό ποσό που του προσέφεραν, αλλιώς ο γραμματικός του Κασομούλης δεν θα έχανε την ευκαιρία να το αναφέρει. Και είναι εύλογο το συμπέρασμά του πως το δώρο αυτό των 300 ρουμπιέδων, που κατά τα δεδομένα τη εποχής δεν ήταν μεγάλο, το προσέφερε ο Καραϊσκάκης αφού είχε, κατά τα φαινόμενα, τελειώσει η δίκη του και επομένως δεν αποτελούσε απόπειρα δωροδοκίας και εξαγοράς της απόφασης¹⁸⁴.

Το πρωί της επομένης, 2 Απριλίου 1824, ο Μαυροκορδάτος καλεί τα μέλη της επιτροπής και τους υπολοίπους οπλαρχηγούς να συνέλθουν για να εξετάσουν την στάση τους. Ο Καραϊσκάκης είχε γελοιοποιήσει το κατηγορητήριο τους την προηγούμενη και έπρεπε να αποτρέψουν «να γίνει παίγνιον το κριτήριο χειρότερα»¹⁸⁵. Στην συνάντηση που γίνεται, θα αναγνωσθεί και η κατάθεση που μόλις είχε δώσει ο Βουλπιώτης στον Κώστα Μπότσαρη, στενό σύμμαχο του Μαυροκορδάτου. Ήταν η τρίτη κατά σειρά, μετά από την πρώτη στην Αστυνομία Μεσολογγίου και τη δεύτερη στον Μητροπολίτη Άρτας, και η μόνη στην οποία φέρεται ο Βουλπιώτης να ενοχοποιεί τον Καραϊσκάκη για όλες τις κατηγορίες και επιπροσθέτως για το σχεδιασμό απαγωγής

¹⁸¹ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 122

¹⁸² Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 123

¹⁸³ Η. Παπαστεριόπουλος, *ό. π.*, σ. 264

¹⁸⁴ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 123

¹⁸⁵ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 123

του Μαυροκορδάτου και του Βύρωνα¹⁸⁶. Ο Κασομούλης, που δεν κρύβει καθόλου πως εκείνη την περίοδο αντιπαθούσε τον Καραϊσκάκη έντονα, αφήνει να εννοηθεί πως ο Βουλπιώτης πείστηκε να ομολογήσει, «Δεν ήμουν εις αυτήν την εξέτασιν· δεν ηξεύρω τι έκαμαν, και τι μέσα επιχειρίσθησαν εις τον Βουλπιώτην»¹⁸⁷ γράφει. Ο Μαυροκορδάτος, Διοικητής Δυτικής Χέρσου Ελλάδος και όχι μέλος της επιτροπής ή στρατιωτικός, στηριζόμενος σε αυτή την κατάθεση, αποφασίζει και κοινοποιεί την ενοχή του Καραϊσκάκη, που σε λίγο γίνεται γνωστή σε όλο το στράτευμα.

Οι οπλαρχηγοί συσκέπτονται λοιπόν στο σπίτι του Σωτήρη Γιώτη για να εξετάσουν τα νέα δεδομένα κατ' ιδίαν και όχι σε συνέχεια της δικαστικής διαδικασίας. Διαβάζονται εκ παραδρομής δύο από τις καταθέσεις του Βουλπιώτη και όχι μόνο η ενοχοποιητική και ο καπετάν Ζώης Πάνου, θείος του Κίτσου Τζαβέλλα, προτείνει να αθωωθεί ο Καραϊσκάκης. Το σκεπτικό του είναι πως οι δύο καταθέσεις αναιρούν η μία την άλλη, άρα δεν μπορεί να αποδειχθεί η ενοχή και επομένως ο Βουλπιώτης πρέπει να τιμωρηθεί ως προδότης και συκοφάντης. Τα πάθη που είχε δημιουργήσει η συμπεριφορά του Καραϊσκάκη όμως είναι ακόμη πολύ ισχυρά και αρκετοί από τους οπλαρχηγούς φαίνεται ότι έχουν ήδη αποφασίσει για την ενοχή του Καραϊσκάκη, είτε λόγω προσωπικών έριδων είτε για να κερδίσουν την εύνοια του Μαυροκορδάτου. Ο Κίτσος Τζαβέλλας διαχωρίζει τη θέση του και αποχωρεί δηλώνοντας «-Στρατηγού, βλέπω ότι αδικώς θέλετε να βάψωμεν τα χέρια μας εις το αίμα του αθώου Καραϊσκάκη με τας ψευδείς εξομολογήσεις του Ψευδοβουλπιώτου. Εγώ δεν είμαι σύμφωνος, και αν εσείς αποφασίσετε τον θάνατόν του, το αθών αίμα του εις τας κεφαλάς των πρωταιτίων και εις τα τέκνα των»¹⁸⁸.

Εμφανώς θορυβημένοι οι οπλαρχηγοί εξετάζουν τη στάση τους. Το ζητούμενο τώρα είναι αν θα αποφασιστεί η καταδίκη του Καραϊσκάκη σε θάνατο ή θα του επιβληθεί άλλη ποινή. Μέσα σε διάστημα λίγων μόνο ωρών η αθώωση που πίστευε πως είχε εξασφαλίσει και η ευνοϊκή γι' αυτόν έκβαση της δίκης μετατρεπόταν σε καταδίκη για εσχάτη προδοσία, για την οποία ο Καραϊσκάκης ενδεχόμενα θα έχανε τη ζωή του. Στο σημείο αυτό, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, χωρίς να έχει επίσημη θέση στις διαδικασίες, έρχεται στο χώρο της συνάντησης για να ενημερωθεί. Με τη νουθεσία του Μαυροκορδάτου τελικά αποφασίζεται η άμεση έξωση του Καραϊσκάκη από το Μεσολόγγι. Η προκήρυξη, που συνθέτει πρόχειρα ο γραμματέας του Μαυροκορδάτου

¹⁸⁶ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 124

¹⁸⁷ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 124

¹⁸⁸ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 126

Νικόλαος Λουριώτης, εκδίδεται και τοιχοκολλείται στις 2 Απριλίου 1824 και ανακοινώνει πως η «Προσωρινή Διοίκησης της Ελλάδος», με την υπογραφή του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου¹⁸⁹, κρίνει τον Γεώργιο Καραϊσκάκη ένοχο προδοσίας, του αφαιρεί τους στρατιωτικούς βαθμούς και καλεί όλους «να απομακρυνθούν της συναναστροφής του, και να τον στοχασθούν ως εχθρό, εν όσω να μετανοήσει και να προσπέση εις το έλεος του έθνους, και ζητήση συγχώρησιν»¹⁹⁰.

Ο Καραϊσκάκης διατάσσεται να αποχωρήσει άμεσα από το Μεσολόγγι. Όπως εξηγεί ο Μαυροκορδάτος, σε επιστολή του της 7^{ης} Απριλίου 1824 προς τη Διοίκηση, παρότι αποδείχθηκε η προδοσία, κρίθηκε προτιμότερο να διαταχθεί ο Καραϊσκάκης να αποχωρήσει επειδή «οι άνθρωποί του, φιλοδωρημένοι πλουσίως από αυτόν, του έμεναν πιστοί και δεν τον παρέδιδον εις τας χείρας της Επιτροπής»¹⁹¹, άρα αν η κατάσταση έφθανε στα όπλα κινδύνευε το Αιτωλικό. Ο ίδιος ο Καραϊσκάκης ζητά να του δοθεί περιθώριο 5-6 ημερών για να μπορέσει να ετοιμάσει την αποχώρηση και το ταξίδι που τον περίμενε, η Διοίκηση όμως του επιτρέπει να μείνει μόνο 48 ώρες και έτσι αναγκάζεται να αναχωρήσει από το Αιτωλικό μόλις την επομένη της ανακοίνωσης της προκήρυξης, δηλαδή στις 3 Απριλίου 1824¹⁹². Η υγεία του είναι τόσο κλονισμένη που η εφημερίδα της Διοικήσεως βεβαιώνει: «Η φθίσις του κατήνησεν εις τον τρίτον βαθμόν, καθώς εβεβαίωσαν οι ιατροί, και δεν θέλει ζήσει πολύν καιρόν ακόμη»¹⁹³. Ο Μαυροκορδάτος γράφει στην Διοίκηση πως «ούτε να περπατήσει δεν ημπορεί ούτε να καβαλλικεύση, αλλά τον σηκώνουν εις φορείον»¹⁹⁴. Και δείχνει τόσα πολλά για τον χαρακτήρα αυτού του ανθρώπου η κίνησή του, πριν ξεκινήσει, να σταματήσει στο σπίτι του Διοικητή στο Αιτωλικό «να αφήση υγείαν»¹⁹⁵. Εκεί βρίσκει συγκεντρωμένους όλους τους οπλαρχηγούς, που μόλις τον έχουν εξορίσει και αποδιώξει από τον Αγώνα της Ελευθερίας. Είναι όλοι τους γύρω από το τραπέζι και τρώνε, με τον Κωνσταντίνο Βουλπιώτη ανάμεσά τους. Ο Καραϊσκάκης ρωτάει τον Μαυροκορδάτο «Δεν εντρέπεσαι, εσύ καν να έχης εις το τραπέζι σου έναν ψεύστη και προδότην;». Δεν παίρνει φυσικά απάντηση. Είναι όλοι εύλογα ξαφνιασμένοι γιατί κανείς τους δεν θα σκεφτόταν να πράξει αυτό που έπραξε ο Καραϊσκάκης, να χαιρετήσει και να κοιτάξει

¹⁸⁹ Κ. Παπαρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 30

¹⁹⁰ Χ. Β. Στεργιούλης, *Ο «προδότης» Γ. Καραϊσκάκης-Β' μέρος: "δεν εφέρθη ως Πατριώτης, και ως χριστιανός..."* *Ο "προδότης" Γ. Καραϊσκάκης. Του Χαράλαμπου Στεργιούλη - larissanet.gr*, Ημερομηνία Ανάκτησης 28/1/2022

¹⁹¹ *I.A.M.*, τ. 5, τχ. 4, σ. 319

¹⁹² Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 129

¹⁹³ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 29, 9.4.1824, σ. 35

¹⁹⁴ *I.A.M.*, τ. 5, τχ. 4, σ. 319

¹⁹⁵ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 129

κατά πρόσωπο τους διώκτες του πριν αποχωρήσει. Δεν του απαντά ο Μαυροκορδάτος και ο Καραϊσκάκης του λέει: «Ε, ωρέ Μαυροκορδάτε, εσύ την προδοσίαν μου με την έγγραφες εις το χαρτί, και εγώ ογλήγορα ελπίζω να σου την γράψω εις το μέτωπόν σου, (δια) να φανεί ποίος είσαι!»¹⁹⁶. Ξεκινά λοιπόν, πάνω σε ξύλινο φορείο, μιας και δεν ήταν σε θέση να ιππεύσει ή να περπατήσει, με 80 πιστούς του άνδρες το δρόμο της εξορίας. Οι σαλπικτές του προχωρούν μπροστά παίζοντας πένθιμα εμβατήρια και εκείνος ακολουθεί την πομπή αποχαιρετώντας το στράτευμα «με εν μανδήλι φλωριά εις το χέρι»¹⁹⁷, μοιράζοντας νομίσματα.

¹⁹⁶ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 129

¹⁹⁷ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 130

Γ' Κεφάλαιο

Λίγα σχόλια για τη δίκη

Στο σημείο αυτό θα ήταν ίσως απαραίτητο να σχολιαστούν ορισμένα σημεία της δίκης και των συντελεστών της. Οι συσχετισμοί που μπορούν να γίνουν θα ήταν δυνητικά διαφωτιστικοί. Ο Βλαχογιάννης αναφέρεται στη σχέση του Κωνσταντίνου Βουλπιώτη, με την κατάθεση του οποίου κρίθηκε προδότης της πατρίδας ο Καραϊσκάκης, και του διεκδικητή των Αγράφων Γιαννάκη Ράγκου. Επισημαίνεται η συγγενική σχέση μεταξύ τους και αναφέρεται πως η οικογένεια του Βουλπιώτη χρωστούσε τη ζωή της στο Ράγκο¹⁹⁸. Ακόμη ο Βλαχογιάννης αναφέρει γράμματα που υπάρχουν στο αρχείο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας, που αποδεικνύουν στενή σχέση μεταξύ τους¹⁹⁹. Ήταν ακόμη ο άνθρωπος που είχε σταλεί από τον Ράγκο να παραδώσει την επιστολή Αγραφιωτών εναντίον του Καραϊσκάκη στα Επτάνησα. Επομένως, εύλογα θεωρεί κανείς πως δύσκολα ο Καραϊσκάκης αν προωθούσε σχέδιο προδοσίας θα εμπιστευόταν τον Βουλπιώτη να μεταφέρει στα Γιάννενα τις ενοχοποιητικές επιστολές. Επιπλέον, είναι άξιο απορίας για ποιόν λόγο ο Άρτας Πορφύριος δεν δέχεται να αφορίσει τον Βουλπιώτη προκειμένου να δεχτεί να καταθέσει. Ο αφορισμός εκείνη την εποχή δεν ήταν σπάνιο φαινόμενο και σίγουρα κάποιος που κατηγορείται πως μετείχε σχεδίου προδοτικού για τον Αγώνα θα άξιζε να αφοριστεί, ειδικά αν η κατάθεσή του έφερνε στο φως στοιχεία που θα βοηθούσαν να προστατευθεί το Έθνος. Η αντιμετώπιση ακόμη του Βουλπιώτη από τον Μαυροκορδάτο, που φαίνεται όχι μόνο από τη μη δίωξη του αλλά και προφανώς από το ότι τον καθιστά ομοτράπεζό του χωρίς ενδοιασμούς, ενώπιον όλων, σίγουρα εγείρει απορίες για την ειλικρίνειά του και επιβεβαιώνει ίσως αυτούς που μιλούν για σχεδιασμένη σκευωρία. Η εφημερίδα του Μεσολογγίου *Ελληνικά Χρονικά* στις 4 Ιουνίου 1824 γράφει «Μανθάνομεν, ότι ο Κωνσταντής Βουλπιώτης υπάγει προς τον στρατηγόν Δήμον Σκαλτζάν διά να σταθή υποκάτω εις τας διαταγάς του εις το στρατόπεδον· ο σκοπός του, λέγουν, είναι να δουλεύση με ζήλον, διά να εξαλείψη κάθε όνειδος, όπου του έμεινεν εξ αιτίας του προλαβόντος φερσίματός του, μην ευχαριστούμενος μόνον εις την συγχώρησιν, την οποίαν έλαβεν εις Ανατολικόν, όταν εμαρτύρησε τους σκοπούς του Καραϊσκάκη»²⁰⁰. Ο ρόλος του στην υπόθεση, αν και

¹⁹⁸ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 128

¹⁹⁹ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 116

²⁰⁰ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. 48, 4.6.1824

επρόκειτο για ζήτημα εθνικής ασφάλειας για το οποίο ο Γεώργιος Καραϊσκάκης έχασε τους στρατιωτικούς του βαθμούς και υποχρεώθηκε να αποχωρήσει από το Αιτωλικό, “συγχωρήθηκε” αφού ομολόγησε. Περισσότερο ύποπτος καθίσταται ο ρόλος του Βουλπιώτη σε συνάρτηση με την κατοπινή του πορεία. Η προστασία που του παρείχε ο Μαυροκορδάτος φαίνεται από τον μετέπειτα διορισμό του στη θέση του Έπαρχου Κραβάρων²⁰¹ καθώς και από το περιεχόμενο επιστολής που παραθέτει ο Βλαχογιάννης σταλμένης από κάποιον Θεόδωρο Χρυσιώτη προς τον Γιαννάκη Ράγκο στις 29 Μαΐου 1824 λίγο μετά τη δίκη: «Μάθε και διά τον Γιαννάκη Βουλπιώτη, οπού ήταν εις Μισολόγγιον, είχαμε σκοπόν να ελθούμεν μαζί, και επειδή τα δάνεια δεν καταφθάνουν, οπού του υπεσχέθη ο Πρίγκηπας να του δοθή μέρος, εμποδίσθη τρεις τέσσαρες ημέρες να τα περιλάβη και ελπίζομεν ότι θα ανταμωθόμεν να σου τα ομιλήσω εκ στόματος...»²⁰². Είναι εύλογη η απορία του Βλαχογιάννη γιατί να υπόσχεται ο Μαυροκορδάτος χρήματα από το εθνικό δάνειο σε ασήμαντο στρατιωτικό αν δεν επρόκειτο για δωροδοκία.

Όσον αφορά το ρόλο του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, μπορεί κανείς να σταθεί στο γεγονός ότι αποδείξεις και όχι απλά ενδείξεις για αντίστοιχες ενέργειες συνδιαλλαγής με τους εχθρούς είχε ο Διοικητής και για τον Γιαννάκη Ράγκο. Ο Βλαχογιάννης αναφέρει γράμμα του όπου ο Μαυροκορδάτος γράφει στο Ράγκο «συνεννοείσαι με τους Τούρκους»²⁰³. Στην προκειμένη περίπτωση όμως δεν κινήθηκε εναντίον του, αλλά επιπλέον τον στήριξε στη διεκδίκηση των Αγράφων. Πολύ σημαντικό θα μπορούσε να θεωρηθεί και το γεγονός ότι ο Καραϊσκάκης, παλιός γνώριμος του Ομέρ Βρυώνη από την Αυλή του Αλή Πασά στα Γιάννενα, είχε γνωστοποιήσει στον Μαυροκορδάτο επιστολή που έλαβε από τον Βρυώνη για συμμαχία με τους Έλληνες. Ο Μαυροκορδάτος ξεκίνησε μυστική αλληλογραφία ο ίδιος μαζί του και υπολόγισε ορθά πως ο Καραϊσκάκης δεν θα εξέθετε ποτέ τον Βρυώνη σε κίνδυνο φανερώνοντας τις επαφές του με τους Έλληνες στο Σουλτάνο²⁰⁴, μιας και η επικοινωνία του Ομέρ Βρυώνη με την ελληνική πλευρά είχε ήδη θέσει εν αμφιβόλω τη θέση του στα μάτια του Σουλτάνου. Στο Ιστορικό Αρχείο Μαυροκορδάτου υπάρχει αχρονολόγητο σχέδιο επιστολής του Μαυροκορδάτου προς τον Βρυώνη που αναφέρει: «Υψηλότατε. Ο στρατηγός Καραϊσκάκης μ’ επληροφόρησεν όσα η υψηλότης σας τον

²⁰¹ Α. Δ. Σταμάτης, *ό. π.*, σ. 63

²⁰² Γ. Βλαχογιάννης, *ό. π.*, Πρωία, 15.1.1933, σ. 4

²⁰³ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 122

²⁰⁴ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 122

εκάμετε χαμπέρι, και δεν στοχάζομαι άλλο, παρά πως τω όντι δεν εγελάσθηκα όσες φορές έβαλα με τον νουν μου και είπα εις πολλούς ότι, αν από την αρχήν ο Ομέρ πασάς ήτον εις τον τόπον του Αλή πασά, τα πράγματα ήθελαν τρέξει διαφορετικά, και όχι μόνον το όνομά του ήθελε μείνει αθάνατον, αλλά και η Αρβανιτιά ήθελεν έχει και την δόξαν οπού της πρέπει, και την ελευθερίαν, και την ευτυχίαν της»²⁰⁵. Σε άλλη επιστολή, προς τον Καραϊσκάκη, στις 12 Μαρτίου 1824, ο Μαυροκορδάτος γράφει «Έλαβα το γράμμα σου (...) και στοχάζομαι πως ημπορεί να είναι και καταπάτημα από μέρος του Ομέρ πασά, και αν είναι έτζι, είναι καλόν να τον πιάσωμεν πλέον βαριά· (...) Λοιπόν όχι μόνον είμαι με την γνώμην σου, πως δεν συμφέρει να γράψω εκείνο το γράμμα, οπού σου έστειλα την κόπιαν με τον κυρ Μήτζον, αλλά συμβουλευόμενος και με τον καπ. Σκαλτζάν ηύραμεν μουνασίπι (πρέπον) οπού να μην γράψω κατά το παρόν ακόμη τελείως, και αν θέλει ο Ομέρ πασάς, ας κάμη ένα σωστόν χαμπέρι οπού να έχη θεμέλιον, και τότε ημπορεί να στείλη δύο ανθρώπους, στέλλομεν και ημείς άλλους δύο και κουβεντιάζουν»²⁰⁶. Αποδεικνύεται επομένως επικοινωνία του Καραϊσκάκη με τον Μαυροκορδάτο για το θέμα και μάλιστα ανταλλαγή απόψεων. Επιπλέον, ο Δημήτριος Αινιάν γράφει πως επαφές με τους Αλβανούς εκείνη την εποχή είχαν πολλοί και επομένως ο Καραϊσκάκης δεν αποδεικνύεται ότι είχε διαπράξει κάτι το επικίνδυνον για την ασφάλεια του Μεσολογγίου²⁰⁷.

Ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος δεν δέχεται ότι στο ζήτημα της δίκης ο Μαυροκορδάτος ενήργησε με δόλο. Υποστηρίζει πως ο Διοικητής δεν είχε πλήρη ελευθερία κινήσεων, αλλά συχνά αναγκαζόταν να συμβιβάζεται και να υιοθετεί απόψεις των οπλαρχηγών και μάλιστα οπλαρχηγών διαιρεμένων²⁰⁸. Η διαίρεσή τους όμως είναι εμφανές πως είναι μεταξύ των υποστηρικτών του Μαυροκορδάτου και των υπολοίπων. Το ύφος της ποινής που απαγγέλθηκε στο Καραϊσκάκη θεωρήθηκε ακόμη ότι αποτελεί προσπάθεια ήπιας εκτόνωσης της κατάστασης. Στο επιχείρημα αυτό όμως μπορεί να αντιπαραβληθεί το γεγονός ότι ο Καραϊσκάκης, στρατιωτικός νους και πολύ αγαπητός από τους άνδρες του, είχε συσπειρώσει γύρω του αρκετούς δυσαρεστημένους με τον Μαυροκορδάτο. Δεν είναι πιθανό αυτοί να επέτρεπαν σύλληψη του αρχηγού τους, τουλάχιστον όχι αμαχητί, και τέτοιες συγκρούσεις δεν έχουν απόλυτα προβλέψιμο τέλος. Επιπλέον, είδαμε πως αρχικά η στάση του Καραϊσκάκη κατά τη

²⁰⁵ *I.A.M.*, τ. 5, τχ. 3, σ. 3

²⁰⁶ *I.A.M.*, τ. 5, τχ. 4, σ. 253

²⁰⁷ Δ. Αινιάν, *ό. π.*, σ. 18

²⁰⁸ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 32

διεξαγωγή της δίκης έκανε πολλούς να αναγνωρίσουν την αθωότητά του. Άρα δεν μπορούμε παρά να υποθέσουμε πως ένα μεγάλο τμήμα της κοινής γνώμης δεν θα έβλεπε με καλό μάτι την φυλάκιση ή, ακόμη περισσότερο, την θανατική καταδίκη του Γεωργίου Καραϊσκάκη.

Αν αναφερθούμε ακόμη στις νομικές πτυχές της δίκης, βλέπουμε πως το κατηγορητήριο που δημοσιεύεται και οι κατηγορίες που απαγγέλθηκαν την μοναδική ημέρα της δίκης από τον προεδρεύοντα Άρτης Πορφύριο σύμφωνα με το Απάνθισμα των Εγκληματικών επέσειαν την θανατική ποινή και μόνο. Συγκεκριμένα, στο Α΄ Κεφάλαιο «Περί αμαρτημάτων εναντίον της εξωτερικής ασφαλείας της επικρατείας», αναφέρεται πως:

α΄. Εσχάτης προδοσίας υπεύθυνοι είναι·

1. Όποιοι Έλληνες σηκώσωσιν άρματα εναντίον της Πατρίδος.
2. Όποιοι με οποιονδήποτε τρόπον συνεννοηθώσι με ξένας δυνάμεις διά να διεγείρωσι πόλεμον εναντίον της πατρίδος ή πράξωσί τι αποβλέπον την κατάργησιν της ανεξαρτησίας και του Πολιτεύματος του Έθνους.
3. Όποιοι με οποιονδήποτε τρόπον συνεννοηθώσι με τους εχθρούς της πατρίδος, ώστε να ευκολύνουν εις αυτούς την είσοδον εις την επικράτειαν.
4. Όποιοι παραδώσωσιν εις τους εχθρούς πόλιν, φρούριον, τοποθεσίαν, λιμένα, αποθήκην, πλοίον πολεμικόν και όσα άλλα ανήκουν εις την επικράτειαν.
5. Όποιοι προμηθεύσουν εις τους εχθρούς βοήθειαν, στρατιώτας δηλαδή και άλλα αναγκαία.

β΄. Ο εγκληματίας εσχάτης προδοσίας παιδεύεται με θάνατον»²⁰⁹. Επομένως, η μοναδική ποινή που δικαιολογείται να επιβληθεί στον Καραϊσκάκη είναι η θανατική. Η επιλογή της ποινής που του επιβλήθηκε δεν μπορεί να θεωρηθεί νομότυπη και δεν συνάδει λογικά να αποδοθεί σε κάποιον που αποδεικνύεται προδότης της πατρίδας, και μάλιστα σε στρατιωτικό εν καιρώ πολέμου. Απορίες δημιουργεί επίσης η αναφορά, όπως δημοσιεύθηκε στην απόφαση της δίκης από τα *Ελληνικά Χρονικά*, στη στάση του Καραϊσκάκη κατά την εκστρατεία του πασά της Σκόδρας. Διαβάζουμε: «πώς εφέρθη έως εις την εκστρατείαν του Σκόνδρα, είναι γνωστόν εις όλους· μ' όλον τούτο η πατρίς παρέβλεψε τα σφάλματά του, διά να τον τραβίξει εις μεταμέλειαν»²¹⁰. Όμως οι πηγές,

²⁰⁹ Γ. Δ. Δημακόπουλος, *Ο Κώδιξ των Νόμων της Ελληνικής Επανάστασεως 1822-1828. Η νομοθετική Διαδικασία. Τα κείμενα των Νόμων*, στην: *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου*, τ. 10-11 (1963-1964), Αθήνα 1966, σ. 129-130

²¹⁰ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 30, 12.4.1824, σ. 36

και ιδιαίτερα ο Κασομούλης που δεν έγραφε ως φίλος του Καραϊσκάκη, διαβεβαιώνουν πως κατά την κάθοδο των στρατευμάτων του Σκόδρα, ο Καραϊσκάκης εξασφάλισε τους πληθυσμούς των Αγράφων στις αποκλείστρες, απέστειλε επιστολές στους γειτονικούς οπλαρχηγούς να συγκεντρώσουν στρατεύματα για βοήθεια, οργάνωσε το στρατόπεδο της Οξυάς και πολέμησε τα εχθρικά στρατεύματα. Μπορούμε επομένως να συμπεράνουμε πως η κατηγορία αυτή γίνεται μόνο για να δημιουργηθούν εντυπώσεις. Άλλωστε και η κατηγορία πως ο Ομέρ Βρυώνης θα αναγνώριζε και πάλι τον Καραϊσκάκη Αρματολό στα Άγραφα, σύμφωνα και με τον Βλαχογιάννη, δεν ευσταθεί μιας και μόνο ο Σκόδρα πασάς μπορούσε να του αναγνωρίσει το αρματολίκι²¹¹.

Ακόμη, προξενεί απορία η ανάμειξη του Μαυροκορδάτου, που δεν ήταν μέλος της Επιτροπής, στην διαδικασία, τη διαμόρφωση απόφασης και την ανακοίνωσή αυτής. Ιδιαίτερα το γεγονός ότι η απόφαση που δημοσιεύθηκε υπογράφεται από τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, χαρακτηρίζεται ως «μεγάλη γκάφα» από τον Η. Παπαστεργιόπουλο, που μάλιστα σχολιάζει πως ο Σπ. Τρικούπης στην αντιγραφή της απόφασης στην Ιστορία του παραλείπει το όνομα του Μαυροκορδάτου «ασφαλώς κατ' εντολήν του»²¹². Θα μπορούσε να αντιπαραβάλει κανείς το γεγονός πως το έγγραφο δεν υπέγραψε ο Γιαννάκης Ράγκος, όπως γράφει χαρακτηριστικά ο απόγονός του Ιωάννης Ράγκος: «Σημειωτέον δ' ότι ο Στρατηγός Ράγκος προσκληθείς και παρακληθείς να υπογράψη δεν υπέγραψεν εις ταύτην μετά των εν αυτή αναφερομένων διαπρεπών στρατηγών»²¹³. Ο Κ. Παπαρρηγόπουλος γράφει πως το ανακοινωθέν έγγραφο δεν ήταν απόφαση της Επιτροπής αλλά της Διοίκησης,²¹⁴ άρα του Μαυροκορδάτου, και δεν υπάρχει αρχείο δημοσίευσης επίσημης απόφασης άλλης στην εφημερίδα της Διοίκησης. Επιπλέον, οι μόλις δύο ημέρες που διήρκεσε η όλη διαδικασία δεν αποτελούν χρόνο αρκετό για τον κατηγορούμενο να μπορέσει να αποδείξει την αθωότητά του, ιδιαίτερα όταν κατηγορείται για εσχάτη προδοσία. Ο Παπαστεργιόπουλος θεωρεί πως η βιασύνη να τελειώσει η δίκη δείχνει νευρικότητα από πλευράς Μαυροκορδάτου²¹⁵, και είναι εύκολο να υποθέσει κανείς πως έγινε προσπάθεια να τελειώσει το ζήτημα γρήγορα, δεδομένης και της προετοιμαζόμενης

²¹¹ Γ. Βλαχογιάννης, *ό. π.*, Πρωΐα, 15.1.1933, σ. 4

²¹² Η. Παπαστεργιόπουλος, *ό. π.*, σ. 280

²¹³ Ι. Ράγκος, *Ηρωικάί σελίδες της ιεράς επαναστάσεως, Ο στρατηγός Ράγκος κατά το 1821. Αι σημαντικώτεραι μάχαι αυτού*, Αθήνα 1891, Τύποις Αλεξάνδρου Παπαγεωργίου, σ. 75

²¹⁴ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 30

²¹⁵ Η. Παπαστεργιόπουλος, *ό. π.*, σ. 233

εκστρατείας αλλά και του κινδύνου να ανατρέψουν τα πράγματα οι σύμμαχοι του Καραϊσκάκη.

Αξιοσημείωτος στην υπόθεση της δίκης του Καραϊσκάκη υπήρξε και ο καινοφανής ρόλος του Τύπου και της προπαγάνδας που χρησιμοποιήθηκε από τον Διοικητή της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος στην περίπτωση του Καραϊσκάκη, όπως και του Γ. Βαρνακιώτη. Τα *Ελληνικά Χρονικά* και *Ο Φίλος του Νόμου*, οι δύο εφημερίδες της εποχής, χρησιμοποιήθηκαν με εύστοχο τρόπο ώστε να χειραγωγηθεί η κοινή γνώμη. Ο εκδότης των *Ελληνικών Χρονικών* Ιάκωβος Μάγερ αρθρογραφούσε προσπαθώντας να προκαταλάβει το κοινό αίσθημα για την ενοχή του κατηγορούμενου ακόμη από την 2^α Απριλίου 1824, όταν δημοσιεύεται η σύλληψη του Βουλπιώτη²¹⁶, και η ίδια αίσθηση δίνεται από άρθρα του *Φίλου του Νόμου*, που αναφέρθηκαν ήδη, τα οποία πιθανόν αναπαράγουν ειδήσεις από επιστολές του Μαυροκορδάτου προς την Ύδρα. Ακόμη, στην απόφαση που δημοσιοποιείται από την εφημερίδα του Μεσολογγίου αναφέρεται πως ο Καραϊσκάκης «εσυμβούλευε να εύγη ο αποστάτης Βαρνακιώτης με χιλίους εις το Ξηρόμερον»²¹⁷. Όταν ο Γεώργιος Βαρνακιώτης θέλησε να αντικρούσει την κατηγορία του “αποστάτη”, με επιστολή της 20^{ης} Μαΐου 1824²¹⁸ επικαλούμενος έγγραφα που αποδεικνύουν την αθωότητά του, ο συντάκτης απάντησε με άρθρο στο οποίο τον αποκαλεί “προδότη”²¹⁹, και σε άλλα άρθρα αργότερα “μοχθηρό”²²⁰, “Έλληνοκατάρατο”²²¹ κ.ο.κ.. Γενικότερα η επιρροή του Μαυροκορδάτου στο περιεχόμενο των δημοσιεύσεων των *Ελληνικών Χρονικών* φαίνεται ξεκάθαρα και στην αλληλογραφία που σώζεται. Στις 25 Αυγούστου 1824 γράφει προς τον Πραϊδή «Η ανταπόκρισις του Ράγκου και Νούρκα δεν είναι ανάγκη να βαλθή εις την εφημερίδα, επειδή εκατήντησε βρωμερά»²²². Αντίθετα προτείνει άλλες ειδήσεις που προκρίνονται ως πιο κατάλληλες. Αναφορικά με τον Μάγερ, η σχέση του με τον Μαυροκορδάτο σχολιάζεται από τον W. H. Humphreys, ο οποίος γράφει πως αρχικά η πένα του Μάγερ ήταν πιο αντικειμενική και προκαλούσε τη δυσαρέσκεια του Διοικητή, το ζήτημα όμως λύθηκε χωρίς να αναγκαστεί να κλείσει η εφημερίδα. Εβδομήντα δολάρια το μήνα από τον Μαυροκορδάτο έκαναν το αίσθημα

²¹⁶ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 27, 2.4.1824, σ. 32

²¹⁷ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 30, 12.4.1824, σ. 36

²¹⁸ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 50, 12.6.1824, σ. 61

²¹⁹ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 52, 28.6.1824, σ. 64-65

²²⁰ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 60, 23.7.1824, σ. 75

²²¹ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 67, 16.8.1824, σ. 86

²²² *I.A.M.*, τ. 5, τχ. 4, σ. 809

αντικειμενικότητας του Μάγερ να καμφθεί και τα *Ελληνικά Χρονικά* να γίνουν πλέον το όργανο του Μαυροκορδάτου²²³.

Εξετάζοντας τα πρόσωπα που εμπλέκονται στην απόφαση να καταδικαστεί ο Γεώργιος Καραϊσκάκης ως προδότης, έχει η ενδιαφέρον να αναφερθούν κάποιες πληροφορίες, όπως αναφέρονται από τον Γιάννη Βλαχογιάννη²²⁴ στα σχόλια που κάνει στην έκδοση των *Ενθυμημάτων* του Κασομούλη. Ο πρόεδρος του δικαστηρίου Άρτης Πορφύριος, ένθερμος υποστηρικτής του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, αργότερα αναφέρεται πως «διάβασε, μυστικά, απροσκάλεστος, ευχή συγχωρητική απάνου στους τάφους των φονιάδων του Καποδίστρια» επειδή φόνευσαν έναν “τύραννο”. Οι Πάνος Γαλάνης (Μεγαπάνος) και Αναγνώστης Καραγιάννης, υποστηρίζουν τον Μαυροκορδάτο, όπως παλαιότερα τον Γιουσουφ Πασά και τον Αλή Πασά, ενώ ο Αλεξάκης Βλαχόπουλος, μορφωμένος και Αγγλομαθής, είχε δεχθεί ως χάρισμα από τον Μαυροκορδάτο ένα σπίτι και ένα φούρνο μέσα στο Μεσολόγγι τον Ιανουάριο του 1823. Ο Σ. Κατσαρός, σύμφωνα με τον Βλαχογιάννη, διετέλεσε αρχηγός της σωματοφυλακής του Μαυροκορδάτου. Ο Έπαρχος Μεσολογγίου Γιάγκος Σούτσος, που κατέθεσε ως ο μοναδικός μάρτυρας κατηγορίας εναντίον του Καραϊσκάκη, χαρακτηρίζεται από τον Φωτιάδη²²⁵ «τσιράκι του Μαυροκορδάτου», ενώ ο Φίνλεϋ γράφει πως επρόκειτο για τον πιο διεφθαρμένο και άρπαγα Φαναριώτη στην Ελλάδα²²⁶. Για τον Γεώργιο Τσόγκα ο Κασομούλης γράφει πως ο Μαυροκορδάτος τον αποκαλούσε «δεξί <του> ομμάτι»²²⁷ και ο Ηλίας Παπαστεργιόπουλος πως του δόθηκε μεγάλο μερίδιο από το ποσό του πρώτου δανείου²²⁸. Αργότερα, κατά την δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου το 1825, ο Σπυρομίλιος γράφει για τον Τσόγκα πως, ενώ διατελούσε αρχηγός της φρουράς της πόλης μαζί με τον Νικόλαο Στορνάρη, επικαλέστηκε λόγους υγείας και δήλωσε ότι θα αποχωρήσει από την πόλη, αφού πρώτα έδωσε προθεσμία είκοσι ημερών για την αντικατάστασή του. Ο συγγραφέας σχολιάζει «Πόθεν ν’ αρχίσω να κατηγορήσω αυτόν τον στρατηγόν, και μάλιστα αρχηγόν όλην της φρουράς;»²²⁹. Τέλος, για τον Τάτση Μαγγίνα, αναφέρεται πως αργότερα παρέδωσε το Αιτωλικό στους Τούρκους και η κατοπινή αιχμαλωσία του από τον Κιουταχή

²²³ W. H. Humphreys, *Journal of a visit to Greece*, London 1826, ed. Henry Colburn, σ. 235-236

²²⁴ Κ. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 127-128

²²⁵ Δ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 351

²²⁶ Γ. Φίνλεϋ, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, Μετ. Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, 2009, τ. 1, σ. 383

²²⁷ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 167

²²⁸ Η. Παπαστεργιόπουλος, *ό. π.*, σ. 204

²²⁹ Σπυρομίλιος, *Απομνημονεύματα της δευτέρας πολιορκίας του Μεσολογγίου 1825-1826*, Αθήνα 1926, σ. 15

θεωρήθηκε ύποπτη. Κατηγορήθηκε πως ακολούθησε τον Κιουταχί και «έμεινε πολύ καιρό μαζί του»²³⁰, μέχρι την μάχη της Αράχωβας, όπου πιάστηκε στο τουρκικό στρατόπεδο και οδηγήθηκε στην Διοίκηση.

²³⁰ Η. Παπαστεργιόπουλος, *ό. π.*, σ. 208

Δ' Κεφάλαιο

Η καταδίωξη στα Άγραφα και το αίτημα της συγχώρεσης

Το πιο αδιάσειστο επιχείρημα υπέρ του Καραϊσκάκη παρ' όλα αυτά είναι η εξέλιξη της πορείας του προς τα Άγραφα, όπου εκείνος και οι 300 περίπου σύντροφοί του προσπαθούν να ανακαταλάβουν το παλιό του Αρματολίκι αλλά καταδιώκονται, αυτοί και όσοι προσπαθούν να τον υποστηρίξουν, από τον Γιαννάκη Ράγκο, τον πρώην σύντροφό του Νικόλαο Στορνάρη, τον Γρηγόρη Λιακατά και άλλους οπλαρχηγούς σταλμένους από τη Διοίκηση με την συνδρομή του Δερβέναγα των Τρικάλων Σούλτσε Κόρτσα. Δεν διστάζουν δηλαδή οι αντίπαλοί του να ζητήσουν βοήθεια από τους Τούρκους προκειμένου να τον εξοντώσουν, χωρίς να ενοχλούνται που κάνουν τώρα, και μάλιστα φανερά, αυτό για το οποίο τον είχαν κατηγορήσει. Ο Α. Χατζηγάκης²³¹ επισημαίνει πως η διαδρομή που επέλεξε ο Καραϊσκάκης φεύγοντας από το Αιτωλικό για τα Άγραφα δεν ήταν η πιο εύκολη, δεδομένης της υγείας του αλλά και των καιρικών συνθηκών τον Απρίλη του 1824. Η πορεία όμως αυτή επελέγη σκόπιμα γιατί έτσι θα μπορούσε το σώμα των 300 ανδρών που είχε αρχικά μαζί του να μεγαλώσει με πρόθυμους άνδρες από τα μέρη που περνούσε, όπως και έγινε. Η καταδίωξή του καταγράφεται από τα *Ελληνικά Χρονικά* και τον *Φίλο του Νόμου*, που γράφουν μάλιστα πως από επιστολές της 27^{ης} Μαΐου 1824 μαθαίνουν ότι «Ο προδότης Καραϊσκάκης καθαιρεθείς και αποκηρυχθείς ως αποστάτης επροσποιήθη ότι ζητεί την συγχώρησιν της Διοικήσεως με μεγάλας υποσχέσεις, και τοιουτοτρόπως δραπετεύσας πανούργως, ηνώθη με τους Αρτινούς καπιτάνους, και συναθροίσας υπέρ τους 700 στρατιώτας εισέβαλεν εις το Ασπροπόταμον, εληλάτησε 4 ή 5 χωρία και συνεννοηθείς με τον Δερβέναγα των Τρικάλων Σούλτσε Κόρτζιαν εμελέτα να καθυποτάξη την Δυτικήν Ελλάδα»²³² Ο σκοπός του Καραϊσκάκη δηλαδή ανακοινώνεται στους Έλληνες πως είναι να καταλάβει ολόκληρη τη Δυτική Ελλάδα συνεργαζόμενος με τους Τούρκους.

Ο Κασομούλης, ως γραμματικός του Στορνάρη, παραθέτει την επικοινωνία με τον Σούλτσε Κόρτσα στον οποίο προσφεύγουν και οι δύο πλευρές για την τύχη των Αγράφων²³³. Ο Καραϊσκάκης με απειλές ζητά να του αναγνωριστεί ξανά το Αρματολίκι ενώ ο Στορνάρης γράφει στον Σούλτσε Κόρτσα πως ο Καραϊσκάκης καταδιώκεται από τους Έλληνες ως ταραχοποιός. Ο Δερβέναγας των Τρικάλων απαντά

²³¹ Α. Χατζηγάκης, “Η θρυλική πορεία του Καραϊσκάκη στ’ Ασπροπόταμο (Πίνδου)” στις *Μορφές*, τχ. 8 (Μάιος 1947), σ. 299-304

²³² *Ο Φίλος του Νόμου*, αρ. 25, 9.6.1824, σ. 1-2

²³³ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 143-145

στον Στορνάρη πως στον Καραϊσκάκη «δεν δίνει ούτε καλύβα, όχι Άγραφα» και διορίζει τον Σταμούλη Γάτζο και τον Καραταΐρη να ενωθούν με τους Έλληνες διώκτες του. Έχουμε έτσι συσπειρωμένους εναντίον του Καραϊσκάκη τους σταλμένους από τη Διοίκηση του Μαυροκορδάτου οπλαρχηγούς Ν. Στορνάρη, Γ. Ράγκο, Γρ. Λιακατά, Γ. Τσόγκα, Δ. Μακρή, Γ. Μπουκουβάλα να συνασπίζονται με τους Στ. Γάτζο και Καραταΐρη του Σούλτσε Κόρτσα και από την άλλη μεριά τους Α. Ίσκο και Γ. Στάικο να επιχειρούν να συνδράμουν το σώμα του Καραϊσκάκη²³⁴. Ακολουθούν συμπλοκές, ώσπου ο Καραϊσκάκης καταφέρνει να περάσει στα Άγραφα και ο Στορνάρης, του οποίου το αρματολίκι δεν κινδυνεύει πια, σταματά την καταδίωξη ενοχλημένος τώρα από την σύμπραξη με τους Τούρκους. Ο διάλογός του με τον Γ. Ράγκο, που παραθέτει ο Κασομούλης, είναι ενδεικτικός: «-Με Τούρκους μαζί δεν πηγαίνω να πολεμήσω. Αν τον πολεμούσαμεν μοναχοί μας έως να τον διώξωμεν, καλώς, ειδή με Τούρκους δεν ανακατώνομαι. -Ε, Καπετάν Νικολό, τον λέγει, και με Εβραίους θέλει ενωθώ να τον διώξω τον κερατά»²³⁵.

Η συνύπαρξη αυτή Ελλήνων και Τούρκων στην καταδίωξη του Καραϊσκάκη παραξενεύει και τον Παπαρρηγόπουλο, ο οποίος γράφει: «Ωστε παράδοξον ενταύθα συνέβη φαινόμενον· ότι Οθωμανοί ανεδεικνύοντο εκτελεσταί των αποφάσεων της Ελληνικής Διοικήσεως και από κοινού μετά Ελλήνων οπλαρχηγών κατεδίωκον τον υπ' αυτής αποκηρυχθέντα άνθρωπον»²³⁶. Ο ίδιος ο Μαυροκορδάτος με επιστολή της 21^{ης} Μαΐου 1824 προς την Διοίκηση²³⁷ επιχειρεί να δικαιολογήσει την ελληνο-τουρκική αυτή σύμπραξη αναγνωρίζοντας πως δεν είχαν ανάγκη οι Διοικητικοί οπλαρχηγοί την τουρκική ενίσχυση, όμως «έκαμαν καλά». Μάλιστα ο Γάτζος, «ο οποίος μέχρι τούδε ήτον και είναι με τους Τούρκους, μ' όλον ότι υπεσχέθη διά του στρατηγού Ράγκου να γενή Χριστιανός (το οποίον ακόμη δεν έκαμε)» θεωρεί ο Διοικητής λογικό να καταδιώκει τον Έλληνα οπλαρχηγό που δεν πειθάρχησε στην Διοίκησή του.

Η σύρραξη κορυφώνεται στο μοναστήρι της Βράχας, παλιό λημέρι του Κατσαντώνη στο Αρματολίκι του Καρπενησίου, όπου ο Καραϊσκάκης έχει καταφύγει αφήνοντας για πάντα τα Άγραφα. Η μάχη που ακολουθεί μεταξύ των ανδρών του Καραϊσκάκη, μιας και εκείνος είναι βαριά ασθενής, και των συνασπισμένων αντιπάλων του αφήνει νεκρό το πρωτοπαλικάρο του Αντώνη Ζαραλή, γεγονός που, όπως γράφει

²³⁴ Δ. Τσιάματος, *ό. π.*, σ. 217, 218

²³⁵ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 149

²³⁶ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 35

²³⁷ *I.A.M.*, τ. 5, τχ. 4, σ. 433

ο Κασομούλης²³⁸, τον συγκλόνισε και αδυνάτισε την στρατιωτική του δύναμη. Ο Μαυροκορδάτος αναφέρει στη Διοίκηση επιπλέον τον θάνατο κάποιου Γκέκα, μερικών Σουλιωτών και τον τραυματισμό του καπ. Βασίλη Νταγλίτη²³⁹. Μάλιστα τα *Ελληνικά Χρονικά*, προφανώς από λάθος πληροφόρηση, βιάστηκαν να αναγγείλουν «τον ολοτελή του Καραϊσκάκη εξολοθρευμόν, όστις κακήν κακώς και από όλους τους Καπιταναίους κατατρεχόμενος και καταπολεμούμενος ήλθε κατά το Καρπενήσι»²⁴⁰. Μετά τη μάχη στη Βράχα, ο Μαυροκορδάτος, στα πλαίσια της τακτικής αλληλογραφίας που είχε ώστε να ενημερώνεται για την πορεία της καταδίωξης, γράφει στις 23 Μαΐου 1824 στον Γιαννάκη Ράγκο πως αν ο Καραϊσκάκης δεν “σωφρονισθή” και ζητήσει συγχώρεση από την Διοίκηση έχουν το ελεύθερο να συνεχίσουν να τον κτυπούν, δηλώνει επιπλέον πως «μου κατοφαίνεται πολλά όπου ηδυνήθη να φύγη από το μοναστήρι όπου τον εσφαλίσατε, ήθελα λάβει μεγάλη ευχαρίστησιν αν τον επιάνατε. Ελπίζω όμως αι κατάραι του έθνους, το οποίον αυτός κατατρέχει, να φθάσουν εν τάχει και να λάβη εκείνο όπου ζητεί»²⁴¹.

Ο Καραϊσκάκης, βαριά άρρωστος, περιφέρεται, μεταφερόμενος από τους άνδρες του, σε δύσβατα βουνά και αναγκάζεται εν τέλει να ζητήσει “συγχώρεση” από τον Μαυροκορδάτο με επιστολή που στέλνει από τη Δομνίστα στις 27 Μαΐου 1824: «Εμένα η κακή μου τύχη και αρρώστησα οπίσω· δεν ηξεύρω κιόλα από τα κρύα τα πολλά ήταν, ή από τόσους αφορισμούς όπου μου εκάματε, και σε παρακαλώ να με συγχωρέση η Διοίκησις, και όλοι οι χριστιανοί, και να μου σταλή και μία ευχή συγχωρητική παρά του ιερέως»²⁴². Ο Κ. Παπαρρηγόπουλος θεωρεί πως η κίνηση αυτή καταδεικνύει την μεταστροφή του Καραϊσκάκη από τοπικό ηγέτη σε πολεμιστή του Έθνους, που βλέπει τελικά την σημασία να ενεργεί υπέρ του εθνικού και όχι του ατομικού συμφέροντος και αποκτά πειθαρχία.²⁴³ Ίσως όμως να μπορεί κανείς να υποθέσει πως ο Καραϊσκάκης αισθάνθηκε πως μια τέτοια καταδίωξη από όλο το τότε “επίσημο” κράτος, όντας τόσο βαριά καταπονημένος, δεν θα μπορούσε να έχει παρά άσχημη για τον ίδιο εξέλιξη. Δεν είναι παράλογο να υποθέσει κανείς πως αντιλαμβάνεται ότι ο άνθρωπος ο οποίος στέκεται απέναντί του είναι πανίσχυρος και πως ως αντίπαλός του δεν είχε πλέον ελπίδες επιβίωσης πολιτικής αλλά ούτε και

²³⁸ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 150

²³⁹ *Ι.Α.Μ.*, τ. 5, τχ. 4, σ. 433

²⁴⁰ *Ελληνικά Χρονικά*, αρ. φ. 44, 31.5.1824, σ. 53

²⁴¹ Ι. Ράγκος, *ό. π.*, σ. 84-85

²⁴² Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 35

²⁴³ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 36

φυσικής. Η άρνηση του Μαυροκορδάτου πάλι να απαντήσει και να δεχθεί αυτή τη συγχώρεση, που ο άρρωστος Καραϊσκάκης του ζητούσε, ίσως όντως να έγινε, πάλι σύμφωνα με τον Παπαρρηγόπουλο,²⁴⁴ ύστερα από πίεση των άλλων οπλαρχηγών, μπορεί να σημαίνει όμως και πως ο νικητής της διαμάχης Μαυροκορδάτος δεν είχε το μεγαλείο να δώσει ένα επωφελές για την πατρίδα τέλος. Σε άλλες παρόμοιες περιπτώσεις, όπως με τον Βαρνακιώτη και τον Γώγο Μπακόλα, οι ενέργειες του Μαυροκορδάτου είχαν στρέψει αγωνιστές γενναίους στην πλευρά των Τούρκων και ίσως είναι ευτύχημα που ο χαρακτήρας του Καραϊσκάκη ήταν τόσο ειλικρινής και ακέραιος που δεν φάνηκε εγωιστής σε αυτή την κρίσιμη περίπτωση. Άλλωστε είδαμε σε επιστολές πως ο ίδιος ο Μαυροκορδάτος θεωρούσε τη “δήλωση μετανοίας”, που εν τέλει του προσέφερε ο Καραϊσκάκης, ως απαραίτητη προϋπόθεση για να σταματήσει η δίωξή του, παρόλο που δυνητικά θα έπρεπε αυτή η απαίτηση να προέλθει από τη Διοίκηση και όχι από ένα μεμονωμένο πρόσωπο. Ο Καραϊσκάκης, φίλος στενός του Βαρνακιώτη, γνωρίζει το αποτέλεσμα που είχαν οι κινήσεις του αρματολού του Ξηρόμερου, που έκτοτε αποκαλούνταν “τουρκογιωργάκης”, και η απόφαση να προσπέσει στην Διοίκηση είναι συνειδητή. Δεν επιλέγει να “τουρκέψει” κι εκείνος από απογοήτευση ή εκδίκηση, όσο και αν ο εγωϊσμός κάποιου θα το δικαιολογούσε. Η υγεία του, η τύχη των άλλων “εχθρών” του Μαυροκορδάτου στη Δυτική Ελλάδα, η αποτυχία της ένοπλης προσπάθειας να ανακαταλάβει τα Άγραφα, αλλά κυρίως η ιδιοσυγκρασία του και ο πατριωτισμός του τον ωθούν να επιλέξει να “ταπεινωθεί” προκειμένου να συνεχίσει τον αγώνα. Είχε άλλωστε τους οικονομικούς πόρους να ιδιωτεύσει και θα μπορούσε να καταφύγει κι εκείνος στους Τούρκους, αλλά δεν το πράττει. Έκτοτε προσπαθεί να επιστρέψει στα Άγραφα με πολιτικό τρόπο, όπως φαίνεται σε επιστολές που απευθύνει στον Πρόεδρο Κουντουριώτη και τον Ιωάννη Κωλέττη και στην φιλοκυβερνητική στάση του κατά τον εμφύλιο.

Η εκστρατεία στα Άγραφα από τους πολιτικούς φίλους του Μαυροκορδάτου, οργανωμένη από την Διοίκηση, στιγματίζεται ακόμη από τον Βλαχογιάννη²⁴⁵ και γιατί είναι εμφανές πως για να ικανοποιήσει τους σκοπούς του Διοικητή υποδούλωσε την επαρχία Αγράφων, που ως τότε ήταν ουσιαστικά ελεύθερη. Με την είσοδο των ελληνικών στρατευμάτων στην περιοχή, δόθηκε η αφορμή να περάσουν τουρκικά στρατεύματα και να εδραιώσουν την παρουσία τους εκεί. Τα Άγραφα θα μείνουν

²⁴⁴ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 37

²⁴⁵ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 138

σκληρωμένα έκτοτε ως το τέλος της Επανάστασης και την οριστικοποίηση των συνόρων. Χαρακτηριστική και συγκινητική είναι η επιστολή που αποστέλλουν οι πρόκριτοι των Αγράφων προς την Διοίκηση στις 28 Οκτωβρίου 1824 στην οποία καταγράφουν όσα υποφέρουν οι τοπικοί πληθυσμοί από τον Τούρκο Καραταΐρη, ο οποίος με την ανοχή του Ράγκου περιέρχεται την επαρχία, τρομοκρατεί τους Αγραφιώτες και απαιτεί χαράτσια και τα μοιράζεται με τον Ράγκο (Παράρτημα 1)²⁴⁶. Αντίστοιχη επιστολή αποστέλλουν και οι στρατιωτικοί της περιοχής (Παράρτημα 2)²⁴⁷ με κοινό αίτημα και στις δύο περιπτώσεις την επιστροφή του Καραϊσκάκη στην ηγεσία των Αγράφων. Μάλιστα οι στρατιωτικοί αναφέρουν πως αναγκάστηκαν να κάνουν “κίνημα” μιας και η ηγεσία τους είναι φιλοτουρκική και ενώ κατάφεραν να πολιορκήσουν τους Γάτζο και Καραταΐρη στη Φουρνά Ευρυτανίας, ουσιαστικά ελευθερώνοντας την περιοχή, ο Ράγκος απέστειλε βοήθεια στους Τούρκους και τους απελευθέρωσε.

Επιπλέον, η θέση των Αγράφων είναι ιδιαίτερα νευραλγική για τα ελληνικά κινήματα και υπό την ηγεσία του Ράγκου, όπως επιβλήθηκε από τον Μαυροκορδάτο, επιτρέπεται στους Τούρκους να ελέγχουν σημαντικά πόστα και να έχουν τη δυνατότητα γρήγορου ανεφοδιασμού. Ενδεικτική είναι για παράδειγμα η επιστολή του Δήμου Σκαλτσά στις 10 Σεπτεμβρίου 1824 από το στρατόπεδο της Άμπλιανης, όπου απευθυνόμενος στον “Εκλαμπρότατο” αναφέρει πως οι Τούρκοι ανεφοδιάζονται από τα Άγραφα και πως ο Γιολδάσης «Δεν βαρεί τον Γαλή, όστις κάθεται εις του Μαυρίλλου απ’ έξω με τριάντα-σαράντα νομάτους, και κουβαλεί ζαϊρέν από την Ρεντίνα των Τούρκων, οπού και αυτόν τον έχει ο Ράγκος κολιντζήν»²⁴⁸. Ο Σκαλτσάς δηλαδή γράφει, και θέτει εν γνώσει του Μαυροκορδάτου, πως ο κολιντζής του Ράγκου Γαλής συνεργάζεται με τους Τούρκους και μάλιστα εφοδιάζει τα στρατεύματά τους. Και ακόμη γράφει στην ίδια επιστολή ο Σκαλτσάς πως αν ο Καραϊσκάκης βρισκόταν στα Άγραφα η επαρχία δεν θα είχε φθάσει σε αυτή την κατάσταση. Συμπεραίνουμε εύλογα πως οι τοπικοί πληθυσμοί, που ουσιαστικά είναι αυτοί που υφίστανται τις επιπτώσεις των αλλαγών στην ηγεσία των Αγράφων, αναγνωρίζουν ως λιγότερο επισφαλείς τις ημέρες που έζησαν υπό την αρχηγία του Καραϊσκάκη.

²⁴⁶ Γ.Α.Κ., Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη [1600 - 1950], Σειρά 1 - Κατάλογος Α' Συλλογής Γιάννη Βλαχογιάννη [1588 - 1902], Υποσειρά 1 - Αρχαίον Αγώνος [1793, 1821 - 1828, 1866], Φάκελος 6 - "Εκτελεστικόν" [Αύγουστος - Δεκέμβριος 1824], τεκμήρια 128-131

²⁴⁷ Γ.Α.Κ., Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη [1600 - 1950], Σειρά 1 - Κατάλογος Α' Συλλογής Γιάννη Βλαχογιάννη [1588 - 1902], Υποσειρά 1 - Αρχαίον Αγώνος [1793, 1821 - 1828, 1866], Φάκελος 6 - "Εκτελεστικόν" [Αύγουστος - Δεκέμβριος 1824], τεκμήριο 137

²⁴⁸ I.A.M., τ. 5, τχ. 4, σ. 889-890

Επίλογος

Η πορεία του Γεωργίου Καραϊσκάκη από Αρματολός των Αγράφων σε κατηγορούμενος ως προδότης και διωκόμενος μέσα σε διάστημα λιγότερο των δύο ετών είναι ενδεικτική του αναβρασμού της περιόδου αλλά και των ανακατατάξεων στην ισορροπία δυνάμεων μετά το συνταρακτικό γεγονός της έναρξης της επανάστασης. Και οι επιστολές των προκρίτων των Αγράφων αποδεικνύουν περίτρανα πόσο οι διεργασίες στα κέντρα εξουσίας επηρεάζουν κυρίως τον απλό πολίτη, τον άμαχο πληθυσμό, η γνώμη του οποίου δεν ζητείται, αλλά καλείται να καλύψει με την όποια φορολογία και ζωοτροφία τις ανάγκες του στρατεύματος και είναι αυτός που υπόκειται στην τιμωρητική διάθεση των Τούρκων και των αντιμαχόμενων φατριών.

Η κρίση εξουσίας όμως, όπως διαφάνηκε στην σύγκρουση μεταξύ Μαυροκορδάτου και Καραϊσκάκη και κορυφώθηκε με την δικαστική αλλά και στρατιωτική δίωξη του δεύτερου, είχε και άλλες συνέπειες στον Αγώνα. Είδαμε πως η κυριαρχία του Ράγκου στα Άγραφα οδήγησε έκτοτε στον ουσιαστικό έλεγχο τους από τους Τούρκους. Εκτός των όσων καταμαρτυρούν οι Αγραφιώτες πως υποφέρουν, ένας σημαντικός στρατηγικά χώρος χρησιμοποιείται πλέον από το τουρκικό στράτευμα για ανεφοδιασμό σε μια περίοδο που ο Αγώνας παλεύει να εδραιωθεί. Πολιτικά, η αντιπαλότητα μεταξύ Μαυροκορδάτου και Καραϊσκάκη χρησιμοποιείται από τον Διευθυντή και συνδέεται με τον εμφύλιο που ξεκινά στην Πελοπόννησο. Ο Σπηλιάδης παραθέτει επιστολή του Ζαΐμη προς τη Διοίκηση στις 25 Απριλίου 1824, όπου πληροφορούμενος από τον Μαυροκορδάτο για την υποτιθέμενη προδοσία που αποκαλύφθηκε γράφει «Το κίνημα του Καραϊσκάκη έγεινε και από τον τουρκικόν σχέδιόν του, και από ερεθισμόν των εν Τριπολιτσά»²⁴⁹. Οι κατηγορίες για σχέδιο προδοτικό βαρύνουν πλέον, χωρίς αποδείξεις, και τους Πελοποννήσιους αντιδιοικητικούς Κολοκοτρώνη και Μαυρομιχάλη, πολιτικών αντιπάλων του Μαυροκορδάτου και της Διοίκησης.

Αναμφίβολα η πιο σημαντική επίδραση αυτής της διαμάχης, όπως εξελίχθηκε, ήταν στον τρόπο που κινήθηκε έκτοτε ο Καραϊσκάκης. Ο Παπαρρηγόπουλος είδαμε πως θεώρησε την επιστολή συγχώρεσης από τη Δομνίστα ως αλλαγή του υπέρ του πατριωτικού Αγώνα, μπορεί να θεωρηθεί όμως πως δείχνει την στρατηγική σκέψη του Καραϊσκάκη. Γνωρίζει τις τύχες όσων βρέθηκαν απέναντι στον Μαυροκορδάτο και δεν επιθυμεί να γίνει ένας από αυτούς. Έκτοτε επιχειρεί να προσεταιρισθεί συμμάχους και

²⁴⁹ Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 46-47

γράφει επιστολές στον Κουντουριώτη²⁵⁰ και τον Κωλέττη, πρόθυμος να δουλέψει για τους σκοπούς της Διοίκησης. Δεν ξεχνά την έχθρα του με τον Μαυροκορδάτο, όπως φαίνεται στην επιστολή της 4^{ης} Μαρτίου 1826 προς τον Κωλέττη, όπου αναφέρεται στην «κατηραμμένη φατρία του διαβόλου κορδάτου»,²⁵¹ αλλά και την κατάσταση στην οποία έχουν περιέλθει τα Άγραφα (Παράρτημα 3). Ο Κωστής Παπαγιώργης θεωρεί πως η δίκη ήταν ακόμη σημαντική γιατί ανάγκασε τον Καραϊσκάκη να κόψει τους δεσμούς του με τα Άγραφα²⁵². Δεν θα επιστρέψει πια και οι ορίζοντές του πλέον θα περιλαμβάνουν όλα τα ελληνικά εδάφη.

Η αντιπαλότητα με τον Μαυροκορδάτο συνεχίζεται στα υπόλοιπα 3 χρόνια που θα ζήσει ο Καραϊσκάκης, ως τον αμφιλεγόμενο θάνατό του το 1827. Ο Μαυροκορδάτος δημιουργεί αναχώματα στις προσπάθειες του Καραϊσκάκη να του ανατεθεί η αρχιστρατηγία, προωθώντας τον λιγότερο ικανό αλλά έμπιστό του Κώστα Μπότσαρη²⁵³ και, όταν δεν το πετυχαίνει, θεωρείται πως πείθει την Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας να του αφαιρεθεί ο τίτλος και να δοθεί στους Βρετανούς Church και Cochrane²⁵⁴. Ακόμη και το τέλος του θεωρείται πως δεν προήλθε από σφαίρα Τούρκου, όπως καταγράφηκε. Ο Γιάννης Βλαχογιάννης, που αφιέρωσε δεκαετίες έρευνας για την ζωή και την πορεία του στρατηγού, στο ημιτελές πόνημά του *Καραϊσκάκης* έγραψε πως ο θάνατος του οργανώθηκε από τον Μαυροκορδάτο και μάλιστα «Η απόδειξη θα φανεί εκεί που πρέπει»²⁵⁵. Δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει το έργο του και να γράψει την απόδειξη που πίστευε πως είχε, όμως για τους λόγους που ο Μαυροκορδάτος αντιμεχόταν με μένος τον Καραϊσκάκη γράφει πως «ήξερε την τέχνη να υποδουλώνει και δούλους να 'χει στους σκοτεινούς σκοπούς του και γι' αυτό άμα έπεφτε απάνω σ' άνθρωπο ανυπόταχτο κι ανίκανο να πέσει και να προσκυνήσει, έχανε τα λογικά του και γινόταν άξιος ακόμα και του φόνου»²⁵⁶. Ο Πάνος Βασιλείου συμφωνεί πως ο Καραϊσκάκης δεν έγινε αρεστός στον κύκλο του Μαυροκορδάτου λόγω του

²⁵⁰ Αποθετήριο Ακαδημίας Αθηνών σε <http://repository.academyofathens.gr/document/185634.pdf> ημερομηνία ανάκτησης 13.2.22

²⁵¹ Αποθετήριο Ακαδημίας Αθηνών σε <http://repository.academyofathens.gr/document/188574.pdf> ημερομηνία ανάκτησης 13.2.22

²⁵² Κ. Παπαγιώργης, *ό. π.*, σ. 272

²⁵³ Δ. Σταμέλος, *Ο Θάνατος του Καραϊσκάκη, Συμπτωματικό γεγονός ή οργανωμένη δολοφονία;*, Αθήνα 2009, Πέμπτη Έκδοση, σ. 17

²⁵⁴ Δ. Σταμέλος, *ό. π.*, σ. 27-28

²⁵⁵ Γ. Βλαχογιάννης, *Καραϊσκάκης*, Νέα Εστία, τχ. 475, σ. 490

²⁵⁶ Γ. Βλαχογιάννης, *Καραϊσκάκης*, Νέα Εστία, τχ. 475, σ. 490

ανυπότακτου χαρακτήρα και του στρατηγικού του νου, που τον έκαναν να μην αναγνωρίσει την εξουσία του Διευθυντή στη Δυτική Ελλάδα²⁵⁷.

Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος επιχείρησε να οργανώσει τη Δυτική Στερεά Ελλάδα με τρόπο συγκεντρωτικό, που δεν επέτρεπε στους ντόπιους οπλαρχηγούς την ευχέρεια να παίρνουν πρωτοβουλίες. Η κάθε κίνηση έπρεπε να εγκριθεί από τον ίδιο ή τους συμβούλους του σε μια προσπάθεια να καρπωθεί νίκες που ίσως δεν του ανήκαν, αφήνοντας το φταίξιμο της αποτυχίας στους άλλους. Φαίνεται υποστηρικτικός στους οπαδούς του, στους οποίους συγχωρεί λάθη, ενώ είναι αμείλικτος με όσους δεν δείχνουν έμπρακτα υποταγή. Και ίσως μπορεί κανείς με ασφάλεια να συμπεράνει πως νικητής της σύγκρουσης με τον Καραϊσκάκη φάνηκε ο Μαυροκορδάτος. Ο Καραϊσκάκης μακριά από τα Άγραφα κάνει τις πιο σημαντικές του νίκες, όπως αυτή στην Αράχωβα, αλλά ακόμη και ως αρχιστράτηγος αναγκάζεται να δεχθεί την απόφαση να παραχωρήσει την αρχηγία και να ακολουθήσει εντολές που δεν πίστευε και οι οποίες, εν τέλει, οδήγησαν στο θάνατό του, την καταστροφή ενός των μεγαλύτερων στρατοπέδων του Αγώνα και την κατάληψη της Ακρόπολης από τους Τούρκους. Ο Ηλίας Παπαστεργιόπουλος γράφει χαρακτηριστικά «Τον εκμηδένισαν. Και στα στερνά τον δολοφόνησαν».²⁵⁸

Αναφορικά με τον πατριωτισμό του Καραϊσκάκη, δεν φαίνεται ιδιαίτερα πιθανή η άποψη πως χάνοντας τα Άγραφα αρχίζει η εθνική του συνείδηση να προβάλλει. Αναφέρθηκαν ήδη απόψεις που σχετίζουν την προηγούμενη δράση του με ένα ευρύτερο σχέδιο οργάνωσης εναντίον των Τούρκων στη Ρούμελη. Οι σύγχρονοί του δεν πίστευαν πως ήταν προδοτική η στάση του στα γεγονότα που οδήγησαν στη δίκη, με δεδομένη την ευρύτερη χρήση των καπακιών και την επικοινωνία με τους Τούρκους από πολλούς οπλαρχηγούς της εποχής. Ο Ν. Κασομούλης, που ακολουθούσε την καταδίωξη στα Άγραφα ως γραμματικός του Ν. Στορνάρη, επισημαίνει πως στο ένα “άδικο” του Καραϊσκάκη, «Τα εδικά μας όμως («άδικα») ήτον δέκα, και δεν έκαμναν κρότον, διότι στηρίζονταν από το κόμμα του Διευθυντού»²⁵⁹. Και είναι ενδιαφέρουσα η αναγωγή που κάνει ο Κασομούλης στη δίκη του Αριστείδη θέλοντας να καταδείξει πως η άγνοια και τα πάθη είναι που οδήγησαν στην καταδίκη του Καραϊσκάκη. Γράφει χαρακτηριστικά «Με καιρόν κατάλαβα ότι το ολέθριον σύστημα της (στρατιωτικής)

²⁵⁷ Π. Βασιλείου, *ό. π.*, σ. 16

²⁵⁸ Η. Παπαστεργιόπουλος, *ό. π.*, σ. 302

²⁵⁹ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 152

Αριστοκρατίας ήτον οπού καταδίωκεν τον άνδρα, (αλλά) και η ιδιοτέλεια»²⁶⁰. Η “αριστοκρατία” της εποχής δεν μπορούσε εύκολα να αποδεχθεί την άνοδο ενός ανθρώπου χωρίς κληρονομικά δικαιώματα, που μόνος του κατάφερε να στερεωθεί σε ένα από τα σημαντικότερα αρματολίκια, όσο και αν άξιζε να κατέχει τη θέση.

Ο Καραϊσκάκης αποδεικνύει ακόμα πως η δράση του είναι ανιδιοτελής και πατριωτική όταν μετά τη μάχη στο Κρεμμύδι συναντά τον Κασομούλη στο Ναύπλιο πριν αναχωρήσει για τη Ρούμελη και του δηλώνει πως συγχωρεί τον Στορνάρη: «Γράψε λοιπόν, λέγει, εις τον Στορνάρην ότι ανταμώθημεν και τα είπαμεν, και ειπέ του ότι, με όλας τας καταδρομάς οπού έλαβα από αυτόν, ηξεύρω πόθεν ήτον (η) αιτία, και ό,τι ώρα με θελήση και οπού θελήση, είμαι βοηθός του»²⁶¹. Και ακόμη από το Κερατσίνι στις 2 Απριλίου 1827 γράφει στον εχθρό του Γιαννάκη Ράγκο «Αδελφέ καπετάν Γιαννάκι! Βλέπω οφθαλμοφανώς ότι ετελείωσαν πλέον τα ψεύματα και ότι η ελευθερία της πατρίδος μας θέλει φθάσει εντός ολίγου· ανάγκη όμως όπου και ημείς να προθυμοποιηθώμεν διά να φανώμεν ένδοξοι των λαμπρών κατορθωμάτων μας»²⁶². Δεν βάζει τον εγωισμό του πάνω από το συμφέρον του Αγώνα και κάνει ό,τι χρειάζεται για να ενισχύσει την κοινή προσπάθεια συγχωρώντας όσους προηγούμενα προσπάθησαν να τον βλάψουν και καλώντας τους να συστρατευθούν. Είναι γνωστό πως ακόμη και με το θάνατο της συζύγου του θεώρησε σωστότερο να μείνει στο στρατόπεδο παρά να αφήσει τη θέση του στέλνοντας επιστολή προς τη Διοίκηση: «Απέθανε η σύζυγός μου και ήθελον να υπάγω να οικονομήσω τα παιδιά μου, αλλά δεν αφήνω την πατρίδα»²⁶³.

Με βάση όσα εξετάσθηκαν, θα ήταν ίσως ασφαλές να υποθέσουμε πως η δίκη του Καραϊσκάκη στο Μεσολόγγι είναι κομβική για τον επίδοξο μελετητή. Είναι μια ευκαιρία να εξετάσουμε την περίοδο του Αγώνα σε ένα σταυροδρόμι αλλαγών σε ένα ευρύ πεδίο. Οι δύο πρωταγωνιστές αποτελούν ισχυρές προσωπικότητες, που με τον δικό τους τρόπο σημάδεψαν την πορεία προς την απελευθέρωση. Η στάση του Καραϊσκάκη απέναντι στους γύρω του, είτε πρόκειται για οπλαρχηγούς είτε τον απλό λαό, είναι ενδεικτική του χαρακτήρα που διαμόρφωσε μεγαλώνοντας χωρίς τη στήριξη μιας ισχυρής οικογένειας ή κάποιου προστάτη. Ο Βλαχογιάννης γράφει συγκρίνοντάς τον με τον Ράγκο πως «από τους χριστιανούς κατοίκους ένα βελόνι δεν έπαιρνε· ο Ράγκος δεν έκανε διάκριση».²⁶⁴ Πολιτευόταν ακόμη με γνώμονα τον τρόπο που

²⁶⁰ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 131

²⁶¹ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 272

²⁶² Ι. Ράγκος, *ό. π.*, σ. 73

²⁶³ Δ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 526

²⁶⁴ Γ. Βλαχογιάννης, *Στρατιωτική Δικτατορία, Στ', Καραϊσκάκης*, εφ. Πρωΐα, 18.12.1932

ασκούνταν η εξουσία προεπαναστατικά, εύλογα λοιπόν ήρθε σε σύγκρουση με τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, φορέα μιας διαφορετικής προσέγγισης, σαφώς επηρεασμένης από τη Φαναριώτικη καταγωγή του, τις ευρωπαϊκές του επιρροές αλλά βεβαίως και του φιλόδοξου χαρακτήρα του. Είναι μια σύγκρουση μεταξύ του παλιού και του καινούριου σε ένα γεωγραφικό χώρο μεταβαλλόμενο. Ο Μαυροκορδάτος είναι ευγενής, μορφωμένος, διπλωμάτης, δεν διστάζει να δράσει προκειμένου να πετύχει το σκοπό του και, όπως φάνηκε, αποτελεσματικός. Άλλωστε, είδαμε πως σε μικρό χρονικό διάστημα χρησιμοποίησε το ίδιο επιχείρημα της κατηγορίας για προδοσία με “ελευθερία” στη χρήση αποδείξεων και με τον Βαρνακιώτη και με τον Σιαδήμα. Τα μέσα που χρησιμοποίησε τον έφεραν στο κέντρο των αποφάσεων και οι διασυνδέσεις του του εξασφάλισαν την υστεροφημία που εκείνος επέλεξε. Η χρήση του τύπου και της ιστοριογραφίας προς όφελός του είναι καινοφανής και σίγουρα άξια ιδιαίτερης περαιτέρω μελέτης. Ο Σπηλιάδης αναφέρεται συγκεκριμένα στον τρόπο με τον οποίο κατάφερε ο Μαυροκορδάτος να δημιουργήσει την εικόνα του στην Ευρώπη ενθαρρύνοντας δικούς του ανθρώπους να γράφουν υπέρ του στις ευρωπαϊκές εφημερίδες, έτσι ώστε να θεωρείται «πολεμιστής, και στρατηγός, ως ο Κολοκοτρώνης»²⁶⁵.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να αντιπαραβάλλουμε μια χαρακτηριστική σκηνή, όπως καταγράφηκε από τον βιογράφο του Δημήτριο Αινιάνα, όταν ο αρχιστράτηγος τότε Καραϊσκάκης, μέσα στη βροχή και τη λάσπη προσπαθούσε να τραβήξει με τα χέρια ένα κανόνι κοντά στη Δόμβραινα: «... ιδών πλησίον του τον εθελοντήν, τον οποίον εγνώριζεν ότι διά περιέργειαν και φιλοτιμίαν εξέθεσε τον εαυτόν του εις τους κόπους και τους κινδύνους της εκστρατείας “βλέπεις (λέγει προς αυτόν) εις ποία βάσανα είμεθα υποκείμενοι; -Αν κατά το παρόν (απεκρίθη ο νέος) τα πάθη δεν αφίνουν να γνωρισθώσιν αι εκδουλεύσεις και οι αγώνες σου, δεν πρέπει ν’ απελπισθής. Θέλει έλθει καιρός να γνωρίσωσι την αξίαν εκάστου και ν’ αποδώσωσι τον ανήκοντα έπαινον και την δικαίαν αμοιβήν -Γράφε καν (επανάλαβεν ο Καραϊσκάκης), γράφε ό,τι βλέπεις, και τούτο θέλει είναι αρκετή ανταμοιβή δι ημάς».²⁶⁶ Και ενώ η πλευρά του Μαυροκορδάτου ήλεγχε τα δημοσιεύματα στον τύπο, η βιογραφία του Καραϊσκάκη, στην οποία ανήκει το προηγούμενο απόσπασμα, σχολιάζεται από τον Βλαχογιάννη πως τυπώθηκε από τον Αινιάνα το 1834, λίγο μετά τον θάνατο του αρχιστράτηγου, στη

²⁶⁵ Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 46

²⁶⁶ Δ. Αινιάν, *ό. π.*, σ. 84

Χαλκίδα και όχι στο Ναύπλιο ή τη Σύρο διότι «Τύπωμα βιβλίου για τον Καραϊσκάκη θα σήκωνε την αντιπολίτευση του Μαυροκορδάτικου κόμματος στο ποδάρι»²⁶⁷ και κανείς τυπογράφος δεν θα τολμούσε μια τέτοια κίνηση.

Συμπερασματικά, η δίκη στο Αιτωλικό μπορεί να εξεταστεί με όρους πολιτικούς, νομικούς και κοινωνιολογικούς. Δίνει αφορμή να εξεταστεί η σχέση του νεοσχηματιζόμενου κράτους με το άτομο, οι όροι νομής της εξουσίας, οι διαπροσωπικές σχέσεις και οι επιπτώσεις τους στην εξέλιξη του Αγώνα αλλά και την καθημερινή ζωή των άμαχων πληθυσμών. Βλέπουμε τις μεταβαλλόμενες σχέσεις που ορίζει η έναρξη της επανάστασης μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων που μέχρι πρότερα κινούνταν στα ίδια πεδία. Μπορούμε να διακρίνουμε τον συνεχή αγώνα για επιβολή αλλά και απλή επιβίωση καθώς και το μέγεθος της επίδρασης του χαρακτήρα όσων βρίσκονται σε θέσεις εξουσίας στην εξέλιξη της Ιστορίας. Η πορεία της επανάστασης στη Ρούμελη θα ήταν διαφορετική αν η επιλογή των κινήσεων γινόταν με βάση όρους αντικειμενικότερους, με βάση τη συλλογικότητα και την αλληλεγγύη. Ο Κασομούλης περιγράφοντας την τραγική πολιορκία του Μεσολογγίου στις πρώτες της φάσεις χρησιμοποιεί τη φράση «Ίδού τι κάμνει ο ζήλος προς την πατρίδα, όταν φαίνεται συγχρόνως από όλους ίσος»²⁶⁸, όταν αναφέρεται στον ανεφοδιασμό της πόλης από τον Μιαούλη, δείχνοντας το αίσθημα αισιοδοξίας και πόσα μπορούσαν και πετύχαιναν οι επαναστατημένοι Έλληνες όταν δούλευαν όλοι μαζί χωρίς ανισότητες για το κοινό καλό. Και ακόμη, σε μια ευρύτερη εξέταση, αντιλαμβανόμαστε πως, παρόλες τις ηθικές ελλείψεις του ανθρώπινου χαρακτήρα, οι μεγάλες αλλαγές δεν είναι ανέφικτες ακόμη και αν δεν ολοκληρώνονται με τον ιδανικότερο τρόπο.

²⁶⁷ Γ. Βλαχογιάννης, *Καραϊσκάκης*, Νέα Εστία, τχ. 471, σ. 242

²⁶⁸ Ν. Κασομούλης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 338

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Εφημερίδες

Ελληνικά Χρονικά (1824)

Ο Φίλος του Νόμου (1824)

Πρωΐα (1932, 1933)

Νέα Εστία

2. Περιοδικά

Παρνασσός

Επιθεώρηση Τέχνης

Μορφές

3. Αρχειακές Συλλογές

Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας (Α.Ε.Π.)

Γενικά Αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ.)

Ακαδημία Αθηνών, Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας, Ιστορικών Αρχείων Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, Αθήνα 1968 (Ι.Α.Μ.)

B. Βιβλιογραφία

Αινιάν Δ., *Ο Καραϊσκάκης ή του Καραϊσκάκη βιογραφία και λεπτομερής έκθεσις της τελευταίας εκστρατείας αυτού υπέρ των Αθηνών*, Χαλκίδα 1834

Βακαλόπουλος Α., *ΣΤ' Η Εσωτερική Κρίση (1822-1825)*. Στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Η Μεγάλη Επανάσταση (1821-1829)*, Θεσσαλονίκη 1982.

Βασιλείου Π., *Το Αρματωλίκι των Αγράφων και ο Αλεξ. Μαυροκορδάτος στη διαμάχη Ράγκου-Καραϊσκάκη*. *Επιθεώρηση Τέχνης* (19), Ιούλιος 1956, σσ. 15-21.

Βλαντής Σ. Α., *Εθνική δράσις του Ιωάννου Ζαμπελίου και Βιογραφία Αθανασίου Ψαλλίδα*, Αθήνα 1924

Βλαχογιάννης Γ., *Καραϊσκάκης, Νέα Εστία*, 1947

Βλαχογιάννης Γ., *Καραϊσκάκης, (Η δίκη του περί προδοσίας)*. εφ. *Πρωΐα*, 1933
 Ιανουάριος 1, 8, 15

Βλαχογιάννης Γ., *Στρατιωτική Δικτατορία, Στ', Καραϊσκάκης*, εφ. Πρωΐα, 18.12.1932

Γιαννακόπουλος Θ., *Καπάκια*. Ανάκτηση Ιανουάριος 27, 2022, από <http://www.epoxi.gr/scriptum234.htm>

Γριβέλας Λ., *Το στρατόπεδο του Καραϊσκάκη στην Οξυά και οι αιμαχίες στη Νευρόπολη*, Ιανουάριος 2008, Ανάκτηση 28.1.2022, από www.cognoscoteam.gr/το-στρατόπεδο-του-καραϊσκάκη-στην-οξυ/

Δημακόπουλος Γ., Δ. *Ο Κώδιξ των Νόμων της Ελληνικής Επανάστασεως 1822-1828. Η νομοθετική Διαδικασία. Τα κείμενα των Νόμων*, στην: *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* (1963-1964), τ. 10-11, Αθήνα 1966

Θεολόγης Θ., *Αρματολίκι Αγράφων*. Στο *Ιστορικό Συνέδριο Λεοντίου*. Ανάκτηση 27.1.2022, από <https://www.dimosargitheas.gr/el/plirofories/istoria/193-armatoliki-agrafwn>

Κασομούλης Ν., *Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επανάστασεως των Ελλήνων 1821-1833*, τ. 1 και 2, Αθήνα 2005

Κόκκινος Δ., *Η Ελληνική Επανάστασις*, Έκτη εκδ., τ. 4, Αθήνα

Μεταξάς Κ., *Ιστορικά Απομνημονεύματα εκ της Ελληνικής Επανάστασεως*, Αθήνα 2006

Παπαγιάννης Γ. Επ., *Τα 150 χρόνια από το θάνατο του Γεωργίου Καραϊσκάκη*, Παρνασσός, τ. ΚΖ', αρ. 4 (Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1985), σ. 559-593

Παπαγιώργης Κ., *Τά καπάκια, Βαρνακιώτης, Καραϊσκάκης, Ανδρούτσος*, Αθήνα 2014

Παπαδόπουλος Κ., *Τα κατά Γ. Βαρνακιώτην και Ανάκτσεις του Μεσολογγίου*, Μεσολόγγι 1861

Παπαρρηγόπουλος Κ., *Γεώργιος Καραϊσκάκης*, Αθήνα 1867

Παπαρρηγόπουλος Κ., *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Έκτη εκδ., τ. 6, Αθήνα

Παπασταύρος Α., *Αλή Πασάς, Από λήσταρχος ηγεμόνας*, τ. 1, Ιωάννινα 2013

Παπαστεργιόπουλος Ηλ., *Η Δίκη του Καραϊσκάκη*, 3η Έκδοση, Αθήνα χ.χ.

Πρωτοψάλτης Ε. Γ., *Αλέξανδρος Ν. Μαυροκορδάτος, Ο βίος και το έργον του μέχρι και της Καποδιστριακής περιόδου*, Αθήνα 1982

Ράγκος Ι., *Ηρωικά σελίδες της ιεράς επανάστασεως, Ο στρατηγός Ράγκος κατά το 1821. Αι σημαντικότεραι μάχαι αυτού*, Αθήνα 1891

Σπηλιάδης Ν., *Απομνημονεύματα*, τ. 1, Αθήνα 1851

Σπυρομίλιος, *Απομνημονεύματα της δευτέρας πολιορκίας του Μεσολογγίου 1825-1826*, Αθήνα 1926

Σταμάτης Α. Δ., *Η δίκη του Καραϊσκάκη και ο Κωνσταντής Βουλπιώτης*, Πρακτικά Ημερίδας: «Η Βούλπη Ευρυτανίας στη διαδρομή της Ιστορίας, Βούλπη, 18 Αυγούστου 2007», Αθήνα 2008

Σταμέλος Δ., *Ο Θάνατος του Καραϊσκάκη, Συμπτωματικό γεγονός ή οργανωμένη δολοφονία*, Πέμπτη Έκδοση, Αθήνα 2009

Στεργιούλης Χ. Β., *Ο “προδότης” Γ. Καραϊσκάκης- Α' μέρος: Η σύγκρουση με τον Αλ. Μαυροκορδάτο*. Ανάκτηση 28.12.2021, από <https://www.larissanet.gr/2020/07/11/o-prodotis-g-karaiskakis-a-meros-i-syngkrousi-me-ton-al-mavrokordato1/>

Στεργιούλης Χ. Β., *Ο “προδότης” Καραϊσκάκης- Β' μέρος: δεν εφέρθη ως Πατριώτης, και ως χριστιανός...* Ανάκτηση 28.12.2022, από <https://www.larissanet.gr/2020/07/19/o-prodotis-g-karaiskakis-tou-charalampou-stergiouli/>

Τρικούπης Σ., *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, τ. 3. Αθήνα 1993

Τσιάμαλος Δ., *Κοινωνική και επαναστατική συνείδηση των ενόπλων της Ρούμελης στην επανάσταση του 1821*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα 2007

Μαντζιούρα Τρ. Η.-Τσιβόλας Λ. Γ., *Πρωτεύουσα των Αγράφων του Καραϊσκάκη*, Ανάκτηση 3.12.2021, από <https://docplayer.gr/67860118-Protuyoysa-ton-agrafon-toy-karaiskaki.html>

Υφαντής Η., *Η προφορική παράδοση για τη “Μάχη του Αγίου Βλασίου ή Σοβολάκου (1823)“ συντελεστής στην επανασηματοδότηση της μνήμης. Η περίπτωση της μαρτυρίας του Ζαχαρία Στουρνάρα*. Στο σ. έ. Α. Β. Βετσόπουλος και Χρ. Σπυρέλη, *Γεώργιος Καραϊσκάκης: Η προσωπικότητα και η δράση του αρχιστράτηγου Γεωργίου Καραϊσκάκη στην Επανάσταση του 1821. Από την πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου μέχρι και τη μάχη της Αράχωβας*, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου: 21-22 Αυγούστου 2015, (σσ. 129-139), Μεσολόγγι 2016

Φίνλεϋ Γ., *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, Μετάφραση Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, τ. 1, Αθήνα 2009,

Φυσεντζίδης Ν., *Ανέκδοτοι αυτόγραφοι επιστολαί των επισημοτέρων Ελλήνων οπλαρχηγών και διάφορα προς αυτούς έγγραφα της Διοικήσεως μεθ' ιστορικών σημειώσεων*, Αλεξάνδρεια 1893

Φωτιάδης Δ., *Καραϊσκάκης*, Αθήνα 1995

Χαρίτος Γ. Θ., *Αρχαίον Στρατηγού Γεωργίου Καραϊσκάκη (1821-1835)*, Αθήνα 2009

Χατζηγάκης Α. Κ., *Η θρυλική πορεία του Καραϊσκάκη στ' Ασπροπόταμο (Πίνδου)*, *Μορφές* (8), σσ. 299-304, Μάιος 1947

Χρήστου Θ., *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, Αθήνα 1999

Χρήστου Θ., *Τα σύνορα του Ελληνικού Κράτους και οι διεθνείς συνθήκες (1830-1947)*, Αθήνα 1999

Χρήστου Θ., *Προσεγγίσεις στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία. Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757-1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1941)*, Αθήνα 2001

Χρήστου Θ., *Ιχνηλατώντας τη συμβολή της Καλαμάτας και της μεσσηνιακής ενδοχώρας στο έπος της ανεξαρτησίας. Σηματωροί και αγωνιστές του 1821*, Καλαμάτα 2021

Χρήστου Θ., *Αναζητώντας τον ένοχο και επιβάλλοντας την τάξη. Η αστυνομία σε αναζήτηση ρόλου τα χρόνια του αγώνα της ανεξαρτησίας (1821-1830)*, Αθήνα 2021

Gamba C. P., *Ο Λόρδος Βύρων στην Ελλάδα, Η άφιξη του στο Μεσσολόγγι, η αποδοχή, η δράση του, τα αισθήματά του, η αγωνία του, ο θάνατος, ο θρήνος*, Αθήνα 2007

Millingen J., *Memoirs of the Affairs of Greece*, London 1831

Howe Samuel G., *An historical sketch of the Greek Revolution*, New York 1828

Humphreys W. H., *Journal of a visit to Greece*, London 1826

Παράρτημα

1. Επιστολή Αγραφιωτών προς την Διοίκηση, 28 Οκτωβρίου 1824

«Η δυστυχεστάτη Επαρχία των Αγράφων ευρισκομένη εξ αρχής εις τον υπέρ ελευθερίας αγώνα υπέπεσεν εις τα πλέον τρομερά, και ανήκουστα δεινά· από μίαν άσπονδον έχθραν μεταξύ δύο προκρίτων της, διηρέθη εις δύο και ο μεν ενηγκαλήσθη το μέρος των εχθρών· ο δε ήρχετο με ελληνικά όπλα, πλην όχι διά να ελευθερώση την Πατρίδα· αλλά διά να εκδικηθή τον αντίζηλόν του. Όθεν έφερνεν, ο ένας Τούρκους, οι οποίοι άρπαζαν, έκαιον, εφόνευον, ηγμαλώτιζον, και οπισθοδρομούσαν· ήρχοντο οι άλλοι από το άλλο μέρος, και έκαμναν τα ίδια. (και αν δεν το εστοχαζόμεθα καταισχύνην του ελληνικού ονόματος, ημπορούσαμεν να ειπώμεν, ότι έκαμνον και πολύ χειρότερα των Τούρκων.) επειδή οι Τούρκοι ούτε αυτιά έκοπταν εις τους προσκυνημένους χριστιανούς, ούτε εξεμάτιζαν με λάδι τους ανθρώπους διά να μαρτυρήσουν κρυμμένα χρήματα. Τοιαύτα εδοκίμαζεν η επαρχία μας έως εις την εποχήν, όπου ήλθεν ο Καραϊσκάκης Καπετάν, και έκτοτε έπαυσεν κάθε λαφυραγωγία, και ειρήνευσεν ο κόσμος. Αυτός δε, πότε πολεμών τους Τούρκους, και πότε απατών με την επιτηδειότητα της φρονήσεώς του, μας διεφύλαξεν και από Τούρκους, και από κλέπτας αβλαβείς· και εις όλον το διάστημα, οπού τον είχομεν αρχηγόν των αρμάτων της επαρχίας μας, Τούρκον με τα μάτια μας δεν ίδαμεν έως εις την εποχήν του Σκόδρα, ότε υποπεσών εις ασθένειαν βαρυτάτην, ανεχώρησεν, και διεσκορπίσθημεν και ημείς τήδε κακείσε.

Τώρα η επαρχία των Αγράφων μανθάνομεν από τον κόσμον, ότι εις την ελληνικήν επικράτειαν νομίζεται ελευθέρα, και κατά τον Ελληνικόν νόμον, οπού στέλουν όλαι αι ελεύθεραι επαρχίαι παραστάτας εις την Βουλήν, έχομεν και ημείς και η Διοίκησις έχει στρατηγόν της επαρχίας. Αυτά ακούονται εις πολλά μέρη, και φθάνουν και έως αυτού, εις την Διοίκησιν· πλην ημείς κατά δυστυχίαν έχομεν άλλα· ημείς, Σεβαστοί Πατέρες του Έθνους, στρατηγόν έχομεν τον Καραταΐρην, οπού εξουσιάζει την επαρχίαν μας· ημείς πληρώνομεν χαράτζια, ως δοσίματα τριπλάσια, από όσα επληρώναμεν εις τον καιρόν της Τουρκίας. Εν συντόμω πραγματικώς η επαρχία μας είναι εις χείρας των Τούρκων· και η Διοίκησις την έχει εις τον κατάλογον των ελευθέρων.

Αναφερόμεθα λοιπόν εις την Σεβαστήν Βουλήν του Έθνους μας, να μας λύση από το πρόβλημα, εάν είμεθα και ημείς ελεύθεροι, ή σκλάβοι των Τούρκων. Εάν είμεθα ελεύθεροι, τί γυρεύει ο Καραταΐρης εις την Πατρίδα μας; Ιδέ και είμεθα σκλάβοι, τί

γυρεύουν οι Παραστάτες μας εις την ελευθέρα Βουλήν του Έθνους; διατί να απατώσιν την Σεβαστήν Διοίκησιν και (...) ότι είμεθα ελεύθεροι, ενώ πραγματικώς είμεθα σκλάβοι; και ούτω να εμποδίζεται η φροντίς, οπού βεβαίως ήθελαν λάβη διά την ελευθερίαν μας;

Επαναλαμβάνομεν και πάλιν εις την Σεβαστήν Διοίκησιν, (...) ουδέν είμεθα ελεύθεροι, και εάν δεν μας πιστεύει η Σεβαστή Διοίκησις, ας ερωτήσει όλους, τους γειτόνους μας στρατηγούς, όλους τους προκρίτους των συνορευουσών επαρχιών, και όλους τους κατοίκους τούτων των μερών.

Όντες υποκείμενοι εις τους Τούρκους χωρίς να θέλωμεν, ηύρον πρόφασιν οι κλέπται, και μας έκαμαν τα πάνδεινα, αφίνομεν τας αρπαγάς, και λεηλασίας· αλλά ποία ευαίσθητη ψυχή ημπορεί να ακούσει χωρίς φρίκην τους φόνους, τας ατιμίας των γυναικών και άλλα σκληρά και απάνθρωπα κακουργήματα; εάν είναι η επαρχία μας ελευθέρα, και στρατηγός ο Ράγκος, διατί να μας εξουσιάζει ο Καραταΐρης και να πληρώνωμεν χαράτζια;

Ημείς ηκούομεν, ότι ο στρατηγός Ράγκος όλον το καλοκαίρι εκτυπούσεν τα τζουμέρκα, Άρτα, Μέτζοβον, και εμελέτα να προχωρήση και έως την αρβανιτιάν αλλ' απωρούμεν, διατί ο Γενναίος ηγάπησεν τόσες μακρινάς εκστρατείας, και δεν εγύρισεν τα μάτια του να ιδή, ότι ο Καραταΐρης επεριπατούσεν με πενήντα και εξήντα στρατιώτας Τούρκους μέσα εις όλα τα Άγραφα, εις των οποίων τα άρματα λέγεται Αρχηγός αυτός ο στρατηγός Ράγκος, και ενώ μάλιστα όλα τα στρατεύματα της Τουρκίας, ήτον συναγμένα εις την Γραβιάν μακράν απ' εδώ, και εύκολα εκυνηγάτο ο ειρημένος Καραταΐρης; βέβαια είναι γνωστόν, ότι τον είχε αφημένον διά να μαζώνη χαράτζια, και άλλα δοσίματα, και να τα μοιράζουν με τους Τούρκους.

Αυτά πάσχοντες καθ' ημέραν σχεδόν, αφ' ότου ανεχώρησεν ο Καραϊσκάκης απεφασίσαμεν οι επαρχιώτες όλοι, και εσυνάχθημεν σήμεραν εδώ, εις του Μπουκουβάλα την βρύσιν, διά να συσκεφθώμεν όλοι διά την σωτηρίαν μας, και παντοτινήν ασφάλειάν μας· όθεν εύρομεν εύλογον, και αναγκαίον, πρώτον να ενωθώμεν καθαρά, και σφικτά με την λοιπήν ελεύθερην Ελλάδα, και να καταφύγωμεν υπό την προστασίαν των ελληνικών νόμων· και να αφιερωθώμεν εις την πρόνοιαν της Σεβαστής Διοικήσεως. Δεύτερον δε, να ζητήσωμεν από την Σεβαστήν Διοίκησιν, ένα έμπειρον, και άξιον αρχηγόν των αρμάτων της επαρχίας μας, διά να μας προφυλάττη και από τας επιδρομάς των Τούρκων, και από τας λεηλασίας των κλεπτών, και τοιούτον εγνωρίσαμεν εκ πείρας τον στρατηγόν Καραϊσκάκην, όστις, εν ώ ήτον αρχηγός των αρμάτων της επαρχίας μας, κατεδίωξε τους Τούρκους, και εσήκωσε την εξουσίαν από

αυτούς χωρίς να τους αφήση να πατήσουν ποτέ μέσα εις τα Άγραφα· ηφέντευσε τον λαόν, και την Πατρίδα, και συνεκέντρωσε εις έν όλα τα άρματα της επαρχίας, και δεν έλειψε βοηθών, και πολεμών ηρωικώς εις όλες τις σημαντικές μάχες της Δυτικής Ελλάδος. Όθεν ηξεύροντες τοιούτον εκ της πείρας, αποφασίσαμεν όλοι μας με κοινήν ευχαρίστησιν απαραβιάστως, να τον δεχθούμεν αρχηγόν των αρμάτων της επαρχίας μας, ζητούντες τον επιμόνωσ να μας σταλή από την Σεβαστήν Διοίκησιν και δι' όλα τα ειρημένα αίτια, και επιτυχίαν ταχύτεραν των (...) αποστέλλομεν και πληρεξουσίους με όλον το κύρος, και την ισχύν της Πατρίδος μας τους κυρίους Παπά Χρήστον, Γούναρην, Παπά Ιωάννην Δομινίτην, και Αναγνώστην (...) τους οποίους παρακαλούμεν την Σεβαστήν Διοίκησιν, να (...) και να δώση πάσαν πίστιν, και βεβαιότητα εις τους λόγους των.

Σεβαστοί πατέρες του Έθνους ορκιζόμεθα ενώπιον θεού, και ανθρώπων, αυτή είναι η αιτία οπού κάμνει τα Άγραφα να έχουν τα λεγόμενα καπάκια, τα οποία γίνονται, διά (...) με τους Τούρκους, και να γυμνώνουν ημάς τους δυστυχείς, οι οποίοι κατατρεγμένοι από τους Τούρκους, βασανισμένοι από τους κλέπτας, καταφρονημένοι και από όλον τον κόσμον καταφεύγομεν εις τους Πατέρες του ελληνικού Έθνους ζητούντες βοήθειαν και ελέηση. Ενθυμ(...) Έλληνες, ότι σας κατέστησεν ο θεός προστάτες των απόρων (...) και ότι ορκίσθητε να φυλάξητε την κυριότητα των νόμων, οι οποίοι (...) η τιμή, η ζωή, και η περιουσία των κατοίκων της Ελλάδας (...) ημάς ούτε τιμή μας έμεινεν, ούτε περιουσίαν μας άφησαν (...) μας είναι εις ασφάλειαν· και τα όσα εξητήσαμεν εγγράφως εις την (...) μας και όσα άλλα αναγκαία σπουδαιότερα προβάλλουν οι πληρεξούσιοι (...)

(...) μη θέλετε να υποπτέυει ο αθώος λαός, ότι η Διοίκησις διά χάριν του Ράγκου παρατά τόσας χιλιάδας αθώας ψυχάς εις χείρας των Τούρκων. Ταύτα και προσκυνούμεν (...) βαθύ σέβας μένομεν.-

τη 28 οκτωμβριου 1824: Βρύσση του μπουκουβάλα: Οι πρόκριτοι, και πληρεξούσιοι Αγράφων

(Έπονται 32 υπογραφές)»

[Τα κενά στο κείμενο οφείλονται στην αλλοίωση του χειρογράφου]

Γ.Α.Κ., Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη [1600 - 1950], Σειρά 1 - Κατάλογος Α' Συλλογής Γιάννη Βλαχογιάννη [1588 - 1902], Υποσειρά 1 - Αρχείον Αγώνος [1793, 1821 - 1828, 1866], Φάκελος 6 - "Εκτελεστικόν" [Αύγουστος - Δεκέμβριος 1824], τεκμήρια 128-131

2. Επιστολή Αγραφιωτών κολιντζίδων προς την Διοίκηση, 30 Οκτωβρίου 1824

«Υπερτάτη Διοίκησις!

Γονυκλιτικός αναφέρομεν το παράπονόν μας, με το να είμεθα επάνω εις τα άρματα όλοι οι υποκάτωθεν φαινόμενοι μπουλουκτζίδες, εις την δυστυχεστάτην ετούτην επαρχίαν, τα άγραφα, κτυπώντας καθεκάστην τον εχθρόν. όντες όμως χωρίς αρχηγόν, ευρισκόμεθα διασκορπισμένοι· λοιπόν παραπονούμεθα εις την σεβαστήν διοίκησιν, διά τί να είμεθα έν σώμα τόσον χωρίς αρχηγόν; ήν και παρακαλούμεν, ως κοινή μήτηρ οπού εφάνη ημίν, και παντός του ελληνικού στρατού, να εισακουσθή η ταπεινή δέησίς μας.

Από τον καιρόν οπού αναχώρησεν ο στρατηγός караϊσκάκης, από ετούτην την επαρχίαν, δεν ημπορούμεν να την πληροφορήσωμεν πόσα κακά επροξενήθησαν· λαφραγωγίαι, σκλαβιαίς και άλλαι διάφοραι καταχρήσεις, από τούρκους και χριστιανούς, εις τους κατοίκους ταύτης της επαρχίας διά τα οποία ημπορεί να πληροφορηθή η σεβαστή διοίκησις, από την αναφοράν των ιδίων επαρχιωτών, και διά ζώσης, από τους αυτών πληρεξουσίως σταλθέντας.

ημείς όμως πολλαίς φοραίς σας οιδοποιήσαμεν με ταπεινάς μας αναφοράς, διά μέσου του χ: κ: Γιάννη Φραγκίστα και δεν εισακούσθημεν. οι επαρχιώται όμως όντες καταπλακωμένοι, υπό τον ζυγόν του τουρκολάτρου Καπ. σταμούλη γάτζου, δεν ημόρεσαν ποτέ να οιδοποιήσουν καθαρά, την σεβαστή διοίκησιν· και όλοι ημείς αφέκτως εσυνάχθημεν συμφώνως, και με απόφασιν, εκάμαμεν κίνημα· και εκτυπήσαμεν τους εχθρούς εμποδίζοντας και την είσοδον των ζαηρέδων εις μαυρίλλου, καθώς και ταις απερασμέναις τους εκατασκοτώσαμεν εις διπόταμα. πέρνωντας απ' αυτούς και τόσα λάφυρα· προς τούτοις εκτυπήσαμεν και τον δερβέναγα της άνω ρηθείσης επαρχίας, ονομαζόμενον караταιήρην, ομού και τον τουρκολάτρην σταμούλην γάτζον, και τους ασφαλίσαμεν εις έν χωρίον κιοστάνιον, ονόμ. φουρνά, και εδυσκολεύθησαν πολύ· και εν ώ επροσμέναμεν να μας έλθη βοήθεια από τον στρατηγόν ράγκον, εν ταυτώ βλέπομεν, και στέλει των τούρκων βοήθεια, κάποιον καψομούνην, κώστα μέρκον, μυριούνην και νικολόν παλιούρα, με αρκετούς στρατιώτας του, και ενώθησαν με τους τούρκους, κτυπώντας ημάς· τον δε εξάδελφόν του νιάφαν, μπαλομένον, ανδρέαν ραγκονίκου, και γκουάνη, τους έστειλε, να μας κτυπήσουν από ταις πλάταις. Εν συντόμω δε ο στρατηγός ράγκος προβλέπει πάντοτε το ιντερέσιόν του, διά να μην χαλάση και το καπάκι, οπού έχει με τον σουλτζια κόρτζια, άφησε το ήμησι της επαρχίας εις την τυραννίαν και διάκρισιν των τούρκων, και του

σταμούλη Γάτζου, όθεν παρακαλούμεν την σεβαστήν διοίκησιν, να μας στείλει διά αρχηγόν μας, τον στρατηγόν Καραϊσκάκη, εις τον οποίον υποτακτώμεθα όλοι ημείς, και ενωθέντες με αυτόν, θέλει κατασυντρίψωμεν τους εχθρούς με την δύναμιν του σταυρού, και με την ισχύν της μητρος μας σεβαστής διοικήσεως.

εξ αγράφων τη 30 οκτωμβρ: 1824: οι ευπειθέστατοι δούλοι.

(Επονται 14 υπογραφές)»

Γ.Α.Κ., Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη [1600 - 1950], Σειρά 1 - Κατάλογος Α' Συλλογής Γιάννη Βλαχογιάννη [1588 - 1902], Υποσειρά 1 - Αρχείον Αγώνος [1793, 1821 - 1828, 1866], Φάκελος 6 - "Εκτελεστικόν" [Αύγουστος - Δεκέμβριος 1824], τεκμήριο 137

3. Επιστολή Καραϊσκάκη προς Ιωάννη Κωλέττη, 4 Μαρτίου 1826

«Εκλαμπρότατε!

Πολλάκις και εις πολλάς προς την Σεβαστήν Διοίκησιν αναφοράς, και εις πολλά γράμματα προς την εκλαμπρότητά σου, έγγραψα και ανέφερα διάφορα σχέδια ωφέλιμα προς υπεράσπησιν της δυστυχούς πατρίδος μας· εις τα οποία ούτε απόκρισιν είδον, αλλ' ούτε εις πράξιν εμβήκαν, και διά τούτο το πράγμα έφθασεν εις αυτήν την ακμήν. Τα εδώ συμβάντα ως λυπηρά όντα, η γλώσσα μου δεν δύναται να τα ειπή, αλλ' ούτε χειρ να τα περιγράψη· πληροφορείσαι από τους αυτόπτας οπού εις τα αυτόσε έρχονται. Ίσως και να εβεβαιώθης και από άλλων αδελφών γράμματα.

Εκλαμπρότατε! από την αναφοράν οπού προς την Σεβαστήν διοίκησιν γράφω θέλεις πληροφορηθή διά έν σχέδιον οφέλιμον οπού προβάλω, αν είσαι εκείνος ο κολέτης ο καλός πατριώτης με τρόπον οπού ημπορέσης, αν το στοχάζεσαι διά οφέλιμον της πατρίδος, να το ενεργήσης να έμβη εις πράξιν, μήπως εγλύτωναν κάμποσοι χριστιανοί, και μην ενθουσιάσθητε εις την συνέλευσιν μόνον, και δεν προβλέπετε να εμποδίσετε το μεγάλον κακόν, από το οποίον κινδυνεύει το έθνος. Εκλαμπρότατε! και τη αληθεία τον τόπον οπού εδιωρίσατε την συνέλευσιν, θα το μαγαρίσωμεν όσον να τελειώση, και θα μας κόψουν οι Τούρκοι επάνω εις την συνέλευσιν· δεν λέγω περισσότερον παρά λύσατέ μας χέρια και ποδάρια τα οποία μας τα έχει δεμένα η κατηραμμένη φατρία του διαβόλου κορδάτου· διά το όνομα της φιλάτης πατρίδος πασχίσατε και προβλέσατε κανένα συμφέρον ότι εχάθημεν· εγώ δε μένω με σέβας.

τη 4 μαρτίου 1826: άγιος βλάσιος

ο πρόθυμος πατριώτης
Καραϊσκάκης»

Αποθετήριο Ακαδημίας Αθηνών

σε <http://repository.academyofathens.gr/document/188574.pdf> ημερομηνία ανάκτησης 13.2.22

Περίληψη

Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης και ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος πρεσβεύουν δύο εκ διαμέτρου αντίθετες αντιλήψεις για τον τρόπο οργάνωσης του Αγώνα, τους κανόνες πολιτικής δράσης, ακόμα και τους άγραφους κώδικες ηθικής. Η Δυτική Στερεά, τα Άγραφα, γίνονται το πεδίο σύγκρουσης των δύο ανδρών και η δίκη, στην οποία εξετάζεται η κατηγορία του Γεωργίου Καραϊσκάκη ως προδότη, μας δίνει την ευκαιρία να εστιάσουμε στις ιδιαίτερες διαπροσωπικές σχέσεις και το έντονο διπλωματικό παρασκήνιο που διαμόρφωσαν τις τύχες των πληθυσμών της Ρούμελης κατά τη διάρκεια του Αγώνα της Ανεξαρτησίας.